

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KATONA CSABA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN



BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMXII

TARTALOM

1. Értekezések	
KEGLEVICH KRISTÓF: Ciszterci pecséthasználat a középkori Magyarországon	121
2. Kisebb cikkek	
TÖRÖK RÓBERT: Fényképportrék Kempelen Béláról és családjáról	147
POLGÁR BALÁZS: Egy 14. századi pecsétnyomó a visegrádi Mátyás Király Múzeum gyűjteményéből	154
3. Könyvismertetés	
HORVÁTH RICHÁRD: Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (ism. KÁDAS ISTVÁN)	157
NÓGRÁDY ÁRPÁD: Kanizsai László számadáskönyve (ism. KÓTA PÉTER)	158
4. Summary Turul 2010–2012 (ford. MARTON-SZABÓ DOROTTYA)	159

TURUL

LXXXV. évfolyam

2012. 4. füzet

A Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mol.gov.hu

Olvasószerkesztők: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

DRASKÓCZY ISTVÁN, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

Heliox Film Kft.

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

 **archívum**
Magyar Országos Levéltár



KEGLEVICH KRISTÓF Ciszterci pecséthasználat a középkori Magyarországon*

1. Az erősen központosított ciszterci rend legfőbb döntéshozó szerve, a generális káptalan évenként ülésezett Cîteaux-ban, minden apátnak részt kellett vennie rajta.¹ A nagykáptalan a rend valamennyi ügyében, nagy horderejű és részletkérdésekben egyaránt illetékes volt, státútumai valamennyi monostort kötelezték. Így a ciszterciek pecséthasználatát is a nagykáptalan szabályozta: irányelveket szabott és büntette a pecsétekkel kapcsolatos visszaéléseket.² Az alábbiakban először a generális káptalan határozatai alapján tekintjük át a ciszterci apátok, a konventek, a nagykáptalan és a rend központi kormányzatában tevékeny tisztségviselők pecséthasználatára vonatkozó előírásokat, majd az abúzusokat. Ezután bemutatjuk a magyarországi gyakorlatot,³ megvizsgálva, hogy – Lékai Lajos rendtörténeti könyvének alcímét idézve – az eszmény mennyiben esett egybe a valósággal. Kitérünk a magyar emléktárgy művészettörténeti értékelésére,⁴ valamint a ciszterciek a pecsételés mikéntjéből következően csekély, csupán alkalmi hiteleshelyi tevékenységére is. A tanulmány függelékében pedig számba vesszük a hazai apátságok

főnmaradt középkori pecsétjeit (a lenyomatokat, továbbá a négy megmaradt tipáriumot) és a szepesi apátság okleveleit.

2. A legkorábbi ciszterci pecséteket, amelyekről tudomásunk van, Szent Bernát clairvaux-i apát (†1153) használta. Első – csupán közlésből ismert – mandorla alakú pecsétje egy habitusba öltöztetett, pásztorbotot tartó kart ábrázolt, +SIGNVM(M) ABBATIS CLAREVALLIS körirattal. A mézajkú doktor (*doctor mellifluus*) élete vége felé, mivel titkára, Miklós testvér elárulva őt, leveleket hamisított nevében, amint erről III. Jenő pápának írt leveléből értesülünk, új pecsétet kényszerült vésetni. Ezen maga Bernát apát volt látható, ülő testhelyzetben, bal kezében a pásztorbot, jobbában egy azonosíthatatlan tárgy (későbbi analógiák alapján könyv). A szintén ovális pecsét körirata immár Bernát nevét is magába foglalta: +SIGILLVM BERNARDI ABBATIS CLAREVALLIS. Bernátnak a pápához írt leveléből az is kiderül, hogy titkára és a clairvaux-i perjel is külön pecsétet használt; erre nyilván apátjuk – részben a clairvaux-i monostorra háruló – kiterjedt levelezése miatt lehetett szükség.⁵ A központi elvekkkel ellentétes jelenség – az apáton kívül más is használ pecsétet – egy évszázad alatt igen ritkán ismétlődött meg (kivételek a longponti konvent pecsétje, lásd később). Bernát pecsétjének ábrázolását is a saját maga által terjesztett ciszterci egyszerűséget és a formálódó szokásokat figyelmen kívül hagyva készítette el.

Vilmos cîteaux-i apát (1178–1180) a champagne-i grófnak szóló levelében a 12. század második felének hivatalos ciszterci fölfogása tükröződik: hamisnak ítélte Gottfried buzay-i apát pecsétjét, amiért az Gottfried nevét is tartalmazta.⁶ A név köriratban való szerepeltetését tilalmazó írásos határozat nem őrződött meg, de az apátok tartották magukat hozzá. A generális káptalan 1200-ban az egyszerűség és az egységesség jegyében elrendelte, hogy az apáti pecsétek pásztorbotot tartó álló főpapot vagy pásztorbotot tartó kezet jelenítsenek meg.⁷ 1218-ban megtiltotta, hogy az

* Köszönöm Körmendi Tamás, Heiter Gottfried OPraem, Benkő Elek, Spekner Enikő, Orgona Angelika, Hegedűs András, Solymosi László, Zámbo Éva, valamint Dénesi Tamás segítségét és a dolgozat megírásához nyújtott tanácsait.

¹ A ciszterci rend történetének legjobb összefoglalása: *Lékai Lajos: A ciszterciek. Eszmény és valóság*. Bp., 1991. A generális káptalan lefolyását és hatékonyságát ismerteti *Keglevich Kristóf: A cîteaux-i nagykáptalan és a magyar apátságok a középkorban. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 20 (2008) 1–2. sz. 15–18.

² *Gregor Müller: Von den Siegeln im Orden. Cistercienser Chronik*, 31 (1919) 1–11., 23–27.; *Thomas Vogtherr: Siegelrecht, Siegelmißbrauch und Siegefälschung bei den Zisterziensern. Archiv für Diplomatik*, 45 (1999) 61–86.; *Beatrice Marnetté-Kühl: Vom Abt zum Konvent. Eine Etappe in der Geschichte des Ordenssiegels*. In: *Das Siegel. Gebrauch und Bedeutung*. (Hrsg. v. Gabriela Signori. – Gabriel Stoukalov-Pogodin.) Darmstadt, 2007. 65–74.; *Ferenc L. Hervay: Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria*. Roma, 1984. (Bibliotheca Cisterciensis 7.) (a továbbiakban: *Repertorium*) 25–26.

³ A magyar ciszterci pecséthasználatot röviden bemutatja: *Solymosi László: Észrevételek a Ciszterci Rend magyarországi történetének repertóriumáról. Levéltári Közlemények*, 55 (1984) 242–243., 248–250.

⁴ A konventi pecsétekhez: *Pierre Bony: An Introduction to the Study of Cistercian Seals. The Virgin as Mediatrix, then Protectrix on the Seals of Cistercian Abbeys*. In: *Studies in Cistercian Art and Architecture*. III. Kalamazoo, 1987. (Cistercian Studies Series 89.) 201–240.

⁵ *Müller, G.: Siegel im Orden* i. m. 1., 26.; *Vogtherr, T.: Siegelrecht* i. m. 62.

⁶ *Müller, G.: Siegel im Orden* i. m. 1. Buzay Franciaország Loire-mente régiójában fekszik.

⁷ *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786*. I–VIII. (Edidit Josephus-Maria Canivez.) Louvain, 1933–1941. (a továbbiakban: *SC*) 1200/15. sz. Vö. *Vogtherr, T.: Siegelrecht* i. m. 64–66.

apátok két pecsétet használjanak.⁸ Ez a határozat megváltozott formában került be a nagykáptalanok statútumaiból szerkesztett, és folyamatosan bővített *Libellus definitionum*ba. A *Libellus definitionum* 1257-i redakciójában egy egész fejezet foglalkozik a pecséthasználattal, de ebben már az olvasható, hogy az apátoknak lehet két pecsétjük, csak két nagypecsétjük (*sigillum principale*) nem. A nagypecsétet a fontos iratok hitelesítéséhez, a kisebbet, amelyet a *Libellus* ellenpecsétnek nevez – körirata: CONTRASIGILLVM [NOMINIS] ABBATIE –, a csekélyebb jelentőségű ügyek és levelek esetében használták. A nagypecsét vésete az 1200. évi rendeletben megszabott (pásztorbotot fogó álló apát vagy keze) maradt, az ellenpecsétét viszont nem szabályozták.⁹ Az ellenpecsétetek között így akadnak egyéni kiképzésűek, amelyeket a főnti motívumokon túlmutatóan készítettek el. Például Ourscamp (*Ursi Campus*) Vilmos nevű, 13. századi apátja kerek ellenpecsétjének mezőjét, amelyet körvonal határol el a körbe futó CONTRASIGILLVM betűktől, a pásztorbotot osztja két részre, ez választja el az VR | SI CA(M) | PI szavakat is. Utódja, Gilles ellenpecsétjén pásztorbotot tartó kinyújtott kart és alatta – a monostor nevére utalva – egy fejét hátrafelé fordító medvét ábrázoltatott.¹⁰ Az apáti ellenpecsétet olykor a monostorénak nevezték; például 1450-ben a kaisheimi monostor ellenpecsétjét a perjelnek és az alperjelnek vissza kellett adnia a rendház apátjának.¹¹ Sem a nagy-, sem az ellenpecsét alakjára, méretére, a tipárium anyagára, sem a viasz színére nem vonatkozott központi előírás. 1257-ben meg kellett akadályozni, hogy az apátok pecsétjeiken magukat hivalkodón „a pápa úr apátjának vagy káplánjai”-nak vagy „Krisztus szegényei szolgái”-nak nevezzék.¹² A szigorú és puritán ciszterci elveknek a szerény, anonim és személytelen apáti pecsét felelt meg. 1447-ben – az eszmények ekkorra már valamelyest fellazultak – az anjel és a skót apátoknak meg kellett parancsolni, hogy pecsétjeiket a rend régi szokása szerint készíttessék el.¹³ A 13. század folyamán a hivalkodás jeleként tűnt föl a főpapi süveg (*mitra*) a ciszterci apáti pecsétetek ábrázolásán.¹⁴

Az apáti pecséthasználat egyik fontos területe volt a vizitációk jegyzőkönyveinek hitelesítése. A *Libellus definitionum* 1220 körüli és 1257-i szövege hangsúlyozza, hogy a jelentést csak a vizitáló apát pecsételje meg. Egy 1296-i statútum megparancsolta, hogy a vizitációs jegyzőkönyvet a vizitáló és a



1. kép. Az egresi apát 14. századi tipáriumának lenyomata (Repertorium 247., Kat. 4.2.1.)

vizitált függőpecsétjével is erősítsék meg.¹⁵ Természetesen minden levelet, esetenként a levél átvételét is a pecséttel hitelesítették. 1390-től a nagykáptalanról hiányzó apátoknak atyaapátjaik kötelesek voltak az adott év statútumait pecsétjük alatt átküldeni. 1410. évi adatból tudjuk, hogy a cíteaui apát levelét Sept-Fons apátja az átvétel jeleként megpecsételte.¹⁶ A boullbonne-i apát, amikor szóba került monostorának a Calers-en-Foix-i rendházzal való egyesítése, az erre vonatkozó valamennyi okirat hiteles átírását (*vidimus*) biztos követ által, saját pecsétje alatt és egy pápai közjegyző kézjeggyel ellátva volt köteles Cîteaux-ba küldeni.¹⁷ Az ingatlanok elidegenítéséből befolyt pénzt az eladó apát és atyaapátja pecsétjével lezárva, biztos helyen őrizték.¹⁸

A ciszterci rend jogi fejlődésének fontos állomása XII. Benedek pápa 1335. évi apostoli konstitúciója (*Fulgens sicut stella*). A pápa – maga is ciszterci szerzetes – számos más intézkedés mellett elrendelte, hogy az apátok tüntessék föl pecsétjükön nevüket.¹⁹

A pásztorbot eredetileg az apáti, a 7. századtól a püspöki (főpásztori) hivatal jelképe. Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet. Bp., 1918. 277–278.

⁸ SC 1218/13. sz.

⁹ 1237-ben az apátok még csak egy pecséttel élhettek. Bernard Lucet: Les codifications cisterciennes de 1237 et de 1257. Paris, 1977. 149–150., 297–298. (VIII. 1.) A *Libellus definitionum* korábbi, 1202-i és 1220 körüli összeállított változataiban még nem szerepel a *De sigillis* fejezet. Bernard Lucet: La codification cistercienne de 1202 et son évolution ultérieure. Roma, 1964. (Bibliotheca Cisterciensis 2.) A ciszterci rend joggyűjteményeire lásd Keglevich K.: Cîteaux i. m. 10–15.

¹⁰ Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 5., 23. Ourscamp franciaországi (Picardia) település.

¹¹ SC 1450/50. sz. Kaisheim Bajorországban található. Vö. Kat. 14.2.2.

¹² SC 1257/6. sz.

¹³ SC 1450/50. sz.

¹⁴ Marnetté-Kühl, B.: Vom Abt zum Konvent i. m. 70.

¹⁵ Lucet, B.: La codification (1202) i. m. 86. (VII. 2.), Lucet, B.: Les codifications (1237–1257) i. m. 284. (VII. 2.), SC 1296/6. sz. A nagykáptalan két 13. századi döntése tovább finomította a vizitáció pecséthasználatának rendjét: SC 1242/3. sz. a cíteaui és a clairvaux-i perjel szerepét korlátozta, SC 1293/1. sz. pedig elrendelte, hogy a vizitátorokhoz társuló apátok tapasztalataikat élőszóval vagy saját pecsétjük alatt jelentsék az atyaapátnak. Egyetlen magyarországi vizitáció anyaga maradt fenn: Seifried von Waldstein reini (Stájerország) apát 1357-i, a hazai monostorok többségének helyzetét bemutató jelentése az Anjou-kori magyar ciszterci történet alapvető forrása. Békefi Remig: A pilisi apátság története. I–II. Pécs, 1891–1892. (A zirczi, pilisi, pásztói és szent-gotthárdi ciszterci apátságok története I–II.) [Reprint: Bp., 2010.] I. 254–257.

¹⁶ SC 1390/9., 1410/80. sz. Sept-Fons ma franciaországi (Auvergne) trappista rendház. – SC 1358/1. sz. általánosságban elrendeli, hogy az apátok küldöttjei pecsétjük alatt hiteles bizonyosságot nyújtsanak.

¹⁷ SC 1454/69. sz. Mindkét apátság Franciaországban (Midi-Pyrénées) található.

¹⁸ SC 1322/14. sz.

¹⁹ SC III. 415. (9. §)

3. XII. Benedek 1335-i bullájának a szfragsztika szempontjából talán az apáti pecsét nevesítésénél is fontosabb újítása, hogy engedélyezte a konventek pecséthasználatát. Ezt korábban tiltották, ám bár a longpont-i apátság konventje már 1160 körül pecsét birtokában volt (kőirata: +SIGILLVM SANCTE MARIE LONGI PONTIS).²⁰ A generális káptalan 1218-ban felszólította a sobradói konventet, hogy törje össze pecsétjét, és a parancsot általánosan is megismételte.²¹ Az angliai Waverley konventje, miként ez a rendház évkönyvéből kiolvasható, a tilalom ellenére 1221-ben új (!) pecsétet készített magának.²² Ugyanezekben az években feltehetően a borsmonostori konvent is használt pecsétet.²³ Az 1257-i *Libellus definitionum* megerősítette, hogy a konventeknek nem lehet pecsétjük.²⁴ A ciszterci konventek állandó követelése lehetett a saját pecsét, hiszen – ezt mutatta a többi szerzetesrend példája – úgy csökkenhetett volna az apáttól való függésük, ügynitzésük is egyszerűbbé vált volna. Szándékuk érvényesülését a generális káptalanon összegyűlő apátok 1335-ig sikerrel gátolták meg. Egyes apátnók a pápai bulla kihirdetése után sem készítettek konventjüknek pecsétet, a cîteaux-i nagykáptalan ezért megróttá őket.²⁵ XII. Benedek a konventek szerepét növelni akarta, ezért pecsétet adott a kezükbe, és úgy döntött, ezután ingatlant eladni vagy kölcsönt fölvenni csak az apát és a konvent egyetértésével lehet, az okmányt mindkét pecséttel meg kell erősíteni.²⁶ Ennek ellenére 1402-ben előfordult, hogy a pontigny-i apát (más vétkei mellett) súlyosan visszaélt konventjének pecsétjével: magánál tartotta, még utazásaira is magával vitte, és tetszése szerint mindent megpecsételt vele, konventjét így annak tudtán kívül adósságokba verhetette.²⁷ Hasonló esetek történhettek 1437 táján, amikor a nagykáptalan megfenyítette azon apátokat, akik konventjük tudta és beleegyezése nélkül elidegenítik a monostor javait, és a konventi pecséttel zálogügyleteket intéznek.²⁸ A generális káptalanról távol maradó apátnak 1335 után konventje pecsétjével

is igazolnia kellett kimentését.²⁹ XII. Benedek bullája után átmeneti megoldásként olyan pecsétek is születtek, melyeket kőiratok szerint az apát és a konvent közösen használt.³⁰

A *Fulgens sicut stella* nem rendelkezett a konventi pecsét ábrázolásáról, ezért a nagykáptalan még 1335-ben kiegészítette a pápai bullát, és megszabta, hogy a konventek pecsétje kerek legyen, a tipárium rézből készüljön és Szűz Mária képét véssék rá.³¹ Amint a ciszterci rendben az apáti pecsétek ábrázolása is meglehetősen egyöntetű volt, a konventi pecsétek egységesítését célzó elgondolás is érvényre jutott: kompozíciójuk központi alakja szinte kivétel nélkül Mária, rajta kívül egyes példányaikon a gyermek Jézus, angyal, virág, madár látható. Az imént említett Ourscamp konventjének pecsétjén a Madonna lábainál a medve is helyet kapott.³² Két gyertya ábrázolásával a kerzi konvent Zsigmond-kori pecsétje is – csak úgy, mint Mihály kerzi apát 1430-i pecsétje – a településnév-ural (Kerze = gyertya).³³



2. kép. Az ourscamp-i konvent 1325-i pecsétje
(Bony, P.: Cistercian Seals i. m. Fig. 8.39.)

A konvent pecsétjének őrzését Cîteaux 1336-ban az apátra, a pénztárnokra (*bursarius*), a perjelre és egy negyedik, választott szerzetesre bízta. Egy-egy kulcs birtokában ők felügyelték a rendház biztos helyen őrzött és négy lakattal elzárt vagyonát is.³⁴ Kisebb létszámú konventek esetében, például Magyarországon, a pénz és a pecsét őrzésének ez a bonyolult módja aligha honosodott meg. A középkor alkonyán, 1458-ban a visszaélések miatt a generális káptalan azon zárdák pecsétjét, amelyeket hatnál kevesebb apáca lakott, vizitátoruk vagy

²⁰ Bony, P.: Cistercian Seals i. m. 204–205. Longpont Franciaországban (Picardia) található.

²¹ SC 1218/17., 45. sz. Sobrado Spanyolországban, Galiciában fekszik.

²² Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 5. 26. jz. Waverley a 14. században – szintén szokatlan módon – S(IGILLVM) ABBATIS ET CONVENTV[S] DJE WAWERL[- -] kőiratu pecsétet használt, emiatt Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 78–79. úgy vélekedik, hogy ehhez hasonlóan az 1221-i pecsét sem csak a konventé volt.

²³ Kat. 2.10.1.

²⁴ Lucet, B.: Les codifications (1237–1257) i. m. 297–298.

²⁵ SC 1340/2. sz. Miután Cîteaux a 12–13. század fordulóján változtatott korábbi, női közösségeknek a renchez való csatlakozását elutasító álláspontján, és mind több apácázárdát fogadott be, a nővérekkel kapcsolatos sokféle teendő is a generális káptalanra, illetve az atyaapátokra hárult. Lécai L.: Ciszterciek i. m. 330–334. A ciszterci zárdák életét a nagykáptalan nem szabályozta olyan egyöntetűen, mint a férfi monostorokét (nem is törekedett erre), így fordulhatott elő, hogy már a 13. század elején több ciszterci apácakonvent használt pecsétet. A wöltingerodei (Németország, Alsó-Szászország tartomány) konvent 1224-i pecsétje a trónoló Szűz Máriát ábrázolja, ölében a kis Jézussal – megfelelően az egy évszázaddal később intézményesített gyakorlatnak. Marnetté-Kühl, B.: Vom Abt zum Konvent i. m. 72–73.

²⁶ SC III. 411., 412–415. (2., 4., 8., 9. §)

²⁷ Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 25.

²⁸ SC 1437/57. sz.

²⁹ SC 1363/8. sz. Az apátok könnyűszerrel rávehették konventjüket, hogy pecsételje meg kimentő levelüket, így a fenti intézkedés inkább jelképes. Egy évtizeddel korábban az a döntés született, hogy a távol maradók mentességére csak a cîteaux-i apát ellenpecsétje vagy pecsétje alatt kelt fölmentés fogadható el. SC 1350/5. sz.

³⁰ Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 80. 79. jz.

³¹ SC 1335/2. sz. Ezt ismétli meg a pápai konstitúció nyomán kidolgozott *Libellus novellarum definitionum* is: In omnibus sigillis conventuum imago Beate Marie imprimatur, et sigilla ipsa de cupro fabricentur. Nomasticon Cisterciense, seu antiquiores Ordinis Cisterciensis constitutiones a Juliano Paris, a monasterii Fulcardimontis abbate, strictioris observantiae, collatae ac notis et observationibus adornatae. Parisiis, 1664. Editio nova ab H. Séjalon. Solemnes, 1892. (a továbbiakban: Nomasticon) 518. Idézi Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 6.; Repertorium 25.

³² Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 7.; Bony, P.: Cistercian Seals i. m. 217.

³³ Kat. 7.4.1., 7.2.1. A helység valójában az Oltba ömlő Kerc patakról kapta nevét, a víznév pedig német személynévből keletkezhetett. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I. Bp., 1988⁴. 716.

³⁴ SC 1336/1. sz., vö. SC III. 413. (18. §). A *bursarius* hivatalára lásd Békefi R.: A pilisi i. m. I. 69.

a legközelebbi apát őrzetére bízta; az ilyen konvent a továbbiakban csak az ő engedélyével adhatott ki oklevelet.³⁵

1340-ben a nagykáptalan kinyilvánította, hogy azon távoli országokban, ahol nincsenek közjegyzők, a ciszterci monostorok úgy adhatnak közhiteles oklevelet, ha az apát és a konvent pecsétje mellett – XII. Benedek bullája szerint ekkor autentikus az oklevél – hitelét egy másik (a rendhez tartozó) apát pecsétje is tanúsította.³⁶ Talán éppen a magyar apátok kérték a státútum közzétételét, hiszen Magyarországon nem terjedt el a közjegyzői gyakorlat, ám a magyar forrásanyagban ilyen módon kibocsátott diploma nem fordul elő.

Az 1257. évi *Libellus definitionum* értelmében a perjelnek és a tisztségviselőknek (*officiales*) nem lehetett olyan pecsétjük, amelyen szerepelt az apátság neve (más pecsétjük tehát lehetett).³⁷ A nagykáptalan 1601-ben megparancsolta, hogy a biztonságosabb ügyintézés miatt az *officiariusok* kis pecsétet használjanak, a konvent és az apát pecsétje pedig különbözzék egymástól. Az utóbbi rendelkezést 1605-ben megismételték. (Egyes konventek még mindig nem rendelkeztek saját pecséttel).³⁸

4. A generális káptalannak a kezdeti időkben (a 12. század közepén), amíg az apátok lelkiismeretesen részt vettek rajta, nem volt szüksége arra, hogy végzéseit hitelesítse. A rend gyors elterjedése azonban két nehézséget is okozott: Cîteaux-ban túl sok vendéget kellett elszállásolni, másrészt a távoli országok apátjai nem tudtak évente megjelenni.³⁹ A státútumok írásba foglalása és hitelesítése a távol maradók miatt vált szükségessé; a cîteaux-i apát pecsételte meg őket saját (nagy)pecsétjével.⁴⁰ Kivételes esetekben – mint például a filiációs viszonyok tisztázása – előfordult, hogy a protoapátok is ellátták pecsétjükkel a határozatot.⁴¹ 1318-tól a cîteaux-i apát ellenpecsétjével is hitelesíthették a státútumokat.⁴² A cîteaux-i apát leveleinek és pecsétjeinek meghamisítása miatt 1445-től pápens leveleit jegyzőjével együtt saját kezűleg aláírta, és függőpecsétjeinek hátába belenyomta ellenpecsétjét is.⁴³

³⁵ SC 1458/59. sz.

³⁶ SC 1340/6. sz.

³⁷ Lucet, B.: Les codifications (1237–1257) i. m. 298. (VIII. 1.)

³⁸ 1601: SC VII. 229. (XXVI. 9.), SC 1605/63. sz.

³⁹ Lékai L.: Ciszterciek i. m. 57–59., 75–76.

⁴⁰ 1261-ben a nagykáptalan megregulázta a vizitátornak ellentmondó Huelgas de Burgos-i (Spanyolország, Kasztília) apátnót. A határozat végén ezt olvassuk: In huius rei testimonium sigillum domini Cistercii, quo solo utitur Capitulum generale, presentibus duximus apponendum. SC 1261/35. sz. Idézi: Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 8. 47. jz.; Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 82.

⁴¹ Gregor Müller: Studien über das Generalkapitel. XXVII. Unterzeichnung und Siegelung der Definitionen. *Cistercienser Chronik*, 15 (1903) 120–124. A négy protoapátság Cîteaux első négy alapítása: La Ferté, Pontigny, Clairvaux és Morimond. Fontos szerepet játszottak a rend kormányzatában, tőlük eredeztetjük a ciszterci rend négy ágát. Lékai L.: Ciszterciek i. m. 39.

⁴² SC 1318/20. sz. Még egy adat vonható ide: 1540-ben a cîteaux-i káptalanterem bejáratánál kítűztek egy, a generális káptalan ellenpecsétjével ellátott fölszólítást, amely fenytést helyezett kilátásba azon apátok számára, akik napnyugtáig nem fizetik meg a *contributiót*. Ez az ellenpecsét a cîteaux-i apát ellenpecsétjét jelenti. Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 9. és uő: Unterzeichnung und Siegelung i. m. 123–124.

⁴³ SC 1445/24. sz.

A nagykáptalan üléseit 1197-től a definítorok készítették elő és vezették, a határozatokat is ők szövegezték meg. A *definitorium* létszáma 1265-től 25 főben állandósult; véleménye mind fontosabbá vált, a káptalan irányítása lassanként a definítorok kezébe csúszott át.⁴⁴ Így részint szimbolikus okokból, részben néhány rendelet meghamisítása miatt, a visszaélések megakadályozására a generális káptalan 1390-ben úgy döntött, hogy parancsait a jövőben a cîteaux-i apát ellenpecsétje helyett a *definitorium* pecsétjével erősítsék meg. A pecsét a megkoronázott Szűz Máriát ábrázolta, amint karjait védelmezően kiterjeszti a hozzá könyörögő apátok, köztük Szent Benedek és Bernát fölé. Körirata így hangzott: S(IGILLVM) DIFFINITORV(M) CAP(ITV)LI GENERALI(S) CIST(ERCIENSIS) OR(DI)NIS.⁴⁵ Ez a tipárium a 15. század végén elveszett, pontosabban hozzáférhetetlenné vált. Humbert-Martin de Losne cîteaux-i apát a hatékonyabb ügyintézés miatt Rómába vitte, ám ott 1476-ban meghalt, a pecsét így Falco János Sant Bernard-i apát kezébe került, akitől nem sikerült visszaszerezni. Ezért a generális káptalan 1478-ban a definítorok pecsétjének megújítását, azaz új nyomó vésését határozta el, amely az előzőtől annyiban tért el, hogy – megkülönböztetésül – a Madonnát lábai alatt a holdsarlóval jelenítette meg.⁴⁶ A Kőpönyeges Madonna-ábrázolás a 14. század második felétől a konventi pecséteken is feltűnt.⁴⁷



3. kép. A definitorium 1474. szept. 12-i pecsétje (Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 60–4–6)

Az említett 1476. és 1478. évi határozatok szerint nemcsak a *definitorium* pecsétje kallódott el, hanem a *suffragiumok*hoz használt pecsét is. A *suffragium(ok)* a generális káptalan által a rend jötevői számára engedélyezett lelki kiváltságokat jelentik, a ciszterciek könyörgéseinek, miséinek, szolgálatainak, böjtjeinek, virrasztásainak, alamizsnálkodásának, bűnbánatának és más lelki javainak kegyelmeiben lehetett általuk

⁴⁴ Lékai L.: Ciszterciek i. m. 77–78.; Keglevich K.: Cîteaux i. m. 17.

⁴⁵ SC 1390/2. sz.

⁴⁶ SC 1476/70., 1478/38. sz. Sant Bernard Spanyolországban (Valencia) található.

⁴⁷ Bony, P.: Cistercian Seals i. m. 221–226.

részesedni. A nagykáptalanon összegyűlt apátok a 12. század végétől (először 1194-ben, 1195-től rendszeresítve, a káptalan negyedik napján) imádkoztak a pápáért és bizonyos uralkodókért. Ebből a szokásból alakult ki az a gyakorlat, hogy előkelőségek kérhették a rend *suffragiumait*, illetőleg a Cîteaux-ba utazó apátok maguk is a nagykáptalan figyelmébe ajánlhatták az erre érdemes méltóságokat. Miután a generális káptalan jóváhagyta a fölterjesztéseket, levelet küldött az érintetteknek.⁴⁸ Átvitt értelemben a lelki kiváltságok adományozását igazoló irattípus neve is *suffragium*, amely hitelesítésére a nagykáptalan 1318-tól külön pecsétet használt.⁴⁹ 1334-ben – a definítoroknak akkor még nem volt saját pecsétjük – a cîteaux-i apát távolléte miatt egyszeri alkalommal a statútumokat a *suffragiumokhoz* rendelt pecséttel látták el.⁵⁰

A *definitoriumnak* a statútumokhoz rendszeresített és a *suffragiumokhoz* tartozó pecsétjein kívül a generális káptalan egy harmadikkal is élt. XII. Benedek 1335-i bullája rendelkezett a központi kormányzatának költségeire szedett hozzájárulás (*contributio*) gyűjtői a befizetést külön pecséttel igazolják. Ezt a pecsétet nem Cîteaux-ban őrizték, mint a másik kettőt, hanem a *contributio* beszédésével megbízott három apát által kijelölt helyen, három lakat alatt (a kulcsokra a három apát ügyelt, akiket a generális káptalan vagy a *definitorium* kért föl). 1390-ben a pecsét elterjedt használatáról hallunk.⁵¹

A statútumok hitelesítésére a 15. századtól a jegyzők aláírása is szolgálhatott. 1445-ben és 1478-ban azért volt szükség a notáriusok aláírására, mivel a cîteaux-i apát, illetve a *definitorium* pecsétje visszaélés áldozatául esett. Az aláírással történő hitelesítés gyakorlatának – igaz, lassú – terjedését mutatja, hogy 1605-ben kimondták: a szerződéseket az apátok, perjelek és tisztartók maguk is kötelesek aláírni, nem kényseríthetik erre csupán szerzeteseiket. Ez az általános érvényű rendelkezés minden apátságot kötelezett.⁵²

5. A statútumok között számos elmarasztaló jellegű találatunk.⁵³ Ezek is értékes adalékul szolgálhatnak a ciszterci apátok és konventek pecséthasználatainak rekonstruálásakor, hiszen az előíró rendelkezések az eszményeket célozzák, a büntetések viszont a hétköznapi valósága miatt születtek.

⁴⁸ A *suffragiumokra* általánosságban lásd Gregor Müller: Studien über das Generalkapitel. LIX. Gewährung geistlicher Vorteile. *Cistercienser Chronik*, 20 (1908) 301–311. Tömör összefoglalás Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 9–10. A fenti felsorolás SC 1469/10. sz. fordítása. Lásd még SC 1194/9., 1195/1. és 3. sz. A 15. század második felétől — először: SC 1476/83–87. sz. — növekvő számú, a kiváltságokat név szerint felsoroló határozat került a statútumok *Suffragia* csoportjába. A tradíció a 18. századig élő maradt. Keglevich K.: Cîteaux i. m. 38. lajstromozza a kitüntetett magyarországi személyeket. János cîteaux-i apát és a nagykáptalan 1369-i, Szepesi Jakab (náadori ítélmester, utóbb országbíró) részére adott *suffragiuma* eredetiben is fennmaradt: Repertorium 175. Vö. Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Bp., 1976. 140. 40. jz.

⁴⁹ SC 1318/20. sz. SC 1244/13. sz. még a nagykáptalan (azaz a cîteaux-i apát) pecsétjével megerősített *suffragiumokról* tesz említést.

⁵⁰ SC 1334/9. sz.

⁵¹ SC III. 421–422. (18. §), SC 1390/2. sz.

⁵² SC 1445/24., 1478/38., 1605/63. sz. Vö. Müller, G.: Unterzeichnung und Siegelung i. m. 120–121.

⁵³ Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 62–77.

Számos visszaélésre a széküresedés alkalmával került sor. A generális káptalan 1238-ban arra intette az apátokat, hogy a hivatalukról leköszönők és az elhunytak pecsétjeit gondosan őrizzék.⁵⁴ IV. Kelemen pápa 1265. évi, a ciszterci rendnek szóló bullájában (*Parvus fons*) a korábbi szokásra hivatkozva úgy rendelkezett, hogy az apáti hivatal vákálásakor a pecsétet az atyaapátnál kell elzárni. A cîteaux-i monostor pecsétjére hasonló esetben – szintén elzárva – a perjel ügyelt.⁵⁵ A viterbói perjel 1296-ban megfeddték, mert (volt) apátjának pecsétjét széküresedés idején magánál tartotta, és a pontigny-i atyaapátnak nem adta át.⁵⁶ A 14. század közepi *Libellus novellarum definitionum* rendelete szerint az új apát megválasztásakor elődjének pecsétjét a vizitátor és a konvent jelenlétében össze kell törni, és az új apátnak neve föltüntetésével új pecsétet kell készíttetnie.⁵⁷ Ha az apát nem elhunyt, hanem lemondott vagy letették, gyakran megesett, hogy pecsétjét magával vitte, mint a volt Saint-Sulpice-i apát 1199-ben, ámbár a La Ferté-i rendházban megelőzőleg megtagadták pecsétjének hitelét (*sigilli renuntiatio*). 1440-ben a volt bouillon-i apátot szólították föl, hogy apáti pecsétjét és ellenpecsétjét, valamint monostorának okleveleit és egyéb tárgyait szolgáltatassa vissza az új apátnak.⁵⁸ A nagykáptalan 1217-ben rosszállását fejezte ki, amiért St. Léonard des Chaumes törvénytelen apátja nem adta vissza a pecsétet atyaapátjának.⁵⁹ Miután 1269 táján Vilmos testvér vaucelles-i apátá történő kánoni megválasztását atyaapátja törvénytelenül visszavonta, a nagykáptalan Vilmos védelmére kelt, és megparancsolta az ügyel megbízott két apátnak, hogy ruházzák föl őt az apáti hivatallal és felelősen adjanak neki pecsétet.⁶⁰ A collonges-i zárdát 1250-ben ki kellett közönsíteni, mivel a perjelről a széküresedés idején ellenszegült a nagykáptalan által kijelölt La Bussière-i és theuley-i apátoknak; nem adta át nekik a pecsétet, és az apátnő megválasztását nem az ő iránymutatásuk szerint bonolyította le.⁶¹ Cîteaux 1282-ben letette Beatrix La Colombe-i apátnőt sok és szertelenül nagy kitérése miatt (például apácáinak fogadalmát világi papokkal hallgattatta meg), ám Beatrix nem adta át a pecsétet.⁶² Mindezek az esetek arra a nyilvánvaló tényre mutatnak rá, hogy a pecsét az apát hatalomgyakorlásának nem csupán szimbóluma volt, hanem lényegi kelléke is.

A generális káptalan gyakran rótt ki büntetést azért, mert az apátok könnyelműen üres pergament vagy üres papírt pecsételtek meg. 1193-ban a gimont-i apát részesült fenyítésben. 1204-ben L'Étoile apátja a szerencsénekhez levelet és egy saját pecsétjével ellátott üres pergament küldött, ráadásul ezeket egy megbízhatatlan szerzetesre bízta. (A szökésben lévő

⁵⁴ SC 1238/3. sz., 1257: Lucet, B.: Les codifications (1237–1257) i. m. 297.

⁵⁵ SC III. 24. (3. §) Idézi: Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 3. 17. jz.

⁵⁶ SC 1296/12. Viterbo itáliai (Lazio) település.

⁵⁷ Nomasticon 518. Idézi: Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 4. 18. jz.; Repertorium 25–26.; Vogtherr, T.: Siegelrecht i. m. 71.

⁵⁸ SC 1199/87., 1440/13. sz. Saint-Sulpice (Rhône-Alpes) és Bouillon (Franche-Comté) francia apátságok.

⁵⁹ SC 1217/82. sz. A monostor Franciaországban (Poitou) fekszik.

⁶⁰ SC 1269/13. sz. Vaucelles Franciaországban (Nord-Pas-de-Calais) található.

⁶¹ SC 1250/55. sz. Mindhárom apátság Franciaország Franche-Comté tartományában létesült.

⁶² SC 1282/36. sz. La Colombe: Centre (Franciaország).

szerzetest már az ügy kivizsgálása előtt rendi ruhájától való megfosztásra ítélték.) Pontron d apátja 1223-ban egy levelet anélkül pecsételt meg, hogy megnézte volna. A loccumi apátot 1249-ben és 1250-ben azért feddték meg, mert üres pergament pecsételt meg, és nem jelentette a nagykáptalannak, hogy mi történt a pergamennel.⁶³ 1220-ban a berdoues-i apát olyan levelet látott el pecsétjével, amely által valakinek rossz hírért keltették.⁶⁴ Jouy-en-Brie, Fontaine-Jean-en-Gâtianis, Larrivour és Cercanceaux apátjai 1238-ban óvatlanul megpecsételték egy levelet, és emiatt úgy tűnt, hogy azt hiszik, Jakab volt cîteaux-i apát ki van közösítve; ezért elmarasztalták őket.⁶⁵

Még rosszabb helyzetet eredményezett, ha az apátok idegen (és illetéktelen) személyeknek engedték át pecsétjüket – Georghenthal apátját 1206-ban emiatt ítélték el.⁶⁶ 1251-ben a morimondói apát pecsétjét egy világi klerikusra bízta, hogy ilyképpen megpecsételt levelek segítségével Milánó várost a Chiaravalle Milanese-i – szintén ciszterci – apát ellen hangolja.⁶⁷ A 13. század közepén a nagykáptalan azért tette le Gosuinus testvért Sint Bernaerds-op't-Schelt apáti székéből, mert pecsétje által kölcsönt vett fel egy laikustól. (1253-ban megkegyelmeztek neki.)⁶⁸ 1279-ben kimondták, hogy a pecsétet nem szabad elzálogosítani.⁶⁹ Coupar Angus apátja hazug módon használta pecsétjét: hamisan tanúsította, hogy egy szerzetes Cîteaux-hoz tartozik.⁷⁰

Pecséthamisítási ügyek is adódtak. Jakab paradizi szerzetest, aki a híresztelések szerint több pecsétet is hamisított, 1247-től körözték, 1248-ban a nyomozás befejezéséig cîteaux-i fogságra ítélték.⁷¹ 1273-ban – mivel az anyamonostorba érkező jelentések között számos hamis akadt – a generális káptalan megfenyegette az apátokat, hogy azonnal leteszi, aki hamisítványt pecsétel meg vagy hamis pecsétet használ. 1445-ben a cîteaux-i apát leveleit és pecsétjét hamisították meg a rendekhez tartozó személyek, ezért a cîteaux-i apát kinyilvánította: levelei aláírása és ellenpecsétje, valamint jegyzőjének aláírása nélkül hiteltelenek.⁷²

A pecséttel való visszaélés minősített eseteként többször előfordult, hogy az apáttól pecsétjét szerzetesei ellopták vagy erőszakkal elvették. Az alvastrai apátot *monachusai* és *conversusai* 1216-ban kíméletlenül a kapuhoz vonszolták, és elvették a pecsétjét. A julitai apát (állítólag) egyetértett az özszeesküvőkkel, és egy gyanús szerzetest küldött Clairvaux-ba

atyaapátjának pecsétjével együtt.⁷³ Néhány évtizeddel később a boschaud-i *conversusok* (munkástelevérek) rabolták el *monachusai* leveleket helybenhagyásával apátjuk pecsétjét, és 1273-ban Acquafrédában is hasonló eset történt.⁷⁴ 1282 táján a délvidéki Pétervárad ártatlan kezű és tiszta szívű apátját *monachusai* egy ideig fogva tartották, erőszakosan és halálos fenyegetéssel pecsétjének átadására kényszerítették.⁷⁵ A nagykáptalan 1485-ben azon az állásponton volt, hogy a candeil-i és ardorel-i apátok Cîteaux-ba küldött követőtől útonállókat a rend némely tagjainak sugalmazására rabolták el a pecsétet és a rend megújítására vonatkozó írásokat (az utóbbiakat szét is tépték), ezért – szokott módon – nyomozást rendelt el.⁷⁶ A 13. század elején az olivet-i apát, Theodorik pecsétjével és a monostor lovaival együtt szökött meg. Nivardus testvér, egykor eberbachi szerzetes 1294-ben egyházának hamis pecsétjét lopta el, és azzal kóborolt.⁷⁷

6. A 16. század második felében a hugenotta vallásháborúk miatt a ciszterci rend központi vezetése szinte teljesen ellehetetlenült, a generális káptalan látogatottsága csekély volt, azonfelül nem is gyűlt össze minden évben. A rend pecsétjeivel ritkán foglalkozott. A 16. századból egyetlen ilyen tárgyú rendeletet sem ismerünk, a 17. századból is alig néhányat. Jelen bekezdésben ezeket a kora újkori pecsétani tárgyú státutumokat tárgyaljuk. 1601-től a tisztartóknak (*officiarii*) kis pecsétet kellett használniuk, és előírták a konvent – az apáti pecsétől különböző – nagy pecsétjének a jogbiztosító oklevelekkel egy helyütt történő elővigyázatos őrzését.⁷⁸ 1605-ben is kimondták, hogy az apát és a konvent pecsétje különbözzék egymástól. A szerződéseket 1605-től az apátoknak, perjeleknek és *officiariusok* aláírásukkal is hitelesíteniük kellett.⁷⁹ A cîteaux-i apát 1618-ban új ellenpecsétet vett használatba.⁸⁰ VII. Sándor pápa 1666-i brevéjében újfent szorgalmazta az apátok és a konventek pecsétjének szétválasztását – a konventi pecsét használata feltehetően az apátok ellenállása miatt futott zátonyra, a generális káptalannak is ezen esetek miatt kellett ismételtlen foglalkoznia a kérdéssel. A pápa azt is megkövetelte, hogy minden monostornak legyen egy pecsétje, amelyet a perjel őriz, és amelyet a levelek megpecsételésére használnak. 1666-ban a provinciák pecsétjeiről is hallunk, ezt a pápa a provinciák prézesei vagy vizitátorai felügyeletére bízta.⁸¹ A nagykáptalan hat évvel később rendelkezett a pro-

⁶³ SC 1193/24. sz. (Gimont: Franciaország, Midi-Pyrénées régió); Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 24–25. (L'Etoile: Franciaország, Poitou-Charentes); SC 1223/24. sz. (Pontron d: Franciaország, Loire-mente); SC 1249/55. sz. (Loccum: Németország, Alsó-Szászország tartomány).

⁶⁴ Müller, G.: Siegel im Orden i. m. 24. Berdoues Franciaországban fekszik (Midi-Pyrénées).

⁶⁵ SC 1238/55. sz. Mind a négy monostor francia, Jouy-en-Brie és Cercanceaux Ile-de-France, Fontaine-Jean-en-Gâtianis Centre, Larrivour pedig Champagne-Ardenne régióban található.

⁶⁶ SC 1206/18. sz. Georghenthal németországi (Türingia) apátság.

⁶⁷ SC 1251/69. sz. Mindkét rendház Itáliában (Lombardia) található.

⁶⁸ SC 1253/39. sz. Sint Bernaerds-op't-Schelt Belgium területén fekszik.

⁶⁹ SC 1279/41. sz.

⁷⁰ SC 1249/53. sz. Coupar Angus angliai (skót) apátság volt.

⁷¹ SC 1247/15., 1248/36. sz. Paradiz Lengyelországban fekszik.

⁷² SC 1273/26., 1445/24. sz.

⁷³ SC 1216/56. sz. Mindkét monostor Svédországban működött.

⁷⁴ SC 1247/20., 1273/16. sz. Boschaud Franciaországban (Aquitania), Acquafrédában pedig Itáliában (Lombardia) fekszik.

⁷⁵ SC 1282/9. sz.

⁷⁶ SC 1485/63. sz. Candeil és Ardorel Franciaországban (Midi-Pyrénées) fekszik.

⁷⁷ SC 1200/27., 1294/26. sz. Olivet Franciaországban (Centre), Eberbach Németországban (Hessen) található.

⁷⁸ 1601: SC VII. 229. (XXVI. 9.)

⁷⁹ SC 1605/63. sz.

⁸⁰ SC 1618/10. sz.

⁸¹ SC VII. 427. (2. §), 432. (27. §), 433. (34. §) A ciszterci apátságok egy része a 16. század folyamán (a nagykáptalan hozzájárulása nélkül) szentszéki jóváhagyással területi, illetve nemzeti alapon kongregációkba tömörült. A kongregációhoz nem tartozó monostorokból a generális káptalan saját közvetlen hatásköre alatt álló provinciákat hozott létre. *Lékai L.:* Ciszterciek i. m. 129–130.

vinciák VI. Sándor parancsára bevezetendő pecsétjéről: Szűz Mária ábrázolását a SIGILLVM PROVIN CIAE N. ORDINIS CISTERCIENSIS feliratnak kellett körbevennie.⁸²

7. Magyarország 18 középkori ciszterci monostora közül 15 apátjától őrződött meg egy vagy több pecsét, a konventek közül 11 pecsétje maradt ránk. Ciszterci apácáinktól egyetlen középkori pecsétet ismerünk, P. pozsonyi nővérét 1249-ből.⁸³ A legtöbb fennmaradt apáti pecsét mandorla alakú nagypecsét, ezek a nagykáptalan 1200. évi statútumának megfelelően kivétel nélkül álló főpapi alakot ábrázolnak, jobb kezükben pásztorbottal.⁸⁴ A bal kézben tartott könyv gyakran elmaradt (és csak a jobb állapotú lenyomatokon vehető ki). Előfordult, hogy az apátok megújították nagypecsétjüket, például Henrik pilisi apát 1361. és 1367. évi pecsétje eltér egymástól.⁸⁵ A hazai ciszterci gyakorlatban három apáti ellenpecsét dokumentálható: István pilisi apát 1301. évi, kicsi (20 mm átmérőjű), kör alakú függőpecsétje pásztorbotot tartó kezét ábrázol. Hasonló ábrázolása alapján a toplicai (topuszkói) monostor 1371-i rányomott ellenpecsétje is apáti pecsétnek tekintendő. Kizárólag közlésből ismert Péter péterváradai apát 1484-i ellenpecsétje.⁸⁶ A 16. században gyűrűspecsétjét nyomta levélre István és János pilisi apát (1503, 1505, 1517).⁸⁷ A konventi pecsétek mindegyike nagypecsét, csupán a zirci apát és konvent 1418. és 1423. évi oklevelére nyomott pecsétet nevezi az utóbbi diploma *corroboratio*ja titkospecsétnek. Mivel Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal, bizonyos, hogy nem az apát pecsétje, hanem a konventé.⁸⁸ Korai, 1253-i oklevelén függ a zirci perjel pecsétje, 1509-ből származik a toplicai apátság udvarispánjának (*curialis comes*) pecsétje.⁸⁹

Mivel a ciszterci apátok pecsétje – még ha nem is volt közhitelű – tulajdonosuk egyházi hatáskörében érvényes volt, gyakran függesztették oda idegen oklevéladó egyházi ügyben hozott végzéséhez.⁹⁰ Hasonló okból közjegyzői oklevelén is találkozhatunk apáti függőpecséttel.

⁸² SC 1672/75. sz.

⁸³ Urkunden des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde. I–II. (Ed. Johannes Nepomuk Weis.) Wien, 1856–1859. (Fontes rerum Austriacarum. Zweite Abteilung. Diplomataria et acta 11., 16.) I. 118. A szóban forgó oklevél a legkorábbi magyar apácakonventtől fennmaradt kiadvány, vö. *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 250.

⁸⁴ A legkorábbiak: a borsmonostori apát 1220 körüli (Kat. 2.1.1.), az egresi apát 1239-i (4.1.1.), a péterváradai apát 1253-i (9.1.1.), a zirci apát 1262-i (16.2.1.) és a szepesi apát 1264-i pecsétje (13.1.1.).

⁸⁵ *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 259–260.

⁸⁶ Kat. 10.1.1., 14.2.2., 9.3.1.

⁸⁷ Kat. 10.9.1., 10.10.1.

⁸⁸ *Quittamus cum presenti kartha secreti nostri munimine roborata*(m). Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 43575., vö. Kat. 16.7.1.

⁸⁹ Kat. 16.1.1., 14.6.1.

⁹⁰ 1226-ban a somogyi tizedperrel kapcsolatos oklevél nyolc pecsétje közé a pilisi apát (és a fehérvári prépost) pápai bírónak függesztette sajátját (ez mára elveszett). A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története. (Szerk. Erdélyi László–Sörös Pongrác.) I–XII/B. Bp., 1902–1916. I. 672. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 206884. A nagyobb bizonyosság kedvéért Albert aradi prépost a pilisi és a zirci apát pecsétjét is odafüggesztette azon 1246-i okleveléhez, amelyben alávetettséget és engedelmisséget fogad az esztergomi érseknek: *Abbatess de Pelis et de Bokon Cisterciensis ordinis, Vesprimiensis*

Iván miles 1206 és 1218 között kelt végrendeletén feltehetően a borsmonostori konvent pecsétje függ. Ezt az oklevél tartalma (a monostor szerzetesei a testamentum kedvezményezettjei), a pecsét kör alakja és egyházas ábrázolása (kereszt, alfa és ómega) valószínűsíti.⁹¹ Amint láttuk, a generális káptalan tilalmát megszegve más külföldi ciszterci konventek is használták pecsétet a 13. század elején.

Ettől a magában álló esettől eltekintve a 13. század első felében Magyarországon érvényesült a konventi pecsét tilalmára vonatkozó cíteaux-i előírás. Az egresi perjel, alperjel és őrszerzetes Csák nembeli Miklós végakarataról készített 1239-i diplomájuk *corroboratio*jában meg is indokolta, hogy miért az apát pecsétjével erősítették meg a testamentumot.⁹² Nem minden *corroboratio* ilyen egyenes fogalmazatú; a zirci apát és konvent 1262. évi diplomája végén olvasható az apát és a konvent pecsétjére is utal, noha az oklevelén csak az apát pecsétje függ. A testületet és vezetőjét egyaránt megnevező *intitulatio* a káptalanok és a konventek esetében is többnyire megfért az oklevelén függő egyetlen pecséttel.⁹³

Így csupán a *corroboratio*ik alapján nem állíthatnók, hogy a szepesi monostor konventje már XII. Benedek pápa 1335-i bullája előtt is rendszeresen használt pecsétet. Azonban a szepesi apátság 1326, 1328. és 1329. évi oklevelén fennmaradt a konvent pecsétje, és egy 1320. évi kiadványon is két pecsét függött – ezek elvesztek, de a két hártyszalag beszédesen bizonyítja, hogy az apáté mellett a konvent pecsétjét is a diplomára erősítették.⁹⁴ A szepesi apátság 1294. évi oklevelének *corroboratio*ja az apát és a konvent pecsétjéről is tudósít, hitele mellett szól, hogy amikor az oklevelet 1412-ben megvizsgálták, két függőpecsétet találtak rajta.⁹⁵ A szepesi

diocesis, quod hac carte ob maiorem cautelam sua sigilla apponant. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–II. (Edidit Ferdinandus Knauz.) Strigonii, 1874, 1882. III. (Edidit Ludovicus Crescens Dedek.) Strigonii, 1924. (a továbbiakban: MES) I. 362–363. (DF 237869.) A függőpecsétek nincsenek meg. Hasonló oklevél a német-római birodalmi gyakorlatból: DF 290807 (az oklevélhez függesztett hat pecsétből kettő ciszterci).

⁹¹ Kat. 2.10.1. (Vö. Pannonthalmi Bencés Főapátság Levéltára [a továbbiakban: PBFL] Capsa 47–V [DF 208290.], DL 782.) *Kumorovitz L. Bernát*: A magyar pecsétábrázolás története a középkorban. Bp., 1993.² (A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványai) 62. szerint a chirographum két példányán „az érdekelt egyház képviselőjének a pecsétjét” található meg. A konventi pecsétként való azonosítás ellen szól, hogy a pecsét nem Szűz Máriát ábrázolja.

⁹² In huius rei testimonium litteras presentes scripsimus, et quia sigillum proprium habere non consuevimus, sigillo venerabilis patris I. abbatis de Egris eas fecimus roborari. DL 61140. (vö. 61141.). Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. (Studio et opera Georgii Fejér.) IV/1. Buda, 1829. (Digitális kiadásai: 2004, 2005, 2008.) (a továbbiakban: CD) IV/1. 163. – Idézi: *Kumorovitz L. B.*: Pecsétábrázolás i. m. 59.; *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 247. Vö. *Müller, G.*: Siegel im Orden i. m. 5.

⁹³ In cuius rei testimonium litteras sigillo nostro et conventus nostri communis concessimus... DF 200659. – Idézi: *Solymosi László*: A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei. In: *Solymosi László*: Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban. (Diplomatikai és pecsét-tani tanulmányok.) Bp., 2006. 117–137. [Első közlése: *Mons Sacer* 996–1996. Pannonthalma ezer éve. I–III. (Szerk. Takács Imre.) Pannonthalma, 1996. I. 481–498., 615–616.] 133. 71. jz.

⁹⁴ Kat. 13.7.1., DL 2022. (1320).

⁹⁵ Nos frater Johannes abbas ecclesiae supradicte atque conventus loci eiusdem ad perpetuam firmitatem sigilli nostri necnon sigilli conventus nostri appensione confirmamus privilegia supradicta. *Ján Vencko*: Dejiny

monostor 1310-es évekből vagy korábról származó, és eredetiben ránk maradt oklevelei csupán egy pecsét alatt keltek (ezek *corroboratio*ja csak az apát pecsétjéről beszél); a rendház kiadványai között tehát egyaránt találunk egy-és kétpecsétes okleveleket. A konventi pecsét tilalmának tekintetében a pilisi monostor sem követte a generális káptalan előírásait. 1301. és 1311. évi oklevelein két-két pecsét függött, sajnos, mindkettőn csak az apáti pecsét maradt meg (érdekes módon az 1301. évin az apát ellenpecsétje függ).⁹⁶ A szepesi konvent tehát már 1294-ben, a pilisi 1301-ben használt pecsétet, évtizedekkel a pápa 1335-i bullája előtt. Magyarországon a generális káptalan tiltó előírásai e vonatkozásban nem érvényesültek maradéktalanul.



4. kép. János pilisi apát 1350 körül használt tipáriumának töredéke és lenyomata (Ferenczy Múzeum, Szentendre P-84.65., Kat. 10.4.1.)

Az ismert négy pecsétnyomó közül kettő bronzból, kettő sárgarézéből készült.⁹⁷ A ránk maradt lenyomatok többsége függőpecsét, hiszen ezeket megvédte a pecsétfészek (viaszágy), amelybe foglalták őket. A rányomott és zárőpecsétetek viszont

könnyen leperegtek az oklevélről; tartalmukat a 15. században esetenként papírfelzet szolgálta (ostyapecsét).⁹⁸ A pecsétviasz színének nem volt jelentősége. Leggyakrabban természetes színű (festetlen), vörösre és zöldre színezett pecsétetekkel találkozunk (az apáti és a konventi pecsétetek körében is). A függőpecsétet az oklevélhez erősítő zsinag minden esetben selyemből készült, színének kiválasztása az apáti és a konventi pecsétetek esetében is véletlenszerűnek tűnik.⁹⁹ A pecsét sokszor pergamenszalagról függ. A szepesi apátság 1283-ban, valamint 1294-ben a pecsételést és a chirographálást egyszerre alkalmazta oklevele megerősítésére.¹⁰⁰

8. A ciszterci szellemiség a pecsétetek kiképzésében ugyanúgy minden egyéni jelleg kiküszöbölésére törekedett, mint a liturgiában vagy az építészetben. Így a magyar ciszterci pecsétetek művészettörténeti elemzését érdemes a kötelező ikonográfiai sémák áttekintésével kezdenünk. Az apáti pecsétetek 1200 óta az apát álló alakja – ülő vagy térdelő ábrázolással nem találkozunk – vagy pásztorbotot tartó keze látható. Külföldön az apáti pecsétetek a 13. században jelent meg a magyar gyakorlatban ismeretlen mitra.¹⁰¹ Egészalakos ábrázolás esetén az apát jobb kezével fogja a pásztorbotot, baljában gyakran könyvet tart. János pornói apát 1525-i, színvonalas, finoman díszített és épen fennmaradt pecsétje megfordítja ezt a régi hagyományt. Igaz, a pecséten János viktringi (Karintia) apáti címe szerepel, így csak áttételesen köthető a magyar emlékanyaghoz.¹⁰² Ulrik pásztói apát pecsétnyomóján pásztorbot nélkül ábrázoltatta magát.¹⁰³ Olykor csak az apát felsőteste látszik a pecsétmezőben.¹⁰⁴ A 14. században több apáti pecsét mezőjének háttere rombuszhálával díszített (rombuszmustrás).¹⁰⁵ A konvenció mellett főképp a 15. században érvényesült a személyes jelleg: csillag, címer, növényi ornamentika került a pecsétmezőbe. A konvencióval szembemenő ábrázolás, például devóciós kompozíció azonban a késő középkorból sem ismert. A ciszterci pecsétetek a kortárs főpapi pecsétetekhez képest egyszerűbb kivitelűek.

A legelső ránk maradt magyar ciszterci apáti pecsétetek (13. század közepe) ugyanazt a sablont követik; a korai, architektonikus keret nélküli álló főpap-ábrázolás kevés helyet hagyott a vésnök kreativitásának. Ennek ellenére akadnak mozgalmas kompozíciók. A ruhák eleven redőkezelésén túl ezt a célt szolgálta, ha a köriratot megszakították az apát alakjával.

štiavnického opátstva na Spiši. Ružomberok, 1927. 321. (Hibásan: CD VI/2. 233.) 1412. október 10-i átírása: DL 9718. (Zsigmondkori oklevéltár. I–XI. [Összeállította Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert, Neumann Tibor.] Bp., 1951–2009. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49.] [a továbbiakban: ZsO] III. 2776. sz.). A szepesi monostor 1306-i oklevelének *corroboratio*jában *duplex sigillum* szerepel: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I–II. Ad edendum praeparavit: Vincent Sedlák. Bratislava, 1980, 1987. (a továbbiakban: RS) I. 444. sz., csakúgy, mint a fentebb említett 1320-i, 1326. ápr. 29-i, 1328-i és 1329. jún. 13. után kelt oklevél szövegében.

⁹⁶ Kat. 10.1.1., 10.2.1. A két oklevél *corroboratio*ja csak az apát pecsétjét említi. István pilisi apát 1293. febr. 26-i oklevelén függő konventi pecsétről tájékoztat: Adatok az egri egyházmegye történelméhez. I. (Szerk. Kandra Kabos.) Eger, 1885. 150. A diplomát a Vay család 1945-ben elpusztult berkeszi levéltárában őrizték (fasc. 166). A pecsét leírása: tojásdad alakú; bal karján gyermeket tartó álló szentet ábrázol. Körirata: +S...NTU...IS DE PELYS (Sigillum conventus B. M. Virginis de Pellys?) Hátára kisebb pecsét van nyomva. – Bunyitay Vince leírása a pecsétmező, a körirat és annak rekonstrukciója esetében is téves. A mandorla alak apáti pecsétre utal. A pecsét hátába nyomott ellenpecséttel sem találkozunk a magyar ciszterci gyakorlatban. Ezek alapján ez az adat érdemben nem vehető számba.

⁹⁷ Kat. 4.2.1., 8.2.1., 10.4.1., 14.8.3.

⁹⁸ Kat. 9.4.1., 10.8.1., 14.5.1.

⁹⁹ A sodrat színe leggyakrabban vörös volt. Pl. vörös és zöld selyem: DF 209028., DL 66500. Vörös és sárga selyem: DF 200079., DL 71356., DL 71357. Vörös és rózsaszínű selyem: Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 3 (DL 34681. [Acta Paulinorum ZLATH 3]). Vörös selyem: DL 86859, DL 66543, Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 4 (DL 34682. [Acta Paulinorum ZLATH 4.]), DL 15490. Lila selyem: Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostam Zlat na Petrovoj Gori br. 17 (DL 34684. [Acta Paulinorum ZLATH 17.]). Nyers (festetlen) selyemsodrat: DL 40058., DL 60961.

¹⁰⁰ DF 272434. (1283), CD VI/1. 336. (1294. márc. 20.).

¹⁰¹ Marnetté-Kühl, B.: Vom Abt zum Konvent i. m. 68., 70.

¹⁰² Kat. 11.2.1.

¹⁰³ Kat. 8.2.1.

¹⁰⁴ Kat. 2.9.1.

¹⁰⁵ Kat. 2.4.1., 8.2.1., 10.5.1., 14.2.2.



5. kép. A pásztói apát 14. századi tipáriumának lenyomata (Repertorium 247., Kat. 8.2.1.)

A szépesi apát 1307. évi pecsétjén az apát lába, a 1350 körüli pilisi tipáriumon a pástorbot lóg bele a köriratba.¹⁰⁶ Lehetséges, hogy ez az esetlen báj a vésnőkök ügyetlenségének következménye, de valószínűbb, hogy szándékosan feszítették szét a kompozíciót. Erre mutat a toplicai apát 1371-i, nagy művészi igényről tanúskodó ellenpecsétje. A rombuszhálós háttérbe bal oldalról határozott dinamikájú, pástorbotot tartó kéz nyúlik be. A könyökben behajlított karról súlyos redőkben omlik le a kissé visszacsúszott ruha ujja. A csontos kézfej erősen markolja a pástorbotot. A kép azáltal nyer további feszültséget, hogy a pástorbot alul és fölül is áttöri a pecsétmező keretét.¹⁰⁷ A 14. századtól – más főpapi pecsétekhez hasonlóan – a ciszterci apáti pecsétek is architektonikus tagolásúakká váltak, vagyis az apát álló alakja egy gótikus fülkébe került. A legkorábbi ilyen Henrik pilisi apát második, 1370 táján használt pecsétje.¹⁰⁸ A kisebb és gyűrűspecsétek nem architektonikus kiképzésűek.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Kat. 13.2.1., 10.4.1. Számos hasonló példa akad, pl. Kat. 16.2.1., 16.3.1.

¹⁰⁷ Kat. 14.2.2. *Németh Annamária: A toposzkói apátság pecsétjei. Folia Archaeologica*, 12 (1960) 222–223. Vö. a szintén nivós 1525. évi pornói pecséttel, Kat. 11.2.1.

¹⁰⁸ Kat. 10.5.2. A fülkés pecséteket (illetve általában a főpapi pecséteket) bemutatja: A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján. (Szerk. Bodor Imre.) Bp., 1984. 18.; Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I–II. (Szerk. Marosi Ernő.) Bp., 1987. (A magyarországi művészet története) (a továbbiakban: Művészettörténet) I. 135–138., 377–368., 500., 647–648., 747.

¹⁰⁹ Művészettörténet I. 500.

Mellékalak három alkalommal szerepel. Ulrik és János pilisi apátok 14. század végi pecsétjein az apát lába alatti kisebb fülkében egy másik, kisebb személy térdel, a pornói apát 1525-i pecsétjén kétoldalt egy-egy címert tartó alak áll.¹¹⁰ Hermann pilisi apát 1450 körüli pecsétjén egy növekvő alak vállán háromágú szigonyt tart.¹¹¹ Szokatlan tárgyként említhetjük továbbá a Mátyás pornói apát 1401-i pecsétjén ábrázolt két kulcsot és János toplicai apát 1432-i pecsétjének lilomos koronáját.¹¹²

A 14. század második felétől a ciszterci pecséteken is gyakran találkozunk címerábrázolással; a 15. századra a címeres pecsét vált normává.¹¹³ Legkorábban a pilisi apát imént említett, e szempontból is modernnek számító 1370 körüli pecsétjén találunk címet, a címerpajzs mezőjében halmon álló latin kereszt látható. István pilisi apát gyűrűspecsétjén doborpajzsban pástorbotját, nevének és hivatalának kezdőbetűit szerepeltette.¹¹⁴ Miklós bélháromkúti apát 1430. évi pecsétjének címerében görög kereszt áll.¹¹⁵

A toplicai konvent mindhárom ránk maradt pecsétjén ugyanaz a címer jelenik meg: jobb oldalán Anjou-liliom, bal oldala háromszor vágott.¹¹⁶ A kerci apát pecsétjén a gótikus architektúrában álló apát lábai alatti címerpajzsban két gyertya ég. (A gyertyák, mint az apátság attribútumai, a konventi pecséten is megjelentek.) János pornói apát 1525-i pecsétjén két címerpajzs is helyet kapott.¹¹⁷

Az apáti nagypecsétek mandorla (csúcsosan ovális, mandula), az ellen- és gyűrűspecsétek pedig kör alakúak. A nagypecsétek mérete a 13. század közepétől a 15. századig fokozatosan növekedett.¹¹⁸

A perjeleket nem kötötték a nagykáptalan előírásai pecsétjük elkészítésekor. Ennek megfelelően a zirci prior 1253-i pecsétjének sem ábrája, sem körirata nem mutat rokonságot az apáti és a konventi pecsétekkel. Hullámokon úszó, villás farkú hal látható rajta, amelyet az Ave Maria első szavai vesznek körbe.¹¹⁹

A kör alakú konventi pecsétek ábrázolásának központi alakja Szűz Mária és a kis Jézus. (Mária más rendek és káptalanok pecsétjein is gyakran szerepel.) A legkorábbi ciszterci konventi pecsétek – az 1160 körüli longpont-i és a stílust teremtő, 1265 előtti pontigny-i pecsét – álló Madonnát jelenítenek meg. A későbbiekben a trónoló Mária (*Sedes Sapientie*), majd a 14. század második felétől a cisztercieket védelmező Köpönyeges Madonna-ábrázolások terjedtek el. Mária korábban Közbenjáróként (*Mediatrice*), a százéves háború korától egyre inkább Oltalmazóként (*Protectrix*) tűnt föl. A rendjét köpenyével oltalmazó Madonna ikonográfiai programját

¹¹⁰ Kat. 10.6.1., 10.7.1., 11.2.1.

¹¹¹ Kat. 10.8.1.

¹¹² Kat. 11.1.1., 14.4.1.

¹¹³ Művészettörténet I. 476.

¹¹⁴ Kat. 10.5.2., 10.9.1.

¹¹⁵ Kat. 1.2.1.

¹¹⁶ Kat. 14.8.1–3.

¹¹⁷ Kat. 7.2.1., 11.2.1.

¹¹⁸ Pl. 1220: 37 × 25 mm (Kat. 2.1.1.), 1302: 48 × 30 mm (Kat. 9.2.1.), 1380: 67 × 40 mm (Kat. 10.6.1.), 1525: 72 × 40 mm (Kat. 11.2.1.).

¹¹⁹ Kat. 16.1.1.

sikerrel terjesztette a *definitorium* pecsétje, amelyet a káptalan határozatainak hitelesítésére használtak.¹²⁰

Szűz Mária valamennyi magyar ciszterci konventi pecsétén *Mediatrrix*ként jelenik meg,¹²¹ az esetek túlnyomó többségében trónuson ülve, ölében a gyermek Jézussal. A kerci konvent pecsétjének 1430. évi lenyomatán Máriát derekától fölfelé ábrázolták, a szepesi konvent 1320-as években használt pecsétjén pedig kétosztatú gótikus fülkében jobbra Mária, balra egy őt köszöntő angyal áll.¹²² A trónoló Madonna-ikonográfia nagyobb szabadságot engedett a pecsétvéső művészeknek, mint az álló apát-téma. Mária legegyszerűbb esetben – az álló apát alakjához hasonlóan – a középtengelyére felépítetten, szemközt ül, ölében gyermekével. A mező két szélét a cikádori konvent pecsétjén a gótikus felépítmény, a kerci pecsétén egy-egy gyertyatartó, Szentgotthárdén növényi ornamentika tölti ki.¹²³ A szentgotthárdi konvent 1489. évi lenyomatából ismert, de feltehetően korábban készült pecsétje alacsony színvonalú, bár az udvari reprezentációt követi: a Mária alatti hosszúkás trónus az 1300 körüli királyi pecsétek ábrázolására emlékeztet. Jézus érthetetlen módon lebegő alakja és Mária virágot tartó, kifacsart bal keze azonban a provinciális kivitelezés következménye.¹²⁴



6. kép. A szentgotthárdi konvent pecsétjének 1489. évi lenyomata
(Zlinszkyné Sternegg M.: A szentgotthárdi ciszterci apátság i. m. 369.)

A pilisi konventi pecsét ábrázolásának lendületet kölcsönöz, hogy az ülő Madonna hátrahajol, ferde alakja megtöri a kép szimmetriáját. Jobb kezével átöleli a térdén álló kis Jézust. Két oldalán (térkitöltő elemként) liliomos korona, jobbán – talán

¹²⁰ Bony, P.: Cistercian Seals i. m. 221–226.

¹²¹ Eltekintve a korai, szabálytalanul használt borsmonostori pecsétől, vö. Kat. 2.10.1.

¹²² Kat. 7.4.1., 13.7.1.

¹²³ Kat. 3.3.1., 7.4.1., 12.1.1.

¹²⁴ Zlinszkyné Sternegg Mária: A szentgotthárdi ciszterci apátság története és művészetének emlékei (1183–1878). In: Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. (Szerk. Kuntár Lajos–Szabó László.) Szombathely, 1981. 368–369. Vö. Kat. 12.1.1.

az Üdvözlégy, tengernek csillaga (*Ave maris stella*) kezdetű Mária-himnusz hatására – egy csillag látható.¹²⁵

A toplicai konventtől három pecsétet is ismerünk, így kompozíciójuk fejlődése is nyomon követhető. Az 1384-i (kopott) lenyomat igényes munka. A pecsétkép aszimmetrikus: Mária ülő alakja balra hajol, csaknem lebeg, a kis Jézus kedveskedően bújik anyjához. A mező másik oldalán a Madonnát köszöntő, címerpajzson álló angyal szintén a középtengely felé hajlik. Két jelenet olvad egybe: anya és gyermeke, valamint az angyali üdvözlés. A vésnők az alakok meghajlításával a mező kör alakját igyekezett teljes mértékben kihasználni; a pecsét ebben rokon a gotói konvent 1460. évi lenyomatából ismert (de alighanem korábban készült) pecsétjével.¹²⁶ A toplicai konvent 1400 táján használt pecsétjének ábrázolása pontosan követi az előzőét, de már újabb tipáriumról származik. Kompozíciója ügyetlenebb, figuráit gyakorlatlan kéz mintázta. Fönmaradt a konvent 15. századi pecsétnyomója is: témája a régi, de korának stílusjegyeit viseli magán. Követi előképeit, de szabadabb és nagyobb méretű azoknál. Jézus Mária jobb karján ül, a kép széle felől. A jelenetnek így mindhárom szereplő részese, hiszen a Mária balján térdelő angyal nagyobb hangsúlyt kap. Az ábrázolás az 1384. évihez hasonló módon aszimmetrikus, mégis egyensúlyban van. A pecsétnek erős plaszticitást kölcsönöz a ruhák mozgalmas redőzése.¹²⁷ Nem tudjuk, miért vésetett a toplicai konvent két alkalommal is új tipáriumot.

9. Közismert tény, hogy a hazai ciszterci apátságok „a hiteleshelyi tevékenységből néhány korai kísérlettel eltekintve teljesen kimaradtak”. Ennek két okára Mezey László mutatott rá. Az eleve kevés számú (18) magyar ciszterci monostor többsége a 14. század közepére elnéptelenedett (Vérteskeresztúr a benedékekhez került), a 14. század derekán *conventus minutus*nak számíthatottak, így az 1351. évi törvény tilalmazta hiteleshelyi működésüket. Fontosabb volt azonban – miként ezt Solymosi László is hangsúlyozta – egy másik körülmény: a ciszterci konventeknek 1335-ig elvileg nem lehetett pecsétjük. A konventi pecsét hiánya, illetve a többi rendhez viszonyított igen kései megjelenése lehetetlenné tette, hogy a ciszterciek közhitelű oklevelet adjanak, hiszen a hiteleshelyi működés „leglényegesebb eleme a testületi pecsét és a mögötte álló kollektív felelősség volt”.¹²⁸ 1335 után már nem tudtak beilleszkedni a hiteleshelyek akkorra kialakult struktúrájába. Harmadik okként megemlíthetjük a cisztercieknek a magyar

¹²⁵ Kat. 10.11.1., Békefi R.: A pilisi i. m. I. 255.

¹²⁶ Kat. 14.8.1., 6.2.1. Németh A.: Topuszkói pecsétek i. m. 221. Németh szerint az 1384-i pecsét készítői fejlett művészi igényvel rendelkeztek (i. m. 219.), Takács Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Művészettörténeti tanulmány és katalógus a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete és a Budapesti Történeti Múzeum másolatgyűjteménye alapján. Bp., 1992. 32. viszont esetlennek és provinciálisnak minősíti a pecsét előadásmódját.

¹²⁷ Kat. 14.8.2–3. Vö. Németh A.: Topuszkói pecsétek i. m. 222–225.; Takács I.: Káptalani és konventi i. m. 89–90.

¹²⁸ Mezey László: A pécsi egyetemalapítás előzményei (a deákság és a hiteleshely kezdetéhez). In: A pécsi egyetem történetéből. Jubileumi tanulmányok. (Szerk. Csizmadia Andor.) Pécs, 1967. 76. (innen a két idézet); Solymosi L.: Észrevételek i. m. 242.

közgondolkodás számára pökhendi, tartózkodó magatartását. Korlátozták a templomaikba eltemethetők körét, magánkegyuraiknak nem biztosítottak sírhelyet, csupán az alapítóval és az uralkodó családjával tettek kivételt. Elzárkóztak attól, hogy a patrónusok birtokain épült plébániákon lelkipásztorként szolgáljanak.¹²⁹ A ciszterci mentalitástól távol állt a 13/14. század fordulójától egyre fokozottabb, a hiteleshelyek felé forduló társadalmi érdeklődés kielégítése.

Ennek ellenére a ciszterciek az 1351. és 1353. évi reform előtt (sőt, utána is) foglalkoztak hiteleshelyi oklevéladással. Igaz, nem számottevő mértékben, hanem esetlegesen. A 13. századból azonban bencés, premontrai, johannita, ágostonrendi kanonok, ferences, domonkos és ágoston-rendi remete hiteleshelyi kiadványt is ismerünk, úgy tűnik, a gyakorlatban úgyszólván minden konvent hiteles volt.¹³⁰ Ilyen értelemben szinte az összes ciszterci apátságot hiteleshelynek nevezhetjük, de szerencsésebb úgy fogalmazzunk, hogy a korai időkben pusztán a valamennyi konventnek kijáró közhitelűség (*fidei dignitas*) illette meg a ciszterci monastorokat. Nem rendszeresen, csak elvétve bocsátottak ki közhitelű oklevelet.¹³¹ Például a cikádori apátság az Árpád-kortól kezdve az Anjou-koron át Zsigmond uralkodásáig (a rendház az 1420-as évektől bencés kézen volt) adott közhitelűnek elfogadott diplomákat, ezek közül ma öt eredetije van meg. Egy hatodik teljes szöveghű másolat formájában maradt ránk, egyről mindössze említés ismeretes. Végül tudomásunk van róla, hogy egy nyolcadik esetben a peres felek a cikádori konvent előtt tervezték megadni a kártérítést; ez is sajátosan hiteleshelyi tevékenység, mivel nyilván a fizetség megadását igazoló elismervény kiállításával járt együtt.¹³² Mindazonáltal e maroknyi

hiteleshelyi oklevél miatt túlzó volna a cikádori konventet hiteleshelynek minősíteni.

A ciszterci apátságok által adott közhitelű diplomák többsége – ahogy ezt a cikádori apátság esetében láttuk, és amit a későbbiekben tárgyalandó szepesi monostor példája is megerősít – az Árpád-kor végén és az Anjou-kor elején kelt; akkor, amikor az írásbeliség térhódításával már tömeges igény mutatkozott a közhitelű oklevelek iránt, de az 1351/1353. évi törvényi szabályozás még nem korlátozta a kisebb konventek hiteleshelyi tevékenységét. Az Anjou-kor második felében a tiltásnak megfelelően visszaesés mutatkozott, ám a 15. században lazult a fegyelem, ekkortól ismét több közhitelű ciszterci oklevelet ismerünk. A zágrábi konvent oklevéladása az 1430-as években szökkent szárra (ez ciszterci viszonyok között értendő), ebből az évtizedből három átírást, azaz jellegzetesen hiteleshelyi karakterű diplomát is ismerünk. A kérelmezők mindhárom esetben Zsigmond király okleveleit írták át, a *transsumptumok* is kétségkívül közhitelre tartottak számot.¹³³ A toplicai apátság oklevéladása is megelénkült az 1430-as években, de ezek többsége bérleti szerződés, azaz nem hiteleshelyi diploma.

A szepesi apát és konvent eredetiben, átírásban vagy említés formájában ránk maradt 19 hiteleshelyi oklevele az 1260-as évek és 1331 között kelt. A monostor hiteleshelyi működése nem bírt országos jelentőséggel, fő megbízója a szepesi prépostság volt, a 19 oklevélből 12 a káptalan vagy valamilyen kanonok számára készült. Mivel a prépostság saját ügyében nem bocsáthatott ki közhitelű oklevelet, kézenfekvőnek tűnt, hogy évtizedeken keresztül a közelében fekvő ciszterci konventre bízta ügyei egy részének írásba foglalását.¹³⁴ A szepesi konvent embere 1293-ban királyi parancsra tanúsította egy Poprád folyó menti föld a szepesi káptalannak történő iktatását. A szepesi ciszterciek alkalmilag (dokumentálhatóan 7 esetben) a prépostságon kívül környékbeli nemesek birtok- és örökösödési ügyetei kapcsán is állítottak ki oklevelet. Területi szempontból mind a 19 diploma a Szepességhez tartozik. Az oklevéladás szórványos voltából következők a jelentések (*relatio*) csekély száma (2) a bevallásokhoz (*fassio*) képest (17): a szepességi birtokosok szívesebben fordultak a ciszterci konventhez, mint az országos nagybírák, akik szepesi parancsaikat a káptalanhoz címezték. Megemlítendő, hogy a monostor konventje a generális káptalan tilalmának dacára legkésőbb 1294-től saját pecsétet használt (lásd fentebb). A szepesi apátság valószínűleg külső minták és saját korábbi kiadványainak felhasználásával szerkesztette okleveleit.¹³⁵ Az oklevelek formulái nem állandósultak, hi-

¹²⁹ Solymosi L.: Észrevételek i. m. 240.; Koszta László: A ciszterci rend története Magyarországon kolostoraik alapítása idején. 1142–1270. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 5 (1993) 1–2. sz. 120–121.

¹³⁰ Mezey L.: Deákság és hiteleshely i. m. 74–75.

¹³¹ Ránk maradt oklevelei számának szempontjából a borsmonostori, a cikádori, a pilisi, a szepesi, a toplicai és a zirci apátság levéltári anyaga mondható jelentősebbnek. Solymosi L.: Észrevételek i. m. 245.

¹³² 1. 1272 körül H. cikádori apát és konvent Mojs nádornak jelentett a nádor parancsára (Hazai Okmánytár. I–VIII. [Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső.] Győr, 1865–1873. [I–V.], Bp., 1876–1891. [VI–VIII.] [Reprint: Pápa, 2004.] [a továbbiakban: HO] VII. 138.). 2. H. cikádori apát 1274-ben egy adásvételt tanúsított (Árpádkori új okmánytár. I–XII. [Közteszi Wenzel Gusztáv.] Pest, Bp., 1860–1874. [Reprint: Pápa, 2001–2003.] [a továbbiakban: ÁUO] IX. 102–103.). A privilégiumot 1279-ben bemutatták a pécsváradi konvent előtt (A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. [Szerk. Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kammerer Ernő, Döry Ferenc, Lukcsics Pál.] Pest–Bp., 1871–1931. [a továbbiakban: Zichy] I. 42.). 3. A cikádori apát és a konvent 1290 és 1301 között III. András királynak jelentett az uralkodó parancsára (ÁUO X. 420–421., 441–442.). 4. Szintén idézésről jelentett a cikádori konvent egy másik keltezetlen oklevelében (DL 47 824.). 5. A 13. század végén István cikádori apát és a konvent keltezetlen oklevelében egy peres ügyről adott bizonyoságlevelet (ÁUO X. 443.). 6. A kalocsai káptalan 1320-i oklevele említi a cikádori apát és konvent vásárlásról kiállított privilégiális oklevelét (Zichy I. 179.). 7. 1407-ben a cikádori konvent újfent egy adásvételt foglalt írásba (ZsO II/2. 5460. sz.). 8. Ismeretlen oklevéladó 13. század végi *Damus pro memoria*-oklevele (ÁUO X. 457–458.) úgy rendelkezik, hogy az alperes az általa okozott károk fejében két részletben kárpótlást köteles adni a felperesnek, mégpedig a cikádori apát és konvent előtt. Nem tudjuk, megtörtént-e a jóvátétel. – Vö. *Békefi Remig: A cikádori apátság története*. Pécs, 1894. [Reprint: Bp., 2010.] 34–36.; Repertorium 86.

¹³³ DF 230783. (1435. január 1.), 231162. (1436. október 16.), 231163. (1436. október 16.) E három oklevelet érdemes lenne megvizsgálni pecsétteni szempontból; a DF-felvételeken nem lehet látni, megvan-e az apáti és a konventi pecsét, amelyekre az utóbbi két diploma *corroboratio*ja utal. (Az első csak konventi pecsétet említ.)

¹³⁴ A szepesi káptalan leggyakrabban a jászói és a leleszi konventhez, illetve az egri káptalanhoz fordult, ha oklevélre volt szüksége.

¹³⁵ A konvent egy 1291-i és 1297-i oklevelének *corroboratio*ja (1291: Et ne aliqua dubietas et calumpnia oriatur de premissis, presentem paginam nostri sigilli robore in huius rei testimonium confirmamus. 1297: Et ne aliqua dubietas aut calumpnia oriatur de premissis, sigillum nostrum in huius rei testimonium apponi et adiungi fecimus huic scripto.) és a *datatio*

szen kibocsátásuk esetleges volt, nem rendszeres. Az utolsó ismert hiteleshelyi diploma 1331-ből származik, azaz a szépei konvent oklevéladását tulajdonképpen nem Nagy Lajos király 1351/1353. évi reformjai szüntették meg, hanem a fentebb vázolt ciszterci jellemvonások, a társadalom érdeklődésének hiánya miatt magától sorvadt el, amit csak erősített a nagy forgalmú oklevéladó szerv, a szépei káptalan közelsége.¹³⁶

A szépei apátságtól további 3 egyházi intézményként és 14 földesúrként kiadott diplomát ismerünk. A földesúrként kiadott oklevelek, mivel a kiállító joghatósága alá tartozó ügyben születtek, annak ellenére bizonyító erővel bírtak, hogy nem számítottak közhitelűnek. Ezek többsége – a szépei apátság és minden más egyházi intézmény esetében – birtokadomány a monostor arra érdemes híveinek, bérleti szerződés, nyugta. Az érintettek ilyen esetben gyakran nem elégedtek meg a szépei apátság diplomájával, hanem a magyar közgondolkodásnak megfelelően siettek közhitelű oklevelet is keríteni az ügyletről.¹³⁷ S. borsmonostori apát 1284-i, hiteleshelyi jellegű oklevelében egy adósság lerovása kapcsán a győri káptalan oklevelének kiállítására kötelezte a feleket, alighanem azért, mert a káptalan oklevele Borsmonostorénál nagyobb hitelre tarthatott számot.¹³⁸

Az elmondottak illusztrálására az I. függelékben közzétesszük a szépei monostor valamennyi ránk maradt oklevelének regesztáját, levéltári és bibliográfiai adatait.¹³⁹ A II. függelékben a középkori Magyarországról ránk maradt ciszterci pecsétet ladjstromozzuk.

megadásának módja (1291: Datum anno Domini M° CC° nonagesimo primo. 1297: Datum anno Domini M° CC° nonagesimo septimo.) szinte teljesen megegyezik. 1291: HO VII. 218.; 1297: HO VII. 266.

¹³⁶ Vencko, J.: Dejiny štíavnického opátstva i. m. 31–32.; *Deáky Honór*: A savnikai apátság története. Pécs, 1937. (Ciszterci doktori értekezések 81.) 45–46.; Repertorium 176–177.; *Keglevich Kristóf*: A szépei apátság története az Árpád- és az Anjou-korban (1223–1387). *Fons*, 14 (2007) 40–48.

¹³⁷ Sztojáni Hilbrand, a szépei monostor soltséza János szépei apát 1294. márc. 20-i — a kettőjük közötti pert lezáró — oklevelét még kiadásának évében átíratva Baldus szépei ispánnal. CD VI/1. 332–336.

¹³⁸ DL 40163.

¹³⁹ Ezzel pontosítom korábbi tanulmányom végén közölt, A szépei apátság hiteleshelyi kiadványai c. összeállításomat: *Keglevich K.*: Szépei apátság i. m. 53. Ez hiányos, szerencsétlen módon keverednek benne az egyházi intézményként, földesúrként és hiteleshelyi minőségben adott oklevelek, és formájuk megadása (a megpecsételés módjától függően privilégialis, pátens, zárt) többször pontatlan. Ugyanebben a tanulmányban más hibák is vannak. Az 50. és az 53. oldalról hiányzik a szépei apát 1283-i, az 50. és az 53. oldalról János szépei apát 1295. nov. 5-i, az 51. és az 53. oldalról pedig (III.) János szépei apát 1338-i oklevelének (DF 272434., 272265., 258900.) említése. János citeaux-i apát 1369-i oklevelét (DL 83321.) tévesen (IV.) János szépei apát diplomájaként azonosítottam. Ebben az oklevelben Jakab mester néven Szépei Jakab nádori ítélemesterről, a későbbi országbíróról olvashatunk. Vö. uo. 21. 98. jz., 42. 197. jz., 52. 295. jz. Farkasfalvi László, a monostor kommandátora (1395–1412) a cikkben „titeli és várnai püspök-ként” szerepel: uo. 39. 185. jz. Titelben nem püspökség működött, hanem társaskáptalan, László valójában a knini (latinosan tinini) püspökség élén állt 1397 és 1406 között.

I. FÜGGELÉK

A SZEPESI APÁTSÁG OKLEVELEI

1. A szépei apátság egyházi intézményként adott oklevelei

1.1.

1328. ápr. 19. – *Vilmos szépei apát és János szépei prépost IV. Ince pápa bullája alapján figyelmeztetik Telegdi Csanád egri püspököt, hogy ne zaklassa egyházmegyéje plébánosait és vikáriusait.* – Hártya, két hártyszalagon az apát és a prépost pecsétjével. Prímási Levéltár, Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus 25–2 (DF 248981.) – Kiadása: MES III. 132–133. – Regesztája: *Bónis György*: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerkesztette Balogh Elemér. Bp., 1997. (Jogtörténeti Tár 1/1.) 803. sz.; Anjou-kori oklevéltár. I–XV., XVII., XIX., XXI., XXIII–XXVIII., XXXI. (Főszerk. Kristó Gyula, Almási Tibor. Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, Géczy Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc és Tóth Ildikó.) Bp.–Szeged, 1990–2010. (a továbbiakban: AOKI) XII. 221. sz.

1.2.

1347. jan. 25. – *Vilmos szépei apát, szentszéki bíró és delegátus János krakkói püspököt a miechóvi prépostság ellen maga elé idézi a szépei káptalanhoz.* – Hártya eredetije, amelyről töredezett pecsét függött, 1927-ben Varsóban volt. – Kiadása: *Vencko, J.*: Dejiny štíavnického opátstva i. m. 325. (Vö. uo. 51.)

1.3.

1420. márc. 24. – *Zsigmond savnikai apát és szentszéki megbízott oklevele az esztergomi érsekhez és más illetékes személyekhez késmárki Theoderik fia Györgynek a szépei prépostság élére történő kinevezése tárgyában.* – Hártya, hártyszalagon függő pecséttel és közjegyzői hitelesítő záradékkal. Szépei kápt. mlt. 11–2–34 (DF 272756.) – Kiadása: *Analecta Scepusii sacri et profani. I–IV. Collegit: Carolus Wagner. Vienne, 1774; Posonii et Cassoviae, 1778. III. 156–160.* – Regesztája: *ZsO VII. 1541. sz.*

2. A szépei apátság földesúrként adott oklevelei

2.1.

1264 – *Albert szépei apát és a konvent egy sztojánfalvi örökbirtokot enged át szepesszombati Hilbrandnak.* – Hártya, természetes színű függőpecséttel. DL 40058. – Kiadása: HO VI. 125–126.; RS I. 526. sz. (Hibásan 1307-i dátummal, az oklevél 1307-i átírásából, vö. 2.5. sz.)

2.2.

1291 – *János szépei apát és konventje egy apatavicsi telket adományoz udvarbírájuknak.* – János szépei apát 1314. jún. 29-i átírásából (lásd 2.6. sz.). – Kiadása: RS I. 1217. sz.

2.3.

1294. márc. 20. – *János szépei apát és konventje megállapodnak soltszúkkal, Sztojáni Hilbranddal Grénic és Kubak birtoklásának*

feltételeiről. – Baldus szepesi ispán 1294. március 20-i (DL 1386.) és Zsigmond király 1412. okt. 10-i átírásából (DL 9718. – Másolata: DL 25057. [ma lappang]) – Kiadása: CD VI/1. 332–335.

2.4.

1294. dec. 20. – *János szepesi apát és a konvent megújítja Sztojáni Hilbranddal 1294. március 20-án kötött szerződését.* – Zsigmond király 1412. okt. 10-i átírásából (DL 9718.) – Kiadása: *Vencko, J.*: Dejiny štiavnického opátstva i. m. 319–320.; CD VI/2. 232–233. (Szövege eltérő, hibásan 1299. dec. 20-i kelettel.)

2.5.

1307 – *János szepesi apát és konventje átírja a monostor 1264-i oklevelét.* – Hártya, nyers selyemsodrtról függő sérült pecséttel. DL 60961. – Kiadása: RS I. 527. sz. – Regesztája: AOKl II. 289. sz.

2.6.

1314. jún. 29. – *János szepesi apát és a konvent átírja a monostor 1291-i oklevelét.* – Hártya, egykor pergamenszalagon függő pecsétje elvált. MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. 58 (DF 243704.) – Kiadása: RS I. 1217. sz. – Regesztája: AOKl III. 780. sz.

2.7.

1320 – *János apát és a konvent 60 telket ad át betelepítésre Menyhért, Hilbrand és Illés soltészeknek.* – Hártya, két, hártvaszalagon függő pecsétje elveszett. DL 2022. (18. századi egyszerű másolata: DL 25074.) – Kiadása: CD VIII/2. 267–269.; *Vencko, J.*: Dejiny štiavnického opátstva i. m. 321–322. – Regesztája: AOKl V. 983. sz.

2.8.

1326. ápr. 10. – *Vilmos szepesi apát és konventje hűséges szolgálataiért birtokcserét hajt végre Viderniki Pakuccal.* – Hártya, két hártvaszalagon az apát és a konvent pecsétjével. MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. 104 (DF 244312.) – Kiadása: AOKm II. 239–240. – Regesztája: AOKl X. 131. sz.

2.9.

1326. ápr. 29. – *Vilmos szepesi apát és konventje közli a monostoruk és a poprádiak között Alcnó ügyében folyó pert lezáró, fogott bírák által hozott ítéletet.* – Hártya, két hártvaszalagon függő pecsétje elveszett. Poprád város lt. 9 (DF 280297.) – Kiadása: Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis. I–III. Pars I. (Collegit: Johannes Bárdossy.) Leutchoviae, 1802. Pars II. Collegit: Michael Schmauk. Szepesváraljae, 1889. Pars III. Collegit: Samuel Weber. Lőcse, 1908. Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve, 11. évf. (a továbbiakban: Szepesmegyei évkönyv) II. 66–67. – Regesztája: AOKl X. 161. sz.

2.10.

1328 – *Vilmos szepesi apát és a konvent tanúsítja, hogy Sztojánfalvi Cunczemannus felesége és gyermekei beleegyezésével eladják az apátság kormányzata alatt álló sztojánfalvi örökbirtokukat szepesszombati Jánosnak.* – Hártya, az apát és a konvent sodraton függő pecsétjével. Poprád város lt. 11 (DF 280298.) – Facsimile: *Deáky H.*: A savniki i. m. 46–47. közti tábla. – Kiadása: *Vencko, J.*: Dejiny štiavnického opátstva i. m. 322–323. – Regesztája: AOKl XII. 512. sz.

2.11.

1338. jún. 29. – *J(ános) szepesi apát és a konvent előtt Dragosclay fia Dénes fiainak adja viderniki ingó és ingatlan javait, akik vállalják, hogy apjukhoz hasonlóan szolgálják az apátságot.* – Hártya, a két pecsétthez tartozó hártvaszalaggal. Lőcse város lt. 6 B 3 (DF 258900.)

2.12.

1370 körül – *János szepesi apát levele János leleszi préposthoz (1366–1378), amelyben kéri, hogy a prépost vegye magához hű emberét, Herardus mestert.* – Papír, hátán zárópecsét töredékei. Leleszi konvent mlt. 1300–204 (DF 233811.)

2.13.

1398. nov. 23. – *János zágrábi püspök és László tinini püspök, szepesi kommandátor Vikárdfalva lakosainak kérésére átírja András spalatói érsek 1398. júl. 15-i búcsúengedélyét.* – Hártya, két függőpecsétje elveszett. Szepesi kápt. orsz. lt. 9–14–28 (DF 263199.) – Regesztája: ZsO I. 5594. sz.

2.14.

1436. febr. 2. – *László szepesi apát és konvent megújítja birtoka, Toplica szabadságait.* – I. Ferdinánd király 1561. november 19-i átírásából (DL 107277.). – Kiadása: *Vencko, J.*: Dejiny štiavnického opátstva i. m. 328–329. – Hiányos szövegű kiadásai: *Wagner, C.*: Analecta Scepusii i. m. I. 426.; CD X/8. 822.

3. A szepesi apátság hiteleshelyi oklevelei

3.1.

1262 előtt – *Adalbert (helyesen: Albert) szepesi apát oklevele egy Pavlján közeli földről.* – Említése Mihály zólyomi és szepesi ispán 1262. évi oklevelében (A szepesi káptalan 1309. ápr. 15-i átírásában: Szepesi kápt. mlt. 3–1–8 [DF 272297.] – 18. századi egyszerű másolata: Szepesi prépostság lt. 2–12–218 [DF 264601.] – Az 1262-i diploma kiadása: RS I. 632. sz. – Regesztája: AOKl II. 265. sz.) – Kiadása: RS I. 632. sz.

3.2.

1263. aug. 29. előtt – *A szepesi apát oklevele egy Edelény környéki birtok határaitól.* – Említése IV. László király 1263. aug. 29-i oklevelében (Többszörös átírásának újkori egyszerű másolata: DL 71660. – Kiadása és regesztája: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/4. [Szerkesztette Szentpétery Imre, Borsa Iván.] Bp., 1923–1987. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9., 13.] [a továbbiakban: RA] 1349. sz.).

3.3.

1278. szept. 28. előtt – *A szepesi apát privilégiuma Ragyolc birtok Jakab szepesi olvasókanonoknak és testvéreinek történő eladásáról.* – Említése IV. László király 1278. szept. 28-i oklevelében (DL 83135. – Kiadása: ÁUO IX. 376–378. [az említés: 377.] – Regesztája: RA 2896. sz.).

3.4.

1283 – *A szepesi apát és a konvent tanúsítja, hogy a szepesi káptalan leírt feltételek mellett átenged egy földet Gubulinus falunagynak*

és testvérének, Alariknak. – Chirographum összeillő két példánya hártján, függőpecsét befüggesztő szalagjával. Szepesi kápt. mlt. 7–4–3 (DF 272434.)

3.5.

1286 – János szepesi apát és konventje tanúsítja, hogy Balasea (Kinga krakkói hercegnő szerviense) egy Pokajjal szomszédos birtokát eladta Piucki Dánielnek. – A szepesi káptalan 1299. jún. 23-i átírásából (DL 38876.) – Kiadása: CD V/3. 331–332.

3.6.

1293. máj. 31. – A szepesi apát és a konvent jelenti III. András királynak, hogy átírt parancsa értelmében a királyi ember egy Poprád folyó menti földet a szepesi káptalannak iktatott. – III. András király 1293. jún. 29-i átírásából (Szepesi kápt. mlt. 7–5–1 [DF 272445.] [Újkori másolatai: DF 258826., 258828., 258831., 264629., 272453., 272927., 272929., 272935., 281420.] – Kiadása: CD VI/1. 251–254.) – Kiadása: uo.

3.7.

1295. nov. 5. – János szepesi apát és a konvent bizonyítja, hogy Jakab szepesi püspök évi egy ezüstmárka terragiumért átenged egy földet Káposztafalvi Hench ispánnak. – Hártya, hártvaszalagon függő pecséttel. Szepesi kápt. mlt. 2–6–6 (DF 272265.) – Átírása János szepesi apát és a konvent 1306-i oklevelében (lásd 3.11. sz.). – Regesztája: CD VI/1. 398.

3.8.

1297 – János szepesi apát és a konvent tanúsítja, hogy Helbrand szepesi szász ispán Leznice nevű erdejét átengedi Mech fia Radzlausnak. – Eredetije lappang. – Kiadása: HO VII. 266.

3.9.

1300 – János szepesi apát és konventje Mocs fia Jakab özvegyének kérésére átírja Szepes megye hatóságának 1299-i, birtokmegosztásról szóló oklevelét. – Hártya, hártvaszalagon függő pecsétje elveszett. DL 40277. – Kiadása: HO VIII. 415.

3.10.

1302 – János szepesi apát és a konvent átírja IV. Béla 1246. nov. 8-i, egy szepesi föld adományozásának tárgyában kelt átíró oklevelét. – Hártya, hártvaszalagon függő pecsétje elveszett. DL 68768. – Kiadása: RS I. 174. sz. – Regesztája: AOKl I. 331. sz. – Vö. RA 243., 835. sz.

3.11.

1306 – János szepesi apát és a konvent átírja saját 1295. nov. 5-i oklevelét. – A szepesi káptalan 1330. november 2-i átírásából (Szepesi prépostság lt. 47 [DF 264160.] – Regesztája: AOKl XIV. 579. sz.). – Kiadása: RS I. 444. sz. – Regesztája: AOKl II. 105. sz.

3.12.

1309 – János szepesi apát és a konvent előtt Körtvélyes falu képviselői elismerik, hogy évente egy ezüstmárkát tartoznak fizetni a szepesi káptalannak. – Hártya, hártvaszalagon függő pecsétje elveszett. Szepesi prépostság lt. 22 (DF 264136.) – Kiadása: RS I. 720. sz. – Regesztája: AOKl II. 804. sz.

3.13.

1310. dec. 18. – János szepesi apát és konventje tanúsítja a szepesi káptalan tiltakozását, amiért a prépost tudtuk nélkül eladta Szepessümege tizedét. – Hártya, hátán rányomott pecsét helye. Szepesi kápt. mlt. 10–1–12 (DF 272690.) – Kiadása: RS I. 828. sz. – Regesztája: AOKl II. 1012. sz.

3.14.

1312. máj. 25. – S. szepesi apát és a konvent jelenti Károly Róbert királynak, hogy a szepesi káptalan részére történő, az átírt parancslevél elrendelte határjárás végzése közben a királyi ember az ellentmondókat a királyi jelenlét elé idézte. – Hártya, hátán zárópecsét befüggesztő szalagjával. Szepesi kápt. mlt. 7–5–2 (DF 272446.) (18. századi másolata: uo. 7–5–8 [DF 272452.]) – Kiadása: Szepesmegyei évkönyv III. 3–4. – Regesztája: AOKl III. 297. sz.

3.15.

1315. ápr. 17. – János szepesi apát és a konvent tanúsítja, hogy Pál szepesi prépost Lándok és Keresztfalva falvakat leírt feltételek mellett átengedte Henrik miechóvi prépostnak. – Hártya, hártvaszalagon az apát pecsétje függ. Szepesi prépostság lt. 25 (DF 264139.) – Kiadása: CD VIII/1. 583–584. – Regesztája: AOKl IV. 52. sz.

3.16.

1318. márc. 11. előtt – A szepesi konvent oklevele szerint Szentmiklós falu Iván és testvérei örökölt birtoka, amelyet elődeik szereztek. – Említése Fülöp szepesi ispán 1318. márc. 11-i iktatólevelében (Szepesi prépostság lt. 29 [DF 264143.] – Kiadása: CD VIII/7. 119–120.; Szepesmegyei évkönyv II. 49–50. – Regesztája: AOKl V. 60. sz.) – Regesztája: AOKl V. 56. sz.

3.17.

1329. jún. 13. után – János szepesi apát és a konvent bizonyoságlevele szerint szepesmindszenti polgárok vállalják, hogy egy jazormegi birtok fejében évente egy márkát fizetnek a szepesi káptalannak. – Hártya, két függőpecsétje közül a konventé maradt meg. Szepesi kápt. mlt. 5–3–4 (DF 272374.) – Regesztája: AOKl XIII. 300. sz.

3.18.

1330. jún. 25. – János szepesi apát és a konvent Tamás szepesi kanonok kérésére átírja Károly Róbert király 1323. jún. 6-i oklevelét. – 17. századi (Gnézda város lt. 8 [DF 272929.]) és két 18. századi (Podolin város lt. 12A és 13 [DF 258828.]) másolatból. – Kiadása: Szepesmegyei évkönyv II. 79–80. – Regesztája: AOKl XIV. 364. sz.

3.19.

1331. máj. 11. – János szepesi apát és a konvent tanúságlevele a szepesi káptalan lektorának meggyilkolásáról. – Hártya, hátlapján pecsét helye. Szepesi kápt. mlt. 1–2–3 (DF 272185.) – Kiadása: CD VIII/3. 554. – Regesztája: AOKl XV. 185. sz.

II. FÜGGELÉK

PECSÉTKATALÓGUS

A katalógus elkészítésében a Repertorium anyaga mellett nagy segítséget nyújtott a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MOL) középkori adatbázisának elektronikus kiadása: *Collectio Diplomatica Hungarica*. A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. (Szerk. Rácz György.) Internetes kiadás (DL-DF 5.1), 2010. Elérhetősége: <http://www.mol.arcanum.hu/dldf>. Valamennyi ezen adattárba foglalt ciszterci pecsétlenyomatot igyekeztünk számba venni, ám munkánk eredménye igen hiányos.¹⁴⁰ A katalógusban az egyes pecsétek leírása során első helyen a pecsét alakja és mérete szerepel (A), ezt a pecsétmező (M) és a körirat (K) leírása követi. A pecsétmezőre vonatkozó „jobb” és „bal” irányjelölések heraldikai értelemben használatosak. Az ugyanazon pecsétnyomótól (Ny) fennmaradt példányok (Pld) felsorolása kronológiai sorrendben történik, az eredeti irat és az esetleges pecsétmásolatok jelzetének,¹⁴¹ továbbá – ha van – a pecsétről közölt fotók, rajzok bibliográfiai adatainak megadásával kiegészítve. A pecsétekre vonatkozó szakirodalmat külön rovat tárgyalja (Irod). A lenyomatok állapotára vonatkozó és egyéb addicionális információk a megjegyzés (Megj) pontba kerültek.¹⁴²

1. Apáti pecsétek

1.1. Bélháromkút – Konrád apát

1.1.1. Pecsét (1390)

A: mandorla (kb. 53 × 32 mm)

M: álló főpap

K: kettős gyöngysor között majuszkulákkal: [SIGILLVM] FRATRIS•C[UNRADI ABBATI]S•DE•WE[EL]

Pld/1: 1390. márc. 27. – DL 89562.

Megj: töredezett, kopott

¹⁴⁰ Például a toplicai apátság bizonyosan számos pecséttel lenne tovább gazdagítható. A monostor okleveleinek jelentős részét Zágrábban őrzik, és a MOL DF alapján nem dönthető el, megmaradt-e pecsétjük. Vö. 1335. szept. 9. (DF 256673.), 1339. szept. 17. (DF 256614.), 1392. ápr. 25. (DF 230707.), 1434. júl. 6. (DF 261939.), 1436. márc. 21. (DF 262107.), 1523. jan. 6. (DF 268052.), 1523. márc. 12. (DF 252384.), 1523. márc. 12. (DF 268053.), 1525. ápr. 12. (DF 268058.). A monostor további függőpecséttel ellátott, Zsigmond király uralmának végén kelt kiadatlan oklevelei segítségével a 15. század első felére keltezett tipárium kora is pontosítható lenne: 1430. febr. 6. körül (DF 252388.), 1434. máj. 5. (DF 252390.), 1435 (DF 252391.). – Személyesen a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának (MTA KT) Kézirattárában, az esztergomi Prímási Levéltárban (PL), a Csornai Premontrai Prépostság Levéltárában, Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltárában és az alább említett pecsétmásolat-gyűjteményekben kutattam.

¹⁴¹ A MTA Művészettörténeti Kutatóintézete pecsétmásolat-gyűjteményének anyaga gyakorlatilag megegyezik a MOL V 8 fondjának anyagával, és folyószámos jelzeteik is azonosak, így a katalógusban elég a levéltár anyagára utalni. A harmadik nagy magyar pecsétkollekció a Budapesti Történeti Múzeum (BTM) pecsétmásolat-gyűjteménye. Mindhárom másolat-gyűjtemény főként függőpecsétek alapján készült.

¹⁴² A pecsétkatalógus módszertani előképét Rácz György: Az Ákos nemzetség címere. *Turul*, 68 (1995) 26–34. és Körmendi Tamás: Az Osl nemzetség címerváltozásai a középkorban. *Turul*, 83 (2010) 3–24. tanulmánya szolgált, a fenti bevezető bekezdés Körmendi T.: Az Osl nemzetség i. m. 13. alapján készült.

1.2. Bélháromkút – Miklós apát

1.2.1. Pecsét (1430)

A: mandorla (kb. 70 × 39 mm)

M: gótikus mezőben álló, bal kezében pástorbotot, jobbában könyvet tartó főpap, lábai alatt külön fülkében címer. A doborpajzs mezéjében görög kereszt látható.

K: kettős pálcával keretelt minuszkulás körirata: +[s(igillvm)] nicolai [- -]

Pld/1: 1430. júl. 23. – Heves Megyei Levéltár 810 (Egri székesfőkápt. mlt.) (DF 210736.)

2.1. Borsmonostor – [Konrád] apát

2.1.1. Pecsét (1220 körül)

A: mandorla (kb. 37 × 25 mm)

M: álló főpapi alak, jobb kezében pástorbotot, a balban csukott könyv

K: pálcával keretelt, majuszkulás körirata: +S(IGILLVM) ABBATIS DE MONTE S(AN)C(TE) MARIE

Pld/1–2: 1220 körül – DL 777. – MOL V 2 323, V 8 29; BTM 64.77, 64.79. – Fényképe: Sopron vármegye története. Oklevéltár. I–II.

(Szerk. Nagy Imre.) Sopron, 1899–1891. II. címloldal előtti melléklet; *Solymosi L.*: Írásbeliség és társadalom i. m. 321. 25. kép

Irod: *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 248.

2.2. Borsmonostor – [Jakab] apát

2.2.1. Pecsét (1326)

A: mandorla

M: álló főpap

Pld/1: 1326. okt. 13. – Pozsonyi kápt. mlt. C–6–69 (DF 272984.)

Megj: a felvételen a csonka pecsét csak homályosan látszik

2.3. Borsmonostor – [Márton] apát

2.3.1. Pecsét (1331)

A: mandorla (kb. 40 × 28 mm)

M: álló főpapi alak, bal kezében könyv

K: gyöngysorokkal keretelt majuszkulás körirata: +S(IGILLVM) A[BBAT]IS DE MONTE S[- -]

Pld/1: 1331. szept. 20. – Sopron város lt. D 105 (DF 201739.) – MOL V 2 247.

Megj: csonka függőpecsét, felső ¼ része hiányzik. Uo. 104 (DF 201738.) lényegileg azonos szövegű (*intitulatio* és *arenga* nélküli) másodpéldány; függőpecsétje elveszett.

2.4. Borsmonostor – Simon apát

2.4.1. Pecsét (1355)

A: mandorla (kb. 61 × 35 mm)

M: pontokkal díszített rombuszmustrás háttér; jobbában pástorbotot, baljában könyvet tartó főpapi alak

K: gyöngysorok közé foglalt, majuszkulás körirata: +SIMONIS•AB(B)ATIS•[MO]NTIS•SANCTE•MARIE

Pld/1: 1355. júl. 13. – Sopron város lt. D 154 (DF 201788.) – MOL V 2 340.

2.5. Borsmonostor – Miklós apát

2.5.1. Pecsét (1418)

A: kör (d = 24 mm)

M: növekvő (derekától fölfelé ábrázolt) emberi alak

K: pálcák közé foglalt minuszkulás körirata: [- - -] abbatis montis [- - -]

Pld/1: 1418. jan. 25. – Sopron város lt. D 496 (DF 202130.)

Megj: a zárópecsét töredezett, felső része hiányzik

2.6. Borsmonostor – Pál apát

2.6.1. Pecsét (1426)

A: kör ($d = 32$ mm)

K: gyöngysorokkal keretelt minuszkulás köriratának töredéke: [- - -] mo(n)tis [- - -]

Pld/1: 1426. máj. 8. – Sopron város lt. D 693 (DF 202327.)

Megj: a rányomott pecsét mezője teljesen kitört

2.7. Borsmonostor – Péter apát

2.7.1. Pecsét (1429)

A: kör ($d = 37$ mm)

Pld/1: 1429. febr. 9. – Sopron város lt. D 785 (DF 202420.)

Megj: a zárópecsét sarkának kis darabja maradt csupán meg, rajta a köriratot szegélyező vonal részletével

2.8. Borsmonostori apát

2.8.1. Pecsét (1459)

A: kör ($d = 19$ mm)

M: gyöngysorral övezett doborpajzs, amelynek mezője kivehetetlen
K: nincs

Pld/1: 1459. okt. 22. – Sopron város lt. D 1798 (DF 203434.)

2.9. Borsmonostor – Zakariás apát

2.9.1. Pecsét (1505)

A: mandorla (kb. 61×38 mm)

M: gótikus mezőben álló főpap válla és feje

K: kettős pálcával keretelt minuszkulás köriratának pereme letört, erősen kopott: [- - -]at[ris - - -]

Pld/1: 1505 – Kőszeg város titkos lt. Középkori oklevelek 47 (DF 262235.)

Megj: csonka és töredezett

3.1. Cikádor – [H.] apát

3.1.1. Pecsét (1274)

A: mandorla (kb. 42×25 mm)

M: álló főpap

K: pálcák közé foglalt majuszkulás körirata erősen hiányos: +S[IGILLVM - - - CHICAD]OR

Pld/1: 1274 – DL 86843 – MOL V 9 1. t. 25 (fotó).

Megj: a függőpecsét csonka, kopott és töredezett

3.2. Cikádor – Tamás apát

3.2.1. Pecsét (1347)

A: mandorla (kb. 49×32 mm)

M: álló főpap

K: gyöngysorok közé foglalt majuszkulás körirata erősen hiányos: [THO]ME A[B]BATTIS•DE•C[HYCHODOR]

Pld/1: 1347. máj. 24. – DL 87212.

Megj: a rányomott pecsét alsó egynegyed része maradt meg

4.1. Egres – [I.] apát

4.1.1. Pecsét (1239)

A: mandorla (kb. 28×22 mm)

M: álló főpapi alak

K: pálcák közé foglalt majuszkulás föliratának töredéke: [- - -]

AB(BA)TIS[- - -]

Pld/1: 1239 – DL 61141.

Megj: a függőpecsét felső része hiányzik. Az apát nevének szigilája a *corroboratioból* olvasható ki. Csak nb. Miklós végrendeletéről néhány hónappal később, szintén 1239-ben az egresi monostorban egy másik oklevél is készült: DL 61140. Vö. *Solymosi L.*: Észrevételek i. m. 247.

4.2. Egresi apát

4.2.1. Pecsétnyomó (14. sz.)

A: mandorla (kb. 41×27 mm)

M: jobb kezében csigavonalban végződő pásztorbotot, bal kezében csukott könyvet tartó álló főpap

K: +SIGILLVM•ABBATTIS•DE•EGRIS•

Ny: bronz tipárium – Magyar Nemzeti Múzeum, pecsétnyomógyűjt. 119/1877.90 – Lenyomatának fotója: Repertorium 247. 8. kép

Megj: az EGRIS szó után fejére állított háromszög alakban elrendezett három pont látható

5.1. Ercsi – Gergely apát

5.1.1. Pecsét (1452)

A: kör ($d = 27$ mm)

M: a pecsétmező nagy része kitört; felül a köriratba nyúlóan háromágú koronát viselő fej (?)

K: pálcák közé foglalt minuszkulás körirata: si(gillvm) gregor(ii) [abba]tis de erchy

Pld/1: 1452. jan. 21. – DL 88260.

6.1. Gotói apát

6.1.1. Pecsét (1282)

A: mandorla (kb. 45×26 mm)

M: jobb kezében pásztorbotot tartó álló főpap

K: megállapíthatatlan

Pld/1: 1282 – DL 86859.

Megj: elmosódott

7.1. Kerc – Marsilius apát

7.1.1. Pecsét (1353)

1353. szept. 1. – Erdélyi kápt. mlt. 1–155 (DF 277330.)

Megj: a pecsét Repertorium 117. szerint megvan

7.2. Kerc – Mihály apát

7.2.1. Pecsét (1430)

A: mandorla (kb. 69×40 mm)

M: gótikus fülke, álló apáti alak, jobbában pásztorbot. Lába alatt címerpajzs, amelyben két magas gyertyatartóba állított gyertya látható.

K: pálcákkal keretelt, majuszkulás körirata: S(IGILLVM) FR(ATR) IS MICHAELIS ABBATTIS DE CANDELIS

Pld/1: 1430. okt. 31. – Szász Nemzeti lt. Urkunden 2–58 (DF 244703.)

– Fényképe: Repertorium 246. 5. kép

Megj: Henrik közjegyző 1439-ben részletesen leírta a saját (csak átírából ismert) okleveléhez függesztett pecsétet, ld. Repertorium 117.

7.3. Kerc – Rajmund apát

7.3.1. Pecsét (1464)

A: mandorla

Pld/1: 1464. jan. 30. – Szász Nemzeti lt. Urkunden 2–228 (DF 244870.)

Megj: a lenyomat ábrázolásából és köriratából a DF felvételén semmi sem vehető ki

8.1. Pásztó – Blondellus apát

8.1.1. Pecsét (1342)

A: mandorla

M: szerzetesi ruhába öltözött álló főpap, jobb kezében felső végén megdőbült pásztorbot, bal kezében könyv

K: gyöngysorokkal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: +S(IGILLVM)•FR(A)T(RI)S•BLVNDELLI•ABBATIS•DE•PAS-TVCH

Pld/1: 1342. dec. 13. – Egykor a Radvánszky család sajkókazai levéltárában; elveszett. – Az oklevél facsimiliéje: *Békefi Remig*: A pásztói apátság története. I–III. Bp., 1898–1902. (A zirczi, pilisi, pásztói és szent-gothárdi ciszterci apátságok története 3–5.) [Reprint: Bp., 2010.] II. 5. A pecsét rajza: uo. 7., leírása: uo. 7. 3. jz. Vö. Repertorium 131.

8.2. Pásztó – Ulrik apát

8.2.1. Pecsétnyomó (valószínűleg 14. század)

A: mandorla (kb. 62 × 36 mm)

M: rombuszmustrás mezőben álló, két kezét maga elé emelő, kukullás főpap

K: gyöngysorokkal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: +S(IGILLVM) FRATRIS VLRICI ABBATIS DE PASTVCH

Ny: sárgaréz tipárium – Magyar Nemzeti Múzeum, pecsétnyomógyűjt. 59.201.C – Lenyomatának fényképe: *Békefi R.*: Pásztó i. m. I. 65. (Irod is), Repertorium 247. 9. kép (Irod uo. 131.)

9.1. Pétervárad apát

9.1.1. Pecsét (1253)

A: mandorla

M: redőzött ruhát viselő, álló apát alakjának törzse

Pld/1: 1253. nov. 18. (?) – Veszprémi kápt. mlt. Szalad. Cott. Dec. 3 (DF 200650.) – BTM 65.1829.

Irod: *Érszegi Géza–Solymosi László*: Veszprém város okmánytára. Pótkötet. Veszprém, 2010. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.) 112.

Megj: töredék

9.2. Pétervárad – [Vilmos] apát

9.2.1. Pecsét (1302)

A: mandorla (kb. 48 × 30 mm)

M: álló főpap

K: gyöngysorok közé foglalva, majuszkulákkal: + S[- -]TIS BELEFONTIS

Pld/1: 1302. szept. 1. – Veszprémi püspöki lt. Dec. Budenses 9 (DF 200079.) – BTM 65.1845.

9.3. Pétervárad – Péter apát

9.3.1. Ellenpecsét (1484)

Pld/1: 1484. aug. 24. – Štátny Národný Archív SR, Pozsony

Megj: kizárólag közlésből ismert: Repertorium 138.

10.1. Pilis – [István] apát

10.1.1. Ellenpecsét (1301)

A: kör ($d = 20$ mm)

M: pásztorbotot tartó kéz

Pld/1: 1301. júl. 24. – Csornai konv. mlt. D 5228 (DF 264839.)

10.2. Pilis – [István] apát

10.2.1. Pecsét (1311)

A: mandorla (kb. 58 × 34 mm)

M: álló apáti alak (elmosódva)

K: [SIG]ILLVM ABBATIS DE PE[LYS]

Pld/1: 1311. júl. 12. – Csornai konv. mlt. D 5231 (DF 264842.)

Megj: a *transsumptum*ot kibocsátó István apát az átírt diplomát kiadó, 1301. évi István pilisi apátot nagybátyjának mondja

10.3. Pilis – István apát

10.3.1. Pecsét (1340–1341)

A: mandorla (kb. 55 × 32 mm)

M: álló főpap, jobbában pásztorbot

K: pálcák közé foglalva, majuszkulákkal: +S(IGILLVM) FR(A) TRIS*STEPHANI**ABBATIS*DE PELIIS

Pld/1: 1340. okt. 3. – DL 71356. (a pecsét ma lappang) – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255.

Pld/2: 1341. máj. 3. – PL, Eszt. kápt. hh. lt. 53–5–7 (DF 209028.) – BTM 66.2133.

Pld/3: 1341. júl. 22. – DL 71357. (sérült, kb. fele hiányzik) – MOL V 8 779.

Irod: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255., 337.

10.4. Pilis – János apát

10.4.1. Pecsétnyomó (é. n. [1348–1354])

A: mandorla (32 mm széles)

M: álló főpap, jobb kezében pásztorbotot, a derekához hajlított balban könyvet tart. Bal könyöke mellett csillag, a mező háttérében növényi díszek.

K: gyöngysorokkal keretelt, gótikus majuszkulás körirata: +S(IGILLVM)•FR(ATR)I(S)•IOHA[NNIS•ABBATI]S•DE•PELIS

Ny: bronz pecsétnyomó-töredék – Ferenczy Múzeum (Szentendre) P–84.65. – Fényképe: *Imre Holl*: Funde aus dem Zistercienserkloster von Pilis. Bp., 2000. (Varia Archaeologica Hungarica 11.) 103.; Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911–1997) középkori ásatai. (Szerk. Benda Judit–Benkő Elek–Magyar Károly.) Bp., 2011. 91. – Lenyomatának fényképe: *Gerevich László*: A pilisi ciszterci apátság. Szentendre, 1984. Melléklet, 96. kép; Ciszterci apátság Pilisszentkeresztben. (Szerk. Horváth Sándor–Legeza László.) Bp., 2007. belső címlap.

Pld/1 (?): 1351. ápr. 10. – Pozsony város lt. 106 (DF 238732.)

Megj: Pld/1 függőpecsétje *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 339. szerint 1891 körül még megvolt, a DF felvételén nem látszik.

10.5. Pilis – Henrik apát

10.5.1. Pecsét (1361)

A: mandorla

M: rombuszmustrás mező közepén főpap áll, baljában pásztorbot tart, két válla mellett egy-egy csillag
 K: pálcákkal keretelt majuszkulás körirata: S(IGILLVM) FRATRIS HENRICI ABBATIS DE PELIS
 Pld/1: 1361 – Pozsony város lt. 180 (DF 238800. – a felvételen nem látható pecsét) Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 259.
 Irod: Repertorium 148.

10.5.2. Pecsét (1366–1377)

A: mandorla (kb. 65 × 42 mm)
 M: pálcákkal gazdagon tagolt gótikus mező közepén apáti alak áll, kezeiben bal válla felé dőlő apáti bot, lábai alatt külön fülkében címerpajzs. Ennek mezejében halmon álló latin kereszt látható.
 K: pálcával keretelt, majuszkulás körirata: S(IGILLVM) FRATRIS HENRICI ABBATIS DE PELIS
 Pld/1: 1366. aug. 24. – PL, Acta radicalia 155 (DF 248759.)
 Pld/2: 1367. júl. 19. – Pozsony város lt. 221 (DF 238840.) – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 259.
 Pld/3: 1377. jan. 22. – Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 89–12–15
 Pld/4: 1377. okt. 25. – Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 46–6–9
 Megj: Pld/1 felső kétharmad része hiányzik

10.6. Pilis – Ulrik apát

10.6.1. Pecsét (1380)
 A: mandorla (kb. 67 × 40 mm)
 M: gótikus architektúrában álló főpapi alak, alatta kisebb fülkében másik alak (feje)
 K: majuszkulákkal: [- - -]TRI[S] VDALRICI [- - -]
 Pld/1: 1380. dec. 6. – DL 18439. – MOL V 8 349.
 Irod: Repertorium 148.
 Megj: szélein csonka, elmosódott

10.7. Pilis – János apát

10.7.1. Pecsét (é. n. [1384–1407])
 A: mandorla
 M: gótikus architektúra közepén álló apáti alak, jobbában pásztorbot. Alatta egy kisebb, kezében szintén pásztorbotot tartó apáti (?) alak térdel
 K Békefi alapján: S(IGILLVM) FRATRIS JOH(ANN)IS IV ABBATIS I(N) PELIS
 Pld/1: lappang. – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 264.

10.8. Pilis – Hermann apát

10.8.1. Pecsét (1444–1464)
 A: kör (d = 27 mm)
 M: közepén egy, deréktől kezdve fölfelé ábrázolt (növekvő) alak vállán háromágú szigonyt tart
 K: majuszkulákkal: SIGILL(VM) FR(A)T(R)IS HERMANI ABBATIS D(E) PELIS
 Pld/1 (?): 1444. júl. 25. – Pozsony város lt. 1210 (DF 239837.)
 Pld/2: 1445. ápr. 24. – DL 44393. (papírfelzetes) – BTM 65.1243.
 Pld/3: 1445. júl. 25. – DL 44398.
 Pld/4: 1447. febr. 14. – Pozsony város lt. 1291 (DF 239918.) (töredékes zárópecsét, közepe kipergett)
 Pld/5: 1464. máj. 3. – Pozsony város lt. 1858 (DF 240487.) – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 268.

10.9. Pilis – István apát

10.9.1. Gyűrűspecst (1503–1505)
 A: kör
 M: hosszúkas, nyolcszög alakú keretben doborpajzs; Békefi szerint ennek közepén pásztorbot, a pásztorbottól jobbra S, balra T (az apát nevének kezdőbetűi), a pajzs fölött S és A majuszkulák (sigillum abbatis?) olvashatók
 Pld/1: 1503. márc. 18. – Pozsony város lt. 2344 (DF 240967.)
 Pld/2: 1505. febr. 26. – Pozsony város lt. 2369 (DF 240992.)
 Irod: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 454.

10.10. Pilis – János apát

10.10.1. Gyűrűspecst (1517)
 Pld/1: 1517. aug. 16. – Pozsony város lt. 2547 (DF 241158.)
 Megj: a zárópecsét ábrázolása a DF felvételén nem vehető ki

11.1. Pornó – Mátyás apát

11.1.1. Pecsét (1401)
 A: kör (d = 27 mm)
 M: egymást keretező két kulcs
 K: pálcákkal keretelt, majuszkulás körirata: +S(IGILLVM) MATHIE AB[- - -]TIS
 Pld/1: 1401. okt. 16. – DL 42771.
 Megj: kissé töredezett

11.2. Pornó – János apát

11.2.1. Pecsét (1525)
 A: mandorla (kb. 72 × 40 mm)
 M: háromosztatú, alul a köriratba nyúló gótikus architektúrában ornátusba öltözött főpap áll, jobb kezében nyitott könyv, bal kezében pásztorbot; jobb és bal oldalán egy-egy címert tartó álló alak (angyal?)
 K: pálcákkal keretelt minuszkulás körirata: sigillum fratris iohannis abbatis victoriensis
 Pld/1: 1525. márc. 21. – DL 25315. – MOL V 8 496.
 Megj: János Polydorus Bressanus néven 1522-ben Borsmonostor, később a karintiai (Ausztria) Viktring (Victoria) apátja is volt. Repertorium 78.

13.1. Szepes – [Albert] apát

13.1.1. Pecsét (1264)
 A: mandorla (kb. 45 × 30 mm)
 M: álló főpap, jobbában pásztorbot
 K: gyöngyörök közé foglalt majuszkulás körirata: +SIGILLVM•ABBA[TIS]•DE•SCVPES
 Pld/1: 1264 – DL 40058. – MOL V 8 1200., BTM 65.1115.
 Irod: Repertorium 176.

13.2. Szepes – [János] apát

13.2.1. Pecsét (1295–1307)
 A: mandorla (kb. 40 × 26 mm)
 M: habitusba és kazulába öltözött, álló főpap
 K: [- - -]LVM ABBATIS [- - -]
 Pld/1: 1295. nov. 5. – Szepesi kápt. mlt. 2–6–6 (DF 272265.)
 Pld/2: 1307 – DL 60961.
 Megj: a DF felvételén csupán Pld/1 (függőpecsét) teteje látszik, Pld/2 sérült, hiányos.



7. kép. Konrád bélháromkúti apát
1390-i pecsétje
(DL 89562., Kat. 1.1.1.)



8. kép. A borsmonostori apát
1220 körüli pecsétje
(DL 777., Kat. 2.1.1.)



9. kép. A borsmonostori apát
1331-i pecsétje
(MOL V 2 247, Kat. 2.3.1.)



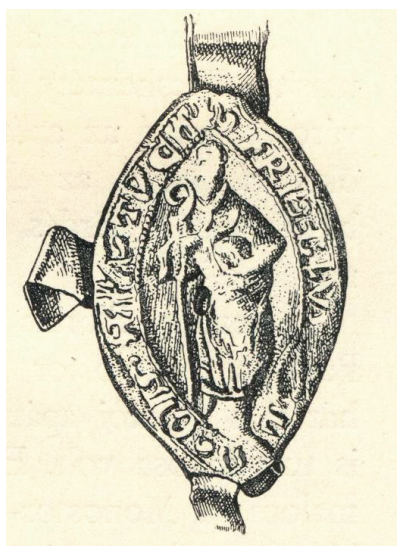
10. kép. Simon borsmonostori apát
1355-i pecsétje
(MOL V 2 340, Kat. 2.4.1.)



11. kép. Gergely ercsi apát 1452-i pecsétje
(DL 88260., Kat. 5.1.1.)



12. kép. A pétervárad abbot 1302-i pecsétje
(BTM 65.1845, Kat. 9.2.1.)



13. kép. Blondellus pásztói apát 1342-i pe-
csétje (Békefi R.: A pásztói i. m. II. 7., Kat
8.1.1.)



14. kép. István pilisi apát 1341-i pecsétje
(BTM 66.2133, Kat. 10.3.1.)



15. kép. Henrik pilisi apát 1377-i pecsétje
(Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 89-12-15,
Kat. 10.5.2.)



16. kép. Ulrik pilisi apát 1380-i pecsétje
(DL 18439., Kat. 10.6.1.)



17. kép. Hermann pilisi apát
1445-i pecsétje
(DL 44398., Kat. 10.8.1.)



18. kép. Mátyás pornói apát 1401-i pecsétje
(DL 42771., Kat. 11.1.1.)



19. kép. János viktringi (és pornói) apát
1525-i pecsétje
(DL 25315., Kat. 11.2.1.)



20. kép. A szepesi apát 1264-i pecsétje
(DL 40058., Kat. 13.1.1.)



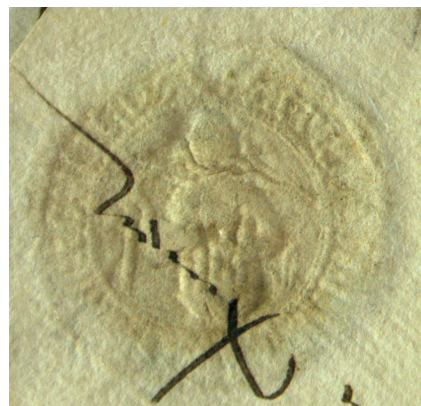
21. kép. A szepesi apát 1307-i pecsétje
(DL 60961., Kat. 13.2.1.)



22. kép. Guido toplicai apát 1371-i ellenpecsétje (DL 5970., Kat. 14.2.2.)



23. kép. János toplicai apát 1432-i pecsétje (DL 80399., Kat. 14.4.1.)



24.kép. Barnabás toplicai apát 1455-i pecsétje (DL 14982., Kat. 14.5.1.)



25. kép. Poszojevics Orbán toplicai apátsági udvarbíró 1509-i gyűrűs pecsétje (DL 108153., Kat. 14.6.1.)



26. kép. A zirci perjel 1253-i pecsétje (MOL V 8 335, Kat. 16.1.1.)



27. kép. A zirci apát 1262-i pecsétje (BTM 65.1830., Kat. 16.2.1.)



28. kép. Egyed zirci apát 1366-i pecsétje (DL 69984., Kat. 16.5.1.)



29. kép. András zirci apát 1428-i pecsétje (DL 43747., Kat. 16.6.1.)



30. kép. A borsmonostori konvent (?) 1210 körüli pecsétje (DL 782., Kat. 2.10.1.)



31. kép. A gotói konvent 1460-i pecsétje
(DL 15490., Kat. 6.2.1.)



32. kép. A pilisi konvent 1341-i pecsétje
(DL 71357., Kat. 10.11.1.)



33. kép. A toplicai konvent 1384-i pecsétje
(DL 66543., Kat. 14.8.1.)



34. kép. A toplicai konvent 1399-i pecsétje
(DL 66548., Kat. 14.8.2.)



35. kép. A toplicai konvent 15. századi
tipáriumának lenyomata
(Repertorium 247., Kat. 14.8.3.)



36. kép. János toplicai apát és a konvent
1402-i pecsétje
(HDA 659: Pavlinski samostan Zlat na Petrovoj Gori br. 3, Kat. 14.3.1. és 14.8.2.)



37. kép. János toplicai apát és a konvent 1402-i pecsétje
(HDA 659: Pavlinski samostan Zlat na Petrovoj Gori br. 4, Kat. 14.3.1. és 14.8.2.)

13.3. Szepes – [János] apát

13.3.1. Pecsét (1314–1315)

A: mandorla (kb. 38 × 29 mm)

M: habitusba és kazulába öltözött, jobb kezében maga előtt nyitott könyvet tartó, álló főpap

K: gyöngysorok közé foglalt majuszkulás köriratának töredéke: [- -]LVM AB[- -]

Pld/1: 1314. jún. 29. – MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. 58 (DF 243704.)

Pld/2: 1315. ápr. 17. – Szepesi prépostság lt. 25 (DF 264139.) – BTM 66.2119.

Irod: RS I. 1217. sz., II. 27. sz.

Megj: Pld/1 töredékes, az oklevéltől elvált állapotban maradt fenn

13.4. Szepes – [Vilmos] apát

13.4.1. Pecsét (1326–1328)

A: mandorla (kb. 42 × 26 mm)

M: pásztorbotot tartó, álló főpap alakja

K: pálcák közé foglalt, majuszkulás körirata: SIGILLVM FRATRIS [- -] ABBATIS DE [S]CEPVS

Pld/1: 1326. ápr. 10. – MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. 104 (DF 244312.)

Pld/2: 1326. ápr. 29. – Poprád város lt. 9 (DF 280297.)

Pld/3: 1328. ápr. 19. – PL, Archivum ecclesiasticum vetus 25–2 (DF 248981.)

Pld/4: 1328 – Poprád város lt. 11 (DF 280298.) – Rossz minőségű fényképei: *Vencko, J.*: Dejiny štiavnického opátstva i. m. 48., vö. uo. 32.; *Deáky H.*: A savniki i. m. 46–47. közti tábla.

Megj: Pld/3 alsó harmada letört

13.5. Szepes – János apát

13.5.1. Pecsét (1370 körül)

A: mandorla

Pld/1: 1370 körül – Leleszi konvent mlt. 1300–204 (DF 233811.)

Megj: a zárópecsét igen töredékes, közepe kipergett, köriratából a DF fotóján semmi sem vehető ki.

13.6. Szepes – Zsigmond apát

13.6.1. Pecsét (1420)

Pld/1: 1420. márc. 24. – Szepesi kápt. mlt. 11–2–34 (DF 272756.)

Megj: kizárólag közlésből ismert: ZsO VII. 1541. sz.

14.1. Toplica – [Mátyás] apát

14.1.1. Pecsét (1278)

A: mandorla (kb. 45 × 30 mm)

M: álló apát alakja, jobb kezében pásztorbot

K: pálcák közé foglalt majuszkulás körirata: [+] SIGILLVM [- -]

Pld/1: 1278. nov. 6/7. – DL 86849. (4. pecsét) – MOL V 8 825.

Megj: ábrája alapján (álló főpap) az oklevélen függő 10 pecsét közül a 3. (MOL V 8 824.) is lehetne Mátyás apát pecsétje. Körirata olvashatatlan. Mindkét szóba jöhető pecsét meglehetősen kopott. Mátyás apát a diploma *intitulatiójában* a 3. helyen szerepel.

14.2. Toplica – Guido apát

14.2.1. Pecsét (1366)

A: mandorla (kb. 52 × 31 mm)

Pld/1: 1366. nov. 11. – DL 77382.

Megj: a pecsétviasz szinte teljesen lepergett, az ábrázolásból és a köriratból semmi sem látszik

14.2.2. Ellenpecsét (1371)

A: kör ($d = 29$ mm)M: (valószínűleg) apró keresztekkel díszített rombuszmustrás háttér, bal oldalról ruházattal fedett, díszes pásztorbotot tartó kar nyúlik be
K: pontsorok közé foglalta, majuszkulával: CONTRASIGIL-LV(M)•MON[(AS)T]ERII•DE•THOPLICAPld/1: 1371. nov. 11. – DL 5970. – BTM 64.392. – Fényképe: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. XXXIX. tábla 1. kép; Repertorium 246. 6. kép; *Kumorovitz L. B.*: Pecséthasználat i. m. V. 38. sz.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. XVI. tábla 50.2.Irod: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek 222–223.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 89.Megj: a pecsét Takács Imre véleményével szemben nem a konventé, hanem az apaté, hiszen pásztorbotot ábrázol, ami az apáti hivatal jelképe. A pecsét által megerősített oklevelet Guido apát saját nevében bocsátotta ki, a konvent nem szerepel az *intitulatióban*. Harmadik érvül fölhozhatjuk, hogy ellenpecsétet csak a testület vezetője szokott használni. A körirat ennek csak látszólag mond ellent, hiszen a *monasterium* nem azonos a *conventusszal*. A ciszterci központi szabályozás szerint az apát ellenpecsétjének körirata lehetett „*contrasigillum talis abbatie*”, vö. fentebb, 9–11. jz., illetve *Lucet, B.*: Les codifications (1237–1257) i. m. 298. (VIII. 1.).

14.3. Toplica – János apát

14.3.1. Pecsét (1402)

A: mandorla

M: gótikus mezőben jobbjában pásztorbotot, baljában könyvet tartó főpap áll

K: gyöngysorral övezett körirata töredékes és olvashatatlan

Pld/1: 1402 – Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostan Zlat na Petrovoj Gori br. 3 (DL 34681. [Acta Paulinorum ZLATH 3]).

Pld/2: 1402 – Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostan Zlat na Petrovoj Gori br. 4 (DL 34682. [Acta Paulinorum ZLATH 4]) – Fényképe: Repertorium 246. 7. kép

Megj: a függőpecsét széle töredezett.

14.4. Toplica – János apát

14.4.1. Pecsét (1432)

A: kör ($d = 24$ mm)

M: majuszkulás M betű, fölötte liliomos korona

K: kopott, olvashatatlan

Pld/1: 1432 – DL 80399.

Irod: Zichy VIII. 485.

14.4.2. Pecsét (1434–1435)

A: mandorla

M: gótikus mezőben főpapi apáti alak, jobbjában pásztorbot, baljában könyv

Pld/1: 1434. máj. 5. – Zágrábi érseki lt. Donationalia 58 (DF 252390.)

Pld/2: 1435. nov. 29. – Zágrábi érseki lt. Donationalia 60 (DF 252392.)

Megj: Pld/1: a DF felvételén csupán a jó állapotú pecsét széle látható

14.5. Toplica – Barnabás apát

14.5.1. Pecsét (1455)

A: kör ($d = 31$ mm)
 M: csípőtől fölfelé ábrázolt főpapi alak, jobb kezében pástortbot
 K: pálcával keretelt minuszkulás körirata: [- - -] toplicza
 Pld/1: 1455. jún. 13. – DL 14964.
 Pld/2: 1455. aug. 3. – DL 14982. (papírfelzetes) – MOL V 8 930.

14.6. Toplica – [Poszojevics Orbán apátsági udvarbíró]

14.6.1. Gyűrűssecsét (1509)

A: ovális (kb. 20×17 mm)
 M: gyöngysorba foglalt homorú oldalú doborpajzs, fölötte ponttal elválasztott P és V majuszkula. A címer mezőjében egy számos hajtásra oszló, virágzó növény látható.
 Pld/1: 1509. ápr. 25. – DL 108153.

14.7. Toplica – András apát

14.7.1. Pecsét (1523)

Pld/1: 1523. ápr. 24. – Zágrábi érseki lt. Donationalia 152 (DF 268050.)

15.1. Zágráb – János apát

15.1.1. Pecsét (1439)

A: mandorla
 Pld/1: 1439. jún. 27. – Zágráb város lt. Diplomata 5–90 (DF 255471.)
 Megj: a DF-fényképen csupán annyi vehető ki, hogy a rányomott pecsét jó állapotban van (csak teteje látszik)

16.1. Zirci perjel

16.1.1. Pecsét (1253)

A: mandorla (kb. 37×23 mm)
 M: villás farkú hal, alatta stilizált hullámok
 K: majuszkulás, pálcával keretelt körirata: AVE MARI[A G] RA(TIA) PLENA
 Pld/1: 1253. nov. 18. (?) – Veszprémi kápt. mlt. Szalad. Cott. Dec. 3 (DF 200650.) – MOL V 8 335., BTM 65.1828.
 Irod: *Érszegi G.–Solymosi L.*: Veszprém város i. m. 112.

16.2. Zirci apát

16.2.1. Pecsét (1262)

A: mandorla (kb. 32×25 mm)
 M: álló apáti alak
 K: [- - -]BATIS DE BOC[- - -]
 1262. máj. 8. – Veszprémi kápt. mlt. Veszpr. eccl. et capit. 11 (DF 200659.) – BTM 65.1830. – Kis méretű fényképe: Repertorium 244. 2. kép
 Irod: Repertorium 212.; *Solymosi L.*: Bencés konventek i. m. 133. 71. jz.
 Megj: igen rossz állapot, csonka

16.3. Zirc – [Jakab] apát

16.3.1. Pecsét (1296)

A: mandorla (kb. 46×24 mm)
 M: álló, miseruhába (?) öltözött főpapi alak, jobbában pástortbot
 K: [+S(IGILLVM) A]BBA(T)IS V(IRGINIS) GLORIO(S)E IN BOCAN
 Pld/1: 1296. máj. 25. – Veszprémi érseki lt. Oklevelek, Alba 3 (DF 200058.) – BTM 65.1839. – Fényképe: Repertorium 247. 10. kép

Pld/2: 1295–1297 körül – Veszprémi érseki lt. Oklevelek, Miscellanea 114 (DF 283099.)

Irod: Repertorium 212.

Megj: Pld/2 igen töredékes, csupán a köriratból látszik néhány betű. Feltehetően e (teljesen kipergett) pecsét helye látszik DF 283108 (1315–1322) versóján is.

16.4. Zirc – [Odo] apát

16.4.1. Pecsét (1333)

A: mandorla (kb. 49×29 mm)
 M: rombuszmustrás mezőben álló főpapi alak
 K: majuszkulákkal: S(IGILLVM)•ABBATIS•DE•[- - -]BOCA[N]
 Pld/1: 1333 – PL, Archivum ecclesiasticum vetus 13 (DF 248971.)
 Pld/2: 1333 – PL, Eszt. kápt. mlt. 44–1–8 (DF 237281.)
 Pld/3: 1333 – PL, Eszt. kápt. mlt. 44–2–8 (DF 237306.)
 Megj: a három példányban fennmaradt oklevelet a pilisi és a zirci apát adta ki, mindhárom diplomán a két-két függőpecsétből a jobb oldali maradt meg (az is kopottan). Az *intitulatio* sorrendjéből következően ez a zirci apáté.

16.5. Zirc – Egyed apát

16.5.1. Pecsét (1366)

A: mandorla (kb. 52×34 mm)
 M: álló főpapi alak
 K: két gyöngysor közé foglalt majuszkulás körirat: S[- - -] EGIDII [ABBATI]S DE•BOC(C)AM
 Pld/1: 1366. júl. 11. – DL 69984. (bal oldali)
 Irod: Repertorium 212.
 Megj: kipergett, hiányos zárópecsét

16.6. Zirc – András apát

16.6.1. Pecsét (1416–1428)

A: mandorla (kb. 49×32 mm)
 M: gótikus architektúrában álló főpapi alak, jobbában pástortbot, lábai mellett balra és jobbra, bal keze mellett és fejtől balra egy-egy (összesen négy) hatágú csillag
 K: két gyöngysor közé foglalt minuszkulás körirat: [+sigillu]m•fratris•andree•abbatis•d[e]•cyr[cz]
 Pld/1: 1416. nov. 27. – Veszprémi kápt. mlt. Veszpr. eccl. et capit. 34 (DF 201194.) – MOL V 8 398.
 Pld/2: 1428. máj. 25. – DL 43747. – BTM 65.1233.

2. Konventi pecsétek

2.10. Borsmonostori konvent (?)

2.10.1. Pecsét (1206–1218 körül)

A: kör ($d = 27$ mm)
 M: stilizált dombon álló görög kereszt, mellette kétoldalt egy-egy négyágú csillag (?), a halom alatt A és ω betűk
 K: pálcákkal keretelt majuszkulás körirata kopott, olvashatatlan: + O S[- - -]O[- - -]AIAM
 Pld/1: 1206–1218 – PBFL Capsa 47–V (DF 208290.) – A diploma és pecsétjeinek fényképe rövid leírással: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma ezer éve. I–III. (Szerk. Takács Imre). Pannonhalma, 1996. III. 248. (Szovák Kornél, Nagy Imre nyomán)
 Pld/2: 1206–1218 – DL 782. – MOL V 2 246., BTM 64.82.

Megj: a pecséttel Iván királyi vitéz végrendeletét erősítették meg. A chirographált, két példányban fennmaradt testamentum kedvezményezettjei Iván feleségén és gyermekein kívül a szentmáriahegyi monostor szerzetesei, akik tanúként voltak jelen az oklevél kiállításánál. A pecsét azonosítása kérdéses, mivel körirata olvashatatlan. Az oklevélre és pecsétjeire facsimiléjének imént idézett leírásán túl ld. *Kumorovitz L. B.*: Pecséthasználat i. m. 62.

2.10.2. Pecsét (1381)

Pld/1: 1381. júl. 6. – Arhiv Hrvatske Akademije (Zágráb) D–VI–56 (DF 230612.)

Megj: a felvételen a kör alakú függőpecsét ábrázolása nem vehető ki

3.3. Cikádori konvent

3.3.1. Pecsét (1382)

A: kör

M: gótikus mennyezet alatt trónuson ülő Madonna bal karján a kisdéd Jézust tartja

K: gótikus majuszkulás körirat: ++++ S(IGILLVM) CONVENTVS MONAST(ERI)I DE CICADOR

Pld/1: 1382. máj. 14. – Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 48–13–5 – Fényképe: *Békefi R.*: A cikádori i. m. 41.

Irod: *Békefi R.*: A cikádori i. m. 111.; Repertorium 86.

6.2. Gotói konvent

6.2.1. Pecsét (1460)

A: kör ($d = 39$ mm)

M: trónuson ülő koronás Madonna ölében a kis Jézussal, akit bal kezével tart, és aki anyjára néz. A Madonna két oldalán nagy, virágzó növények.

K: pálcák közé foglalva, majuszkulával: +S(IGILLVM)•CONVENTVS•[- -]•HONESTIS•VALLIS•I(N)•POS(E)GA

Pld/1: 1460. aug. 20. – DL 15490. – MOL V 2 267., BTM 64.632.

7.4. Kerci konvent

7.4.1. Pecsét (1353–1430)

A: kör ($d = 40$ mm)

M: deréktől fölfelé ábrázolt Madonna, ölében (tőle balra) a kis Jézus, két oldalán egy-egy gyertyatartó, bennük gyertya

K: majuszkulákkal: +SIGILLVM CONVENTVS DE CANDELA

Pld/1 (?): 1353. szept. 1. – Erdélyi kápt. mlt. 1–155 (DF 277330.) (a pecsét Repertorium 117. szerint megvan)

Pld/2: 1430. okt. 31. – Szász Nemzeti lt. Urkunden 2–58 (DF 244703.) – Fényképe: Repertorium 246. 5. kép

Megj: Henrik közjegyző 1439-ben részletesen leírta a saját, csak átírásból ismert okleveléhez függesztett pecsétet. Ez a pecsét valószínűleg azonos az 1353-i diplomán függő pecséttel. Repertorium 117.

9.4. Péterváradai konvent

9.4.1. Pecsét (1407)

A: mandorla

Pld/1: 1407. jún. 2. – Kassa város lt. Schwarzenbachiana 56 (DF 270097.)

Megj: a rányomott pecsét papírfelzetes, csupán alakja vehető ki

9.5. Péterváradai konvent

9.5.1. Pecsét (1484)

K: S(IGILLVM) CONVENTVS BEATE MARIE BELEFONTIS

Pld/1: 1484. aug. 24. – Lappang, Repertorium 138. szerint Pozsonyban őrizték (Štátny Národný Archív SR), vö. *Takács Miklós*: A belakúti/péterváradai ciszterci monostor. Újvidék, 1989. 33–34.

10.11. Pilisi konvent

10.11.1. Pecsét (1340–1377)

A: kör ($d = 35$ mm)

M: hosszúkás trónuson ülő Madonna, glóriás fején liliomos korona. Jobb kezével átöleli a térdén álló gyermek Jézust. A Madonna mindkét oldalán liliomos korona. A mező jobb oldalán egy csillag (a nap) stilizált ábrázolása.

K: gyöngysorok közé foglalt majuszkulás körirata: +S(IGILLVM) CO(N)VENTVS BE(ATE) MARIE D(E) PELIS

Pld/1: 1340. okt. 3. – DL 71356. (*Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255. szerint, a pecsét ma lappang)

Pld/2: 1341. máj. 3. – PL, Eszt. kápt. hh. lt. 53–5–7 (DF 209028.) – BTM 66.2132. – Fényképe: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255.; MES III. 6. tábla

Pld/3: 1341. júl. 22. – DL 71357. – MOL V 8 780. – Fényképe: Művészettörténet II. 115. 313/2.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. XII. tábla 37.1.

Pld/4: 1361 – Pozsony város lt. 180 (DF 238800.)

Pld/5: 1366. aug. 24. – PL, Acta radicalia 155 (DF 248759.) (jobb oldala csonka)

Pld/6: 1377. okt. 25. – Heiligenkreuz, Stiftsarchiv 46–6–9

Irod: *Békefi R.*: A pilisi i. m. I. 255., 337.; Művészettörténet II. 661.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 77–78.

12.1. Szentgotthárdi konvent

12.1.1. Pecsét (1489)

A: kör ($d = 60$ mm)

M: trónuson ülő, glóriás Madonna, bal kezében háromágú virágot tart, jobbján a szintén dicsfénytől övezett gyermek Jézus

K: gyöngysorokkal keretelt, majuszkulás körirata: +S(IGILLVM)•CONVENTVS•DE•SA(NC)TO•GOTTHARDO

Pld/1: 1489. okt. 13. – DL 101084. (a pecsét lappang) – Fotója: *Zlinszky S. Sternegg M.*: A szentgotthárdi ciszterci apátság i. m. 369., vö. uo. 522. 17. jz.

Irod: *Kalász Elek*: A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a középkorban. Bp., 1932. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 5.) 169. 51. jz. (leírás); *Valter Ilona*: Szentgotthárd története a mohácsi vészig. In: Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. (Szerk. Kuntár Lajos–Szabó László.) Szombathely, 1981. 29–80., különösen 70., 77. 135. jz.

13.7. Szepesi konvent

13.7.1. Pecsét (1326–1329)

A: kör ($d = 37$ mm)

M: kétosztású gótikus fülkében egy angyal és a Madonna áll

K: pálcával keretelt gótikus majuszkulás körirata: S(IGILLVM) CONVENTVS GLORIOSE VIRGINIS DE SCEPVS

Pld/1: 1326. ápr. 10. – MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjt. A5 (DF 244312.)

Pld/2: 1328 – Poprád város lt. 11 (DF 280298.) – Rossz minőségű fényképei irodalommal: *Vencko, J.*: Dejiny štiavnického opátstva i. m. 48.; *Deáky H.*: A savniki i. m. 46–47. közti tábla.

Pld/3: 1329. jún. 29. után – Szepesi kápt. mlt. 5–3–4 (DF 272374.)

14.8. Toplicai konvent

14.8.1. Pecsét (1384)

A: kör ($d = 40$ mm)

M: az aszimmetrikus mező jobb oldalán támla nélküli trónuson ülő Madonna, glóriás fején háromágú, nyitott korona. Mária lába a körirat sávjában elhelyezett, mérművel áttört, architektonikus konzolon nyugszik. Bal karján a kis Jézus, aki anyjához bújik, és arcát feléje fordítja. A Madonnától jobbra, illetve mögötte magas, lándzsalevelű (virágzó?) növény emelkedik. Mária bal oldalán hasított címerpajzs található. Ennek jobb oldalán Anjou-liliom (volt), a bal oldali mező háromszor vágott. A pajzs tetején Máriát köszöntő angyal áll.

K: gyöngyosorok közé foglalt majuszkulás körirata: +S(IGILLVM)•CONVENTVS•S(ANCTE)•MARIE•D(E)•TOPLICA

Pld/1: 1384. márc. 17. – DL 66543. – MOL V 8 606., BTM 65.1482. – Fényképe: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. XXXVIII. tábla 1. kép; *Művészettörténet II.* 249. 764/4.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. XVI. tábla 50.1.

Irod: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek 221.; *Művészettörténet I. II.* 676.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 89.

14.8.2. Pecsét (1399–1412)

A: kör ($d = 38$ mm)

M: középen befelé dőlve támla nélküli trónuson, kétoldalt kilógó párnán a Madonna ül, dicsfénytől övezett fején háromágú, nyitott korona. Bal karjával tartja az ölében álló gyermek Jézust, aki karjaival anyja nyakába kapaszkodik. Bal oldalukon pólyás, Anjou-liliomos címerpajzs; ezen hajlított térdű, kiterjesztett szárnyú angyal áll. A háttér apró csillagokkal díszített.

K: pontsorok közé foglalt, majuszkulás körirat: [+]S(IGILLVM)•CONVENTVS•S(ANCTE)•MARIE•D(E)•TOPLICA

Pld/1: 1399. jún. 18. – DL 66548. – BTM 65.1485. – Fotója: *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. XVI. tábla 50.3.

Pld/2: 1402 – Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostan Zlat na Petrovoj Gori br. 3 (DL 34681. [Acta Paulinorum ZLATH 3]).

Pld/3: 1402 – Hrvatski Državni Arhiv, 659: Pavlinski samostan Zlat na Petrovoj Gori br. 4 (DL 34682. [Acta Paulinorum ZLATH 4]) – Fényképe: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. XXXVIII. tábla 2. kép; *Repertorium* 246. 7. kép.

Pld/4 (?): 1412. máj. 3. – Zágrábi érseki lt. Donationalia 37 (DF 252369.)

Irod: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek 222.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 90.

Megj: a tipárium pontosan követte az előzőt, amelynek 1384. évi lenyomatát ismerjük.

14.8.3. Pecsétnyomó (15. század első fele)

A: kör ($d = 51$ mm)

M: a mező jobb oldalán drapériáktól eltakart széken a Madonna ül, fejét kendő keríti, jobb karján a ruhátlan gyermek Jézus. Mindkettőjük feje körül dicsfény. Jobb oldalukon (mögöttük) három ötszirmú virág. Mária fejétől balra ötágú csillag. A képmező bal oldalának alsó részén hasított címerpajzs; jobb oldalán Anjou-liliom, bal oldala háromszor vágott. A címerpajzson Mária felé forduló angyal térdel. A háttérben stilizált leveles ágak.

K: gyöngyosorok közé foglalt minuszkulás körirata (a szavak között indadisz): +•sigillvm•conventvs•sancte•marie•de•toplicza•

Ny: sárgaréz tipárium – Magyar Nemzeti Múzeum, pecsétnyomógyűjt. 112/1872.6 – Lenyomatának fényképe: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek i. m. XXXIX. tábla 2. kép; *Repertorium* 247. 11. kép

Irod: *Németh A.*: Topuszkói pecsétek 223–224.; *Takács I.*: Káptalani és konventi i. m. 89.

15.2. Zágrábi konvent

15.2.1. Pecsét (1496)

Pld/1: 1496 – Zágrábi kápt. lt. Acta antiqua 109–13 (DF 257095.)

Megj: a felvételen a csonka, eredetileg kör alakú függőpecsét ábrázolása nem vehető ki

16.7. Zirci konvent

16.7.1. Titkospecsét (1418–1423)

A: kör ($d = 15$ mm)

M: Mária, ölében bal keze felől a gyermek Jézus

K: mindkét lenyomat gyöngyosorokkal keretelt felirata olvashatlan

Pld/1: 1418. máj. 17. – DL 43398.

Pld/2: 1423. dec. 21. – DL 43575.

Megj: A pecsétet DL 43575. *corroboratio*ja nevezi titkosnak: Quit-tam-us cum presenti kartha secreti nostri munimine roborata{m}.



TÖRÖK RÓBERT Fényképportrék Kempelen Béláról és családjáról

Kismagyari Kempelen Béla (1874–1952) nevét a magyar családtörténet kutatói jól ismerik, főként kitűnően használható, ma már alpmunkáknak tekinthető művei miatt. A kereskedelem és a kereskedőcsaládok történetét kutatva én is rendszeresen forgatom genealógiai témájú könyveit, amelyek e tekintetben sokszor egyedülálló források és hiánypótló adatközlések. Sokan, sok helyen kritizálták munkáit pontatlanságai és a nem elég alapos, kevésbé tudományos szemlélet miatt. Adatainak helyenkénti bizonytalanságát egyik művének előszavában ő maga is elismeri.¹ Mindezek ellenére munkái hasznosak. Tény az is, hogy a közel 40 ezer nemesi család genealógiai leírása valóban nagy feladat lehetett, és munkájával mennyiségben messze felülmúlta Nagy Iván korábbi művét.² Fontos, hogy a nemesség mellett a gazdaságban is érdekelt polgárcsaládokkal és a zsidó eredetű családokkal is foglalkozott.³ E munkái egyedülállóak és méltatást érdemelnek, hiszen ezeket a köteteket nagy haszonnal forgathatják a gazdaság-, és kereskedelem-történet kutatói. 1940-ben megjelent könyvében így ír művéről: „Munkám részint címerrajzokkal, részint arcképekkel, részint más, történelmi érdekességű reprodukciókkal jelenik meg. Ugy az egyes családok ismertetése, mint a rajzok szolgáljanak buzdításul az ősök emléke iránti kegyeletnek hasonló megnyilatkozására.”⁴ Személyét méltatlanul elfeledték, holott műveit sokan használták, használják még ma is. Sorsáról, családjáról eddig csak keveset tudunk, csupán annyit, amennyit az életrajzi lexikonok szűkszavúan közölnek, arcképek és fényképi ábrázolások nélkül, pedig Kempelen maga is szükségesnek tartotta a címerek mellett az egyes személyek, családok képi ábrázolásainak közlését. Ezért személyére és műveire emlékezve, halálának

hatvanadik évfordulóján nemrégiben feltárt családi fényképeit mutatjuk be az alábbiakban.

2005 őszén egy Klauzál utcai „antik-bazár” ószeres üzletben járva, szokás szerint megmentésre érdemes fényképeket kerestem. A földön egy kupacban megkopott, 1874-es albumin vizitkártyára leltem. (1. kép) A fotót Gévy Béla fényképész készítette Budapesten. Amikor megpillantottam hátoldalán a feliratot, már sejtettem, hogy valami egészen különleges dolgot találtam. A fénykép verzóján a tintával írt korabeli felirat a következő volt: „Kempelen Gézáné szül: Földváry Adeline és fia Kempelen Béla 1874”. A műteremben készült felvételen Kempelen Béla édesanyja karjában, pólyában tartja a pár hónapja, 1874. június 24-én Budapesten született kis Kempelen Bélát. Az anyáról talán ez az egyetlen ismert felvétel, hiszen kismagyari Kempelen Gézáné, bernáthfalvi és földvári Földváry Adeline igen fiatalon, alig 27 évesen, 1877. május 13-án Budapesten elhunyt.⁵



1. kép

¹ „Munkámban bizonyára vannak tévedések, hibák. Mentségemül szolgáljon, hogy a kötetben tárgyalt családoknak előzetesen megküldtem reájuk vonatkozó adataimat, felkérve őket arra, hogy azokat nézzék át, egészítsék ki és esetleges tévedést igazítsák helyre.” Ld. *Kempelen Béla: Magyarországi zsidó és zsidóeredetű családok* I. Bp., 1937. 4.

² *Kempelen Béla: Magyar nemes családok*. I–XI. Bp., 1911–1932. 2001 óta az Arcanum jóvoltából már digitális adathordozón is elérhető Kempelennek ez a munkája.

³ *Kempelen Béla: Családkönyv I. Nemes családok, polgárcsaládok*. [A szerző kiadása.] Bp., 1940. és *Magyarországi zsidó és zsidóeredetű családok* I–III. Bp., 1937–1939. Utóbbi munkát 1999-ben reprint kiadásban a Makkabi Kiadó gondozásában újra megjelentették *Magyar zsidó családok* címmel.

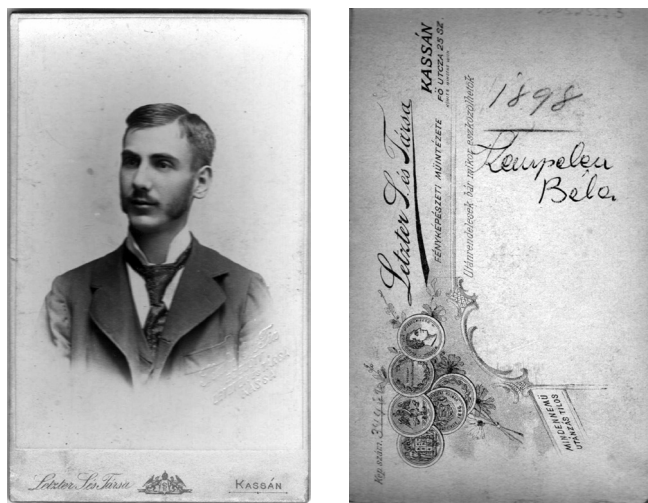
⁴ *Kempelen B.: Családkönyv* i. m. 6.

⁵ Gyászjelentését ld. az Országos Széchényi Könyvtár gyászjelentés-gyűjteményében. Felmenőiről Kempelen Béla is közöl adatokat a *Magyar nemes családok* című művének IV. kötetében a Földváry család ismertetésénél.

Amikor megérttem, hogy milyen kincsekre letem, rögtön tovább kutattam az ószeresnél lévő kupacban, és további tizenöt, így összesen tizenhat darab családi fényképfelvételt találtam, amelyeket azonnal meg is vásároltam. Akkoriban, még muzeológus hallgatóként nagyon örvendtem a szenzációs leletnek, a gyűjtés öröme már akkor is magával ragadott. Elszomorítónak találtam azonban, hogy e kiváló embernek, aki több ezer család történetét tárta fel és publikálta, a saját családi fényképhagyatéka – és még ki tudja mi más – rossz állapotban, épp a pusztulás határán sínylődött. Feltehetően soha nem tudtunk volna ezekről a forrásokról, ha akkor nem találom rájuk. Később a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában gyakornokoskodva lemásoltattam a képet; vizsgálatuk további érdekességeket tárt fel.

A fényképfelvételek 1874 és 1920 között készültek különböző (vizitkártya, kabinet és más) méretben és technikával (albumin, celloidin, matt celloidin). Nagy részük többé-kevésbé sérült, zöme ragasztófoltos, szétvágott vagy megkopott. A képek minden bizonnyal egy, azóta már elveszett családi albumban foglaltak helyet, beragasztva. Hátlapjukon a rajtuk szereplő személyekre vonatkozó, különböző korokból, eltérő kézírással, valamint eszközzel írt feliratok olvashatók, olykor évszámmal is kiegészítve. Ezek egy része személyes jellegű írás (például: Nagymama, apu és nagymama stb. feliratok), így biztos, hogy családtagoktól származnak. A felvételek, illetve az azokon látható személyek további azonosításához természetesen felhasználtam Kempelen Béla műveit, a hiányzó információk kiegészítésére pedig anyakönyvekben és az Országos Széchényi Könyvtár gyászjelentés-gyűjteményében lévő, a Kempelen családra vonatkozó partecédulák adataiban kutattam. A következőkben a fényképeket egyenként, külön-külön mutatom be, közölve az egyes képekhez tartozó fellelt információkat. A fotókon szereplő személyek születési és halálozási adatait zárójelben adom meg; ahol ismert a helységnev, ott természetesen az is szerepel.

Az ifjú Kempelen Béláról két vizitportré került elő. A korábbi, 1898-ban készült celloidin vizitkártyán a fiatal férfi mellképportréja látható (2. kép).



2. kép

Ez a felvétel, bár igen korai, mégis a legjobb állapotú valamennyi közül. A fénykép verzója is érdekes, hiszen a felvett készítő fényképész cég, Skalnik és Fia (Kassa, Fő utca 25.) az általuk átvett műterem korábbi tulajdonosának (Letzter és Társa) még fel nem használt hátlapjára ragasztotta az új képet. Szárazpecséttel felülbélyegezve jelezte, hogy már más a műterem tulajdonosa (Skalnik és Fia ezelőtt Letzter és Társa Kassa). Az életrajzi adatok szerint a fiatal, jogot végzett Kempelen Béla 1901 és 1906 között Abaúj-Torna vármegyei főispán titkár, illetve a szintén Abaúj-Torna vármegyei Göncön szolgabíró volt, s a vármegye székhelye Kassa városa volt.

A másik fénykép 1906-ban készült Temesváron. Itt az előzővel ellentétes pózban, pödört bajusszal látható Kempelen. A kép Róna és Dajkovits temesvári, Zápolya utca 5. szám alatti fényképészeti műintézetében készült.⁶ Kempelen 1904 és 1906 között a Temesvári Hírlap munkatársa is volt. A kissé megkopott fénykép az akkor újságíró Kempelen Béla mellképportréját ábrázolja (3. kép).



3. kép

Kempelen 1908. június 2-án Budapesten a VI. kerületben kötött házasságot Quint Miklós és Quint Miklósné Labáth Zsuzsanna 1882. június 10-én született leányával, Quint Máriával.⁷ A fellelt anyagban feleségéről igen sok, összesen hét darab fénykép található, sőt további másik két képen fiával, Kempelen Gézával is szerepel. Mielőtt rátérek ezek ismertetésére, egy másik fotót is vegyünk szemügyre! Feleségének édesanyjáról, azaz Kempelen anyósáról, Quint Miklósné Labáth Zsuzsannáról is fennmaradt egy kép (4. kép).

⁶ A források szerint 1905–1908 között működő cégnek Budapesten, az Erzsébet tér 7. szám alatt is volt műterme. Ld. *Miklósi-Sikes Csaba*: Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839–1916. Székelyudvarhely, 2001. 184.

⁷ A házasságot a Budapest VI. kerületi házassági anyakönyv 670. folyószáma alatt jegyezték be. Az anyakönyv szerint a hosszú nevet viselő Kempelen Béla Mór Radó József már elvált állapotú volt. Korábbi feleségéről család-könyveiben ő maga sem tesz említést. Az új feleség, az ágostai evangélikus vallású Quint Mária Katalin Zsuzsanna ekkoriban a VI. kerületi Rózsa utca 71. szám alatt lakott.



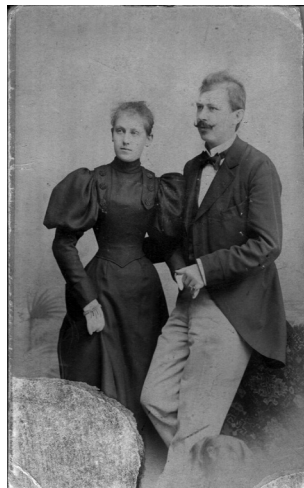
4. kép



Az albumin felvételen Labáth Zsuzsanna beállított pózban, talán helyi szerb népviseletben, kötényben és papucsban, virágokkal díszített ruhában, nadrágban, övvel pózol. A kép Singer József (később 1900-tól udvari fényképész) újvidéki műtermében készült.⁸ Ekkoriban nem szokatlanok az ilyen jellegű beállított, beöltöztetett ábrázolások. A kép valamikor az 1880-as években készülhetett. Sajnos a hölgy életrajzi adatait nem ismerjük, így nem tudjuk, hogy vajon a fénykép kedvéért, családi vagy valamilyen társadalmi alkalom (színházi esemény, bál stb.) miatt, esetleg más okból öltözött a hétköznapiól eltérő öltözékbe. A források alapján ismert, hogy ágostai hitvallású Labáth nevű család élt a felvidéki Losoncon, de azt nem tudjuk, hogy e család rokonságban van-e Kempelen Béla anyósával. E rokoni kapcsolatok még homályosak. A Quint család feltehetően Délvidékről származott, ám felesége családjáról nem tesz említést műveiben Kempelen. Ennek felderítése további kutatások feladata lesz.

Kempelen Béla húgáról, az 1875. szeptember 24-én született Kempelen Etelkáról, valamint első férjéről, szántói és széplaki Bottka Istvánról egy 1895-ben készült albumin kabinetportré került elő (5. kép).

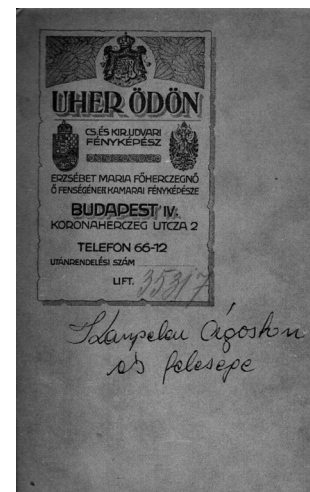
⁸ Singer Józsefnek ekkoriban két műterme volt Újvidéken. A hátlap szerint a főüzlet a Zöld Koszorú Szálloda mellett volt, a fióküzlet pedig ott, ahol a Schull-féle cukrászda működött. 1896 és 1909 között a Duna utca 9. szám alatti saját házában, valamint a Grand Mayer-féle Szállóban működött Singer. Ld. Szakács Margit: Fényképészek és fényképészműtermek Magyarországon (1840–1945). Bp., 1997. 140.



5. kép

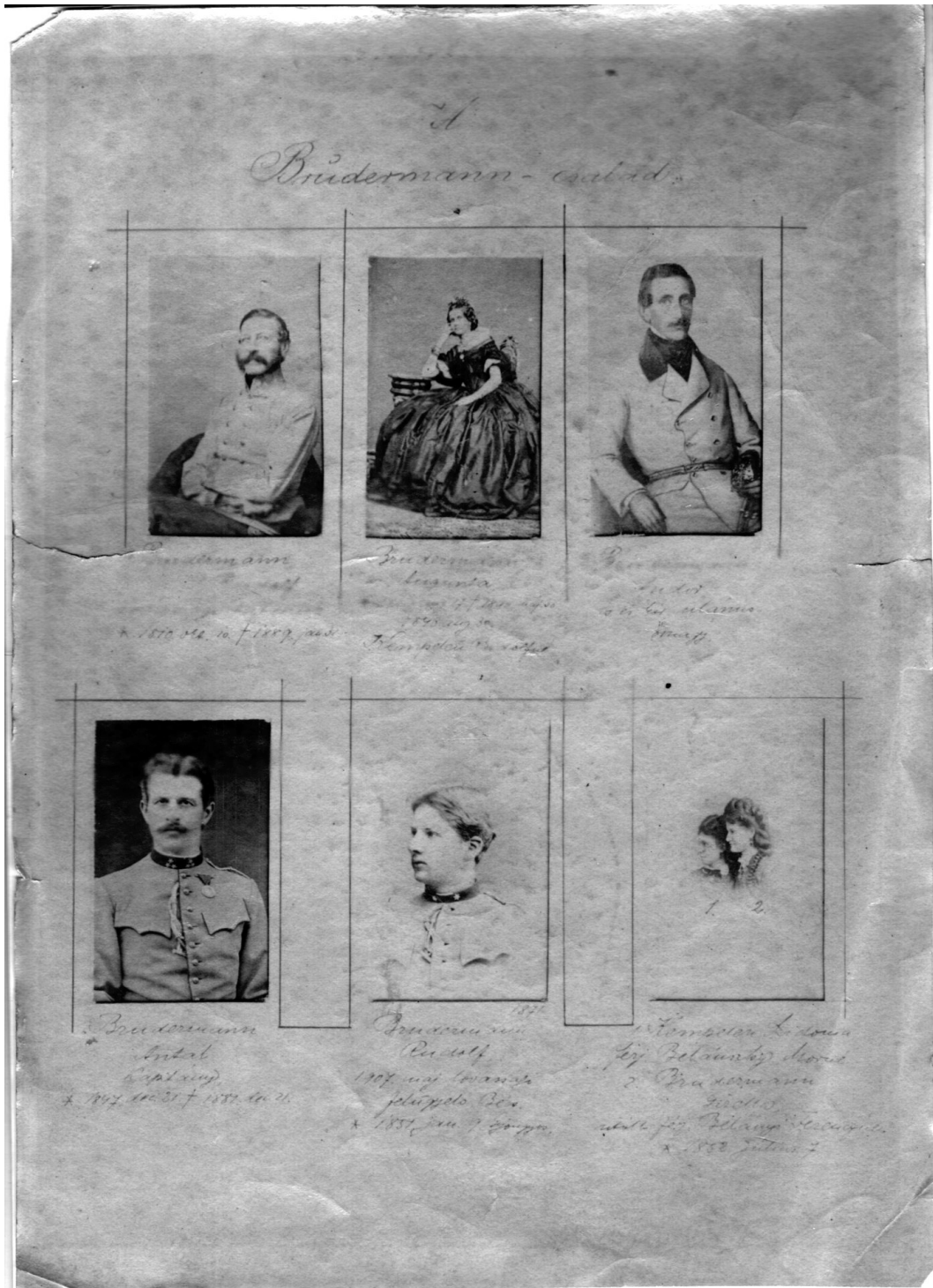
A felvétel idején még nem voltak házasságok, talán az eljegyzés alkalmából készítették ezt a műtermi felvételt Letzter Sándor kassai fényképésznél. A pár 1896. október 15-én házasodott össze, később azonban elváltak. Etelka 1910-ben Truzsinszky István felesége lett. Első (elvált) és második férje is még Etelka életében hunyt el.

Egy másik Kempelen családtagról készült felvételen (6. kép) Kempelen Ágostont és hitvesét láthatjuk.



6. kép

Az 1907–1910 körüli celloidin matt felvétel kör alakú kivágatban mutatja a fiatal párt. A kép Uher Ödön császári és királyi udvari fényképész budapesti, Koronaherceg utca 2. szám alatti műtermében készült. Kempelen Ágoston apai ágon unokatestvére volt Bélának, s 1879. január 7-én született Budapesten egy másik, ugyancsak Kempelen Béla nevű családtag (1841. augusztus 26. – Budapest, 1885. június 5.) és Barchetti Anna gyermekeként. Kempelen Béla igen jelentős



7. kép

tisztséget töltött be, ő volt Budapest Székesfőváros tűzoltó-parancsnoka, s mindemellett köz- és váltóügyvédként is működött (17. kép). Fia, a szóban forgó Ágoston később szintén a fővárosonál dolgozott műszaki főtanácsosként. 1907. február 21-én vette feleségül a képen látható Varga Évát. Házasságukból két gyermek született, Márta és Imre.

A fényképek közül egy az 1900-as években készült.⁹ A 15,5 × 11 cm-es albumin reprodukált tablókép a Kempenen család rokonságához tartozó Brudermann család tagjait ábrázolja (7. kép).

⁹ A fénykép feliratán a legutolsó dátum 1907-ből való.

A felvételen hat darab fénykép – eredetileg az 1860–1880-as években készült vizitkártyák – reprodukciója látható. Egy fényképportré – Brudermann Rudolfé – datált, 1874-ben készült. Egy másik kép, Brudermann Andor portréja, az 1850-es években készülhetett, festmény vagy metszet alapján. A fényképek alatt a rajtuk szereplő személyek neve és életrajzi adatai olvashatók kissé megkopott kézírással. A hat képen hét személy szerepel. A fotók zömmel műtermi mell-, vagy derék-képek portrék. Egy esetben egész alakos ülő felvételt láthatunk. A felső sorban három kép foglal helyet:

Az elsőn Brudermann Rudolf tábornok (1810. október 10. – Budapest, 1889. január 31.) látható ülő pózban, katonai egyenruhában.¹⁰ A tábornok felesége báró Babarczy Gizella (1815. március 15. – 1855. szeptember 23.) ugyan nem szerepel a képen, de mint családtag és a további képeken megjelenő gyermekek édesanyja említést érdemel.

A második képen Brudermann Augustza (1819 – Eger, 1890. május 30.) ülő, egész alakos portréja látható, asztalra könyöklő pózban. Ő Kempelen Béla apai nagyanyja. Férje, Béla nagyapja, Kempelen Rudolf vagy Radó (Gomba, 1815. június 9. – Eger, 1892. december 14.) királyi pénzügyi tanácsos volt Egerben.

A harmadik kép Brudermann Andor császári és királyi ulánus őrnagyot ábrázolja (1823 – Heves, 1858. június 7.) Mivel igen fiatalon, mindössze 35 évesen elhunyt, a felvétel egy igen korai, 1850-es évekbeli ábrázolást mutat. Felesége Beczky Apollónia (vagy Paulina) volt (1825 – Budapest, 1879. június 12.). Leányukat, Gizellát a következőkben ismertető felvételek egyikén láthatjuk Kempelen Szidóniával együtt lefotografálva.

Az alsó sorban ugyancsak három fényképportré látszik, amely a három testvért, Brudermann Rudolf tábornok gyermekeit (Antalt, Rudolfot és Gizellát) ábrázolja. Az első képen Brudermann Antal ulánus kapitány¹¹ (1847. december 21. – Bécs, 1884. december 23.) mellképportréja látható egyenruhában, kitüntetéssel. A második képen testvére, a szintén katonai ifj. Brudermann Rudolf 1874-ben készült felvétele foglal helyet. A kép felirata szerint 1907-ben lovassági felügyelőként működött Bécsben az 1857. január 9-én Gyöngyösön született katonatiszt. A harmadik kép két hölgy családtagot ábrázol tipikus 1870-es évekbeli beállítással és befont hajviseléssel. Az 1. számmal jelölt hölgy Kempelen Szidónia (1849. február 17. – 1887. december 7.), Kempelen Béla nagynénje, édesapjának, Kempelen Géza (Ürmény, 1844. augusztus 21. – Baldócz-Gyógyfürdő, 1902. augusztus 29.) királyi tanácsosnak és pénzügyi igazgatónak a húga. A hölgy férje 1870-től Belánszky Mór.

A harmadik Brudermann testvért, Gizellát (1852. július 7. – ?) 2. számmal jelölve láthatjuk e fotón. Gizella a korábban említett, illetve fényképen is bemutatott Brudermann Augustza unokahúga volt. Férje tarnói Belányi Ferenc (1845. június 30. – Budapest, 1881. július 27.) pénzügyekkel

foglalkozott, pénzügyi titkárként működött. Az eredeti fényképtabló sajnos elveszett, de szerencsére így reprodukált másolatban megismerhettük a Brudermann család tagjait. Ilyen és hasonló jellegű reprodukciók készítése szokás volt akkoriban, mivel könnyen sokszorosíthaták, kis méretben készülhetett, s jól illeszkedett a családi albumok lapjai közé.

Kempelen Béla feleségéről igen sok fénykép készülhetett. Ezt bizonyítja, hogy a hagyatékban is kilenc képen szerepel. A felvételek zömét Kempelen Bélával kötött házassága előtt készítették. A legkorábbi mellképportré, amelyből két, majdnem azonos darab is előkerült, 1899-ben készült Medek Rezső budapesti, Rottenbiller utca 19. szám alatti műtermében (8–9. kép).



8. kép



9. kép

Szintén Medek készítette 1901-ben azt a 19,5 x 13 cm-es képet, amely már-már művészi beállításban, hosszú lófarokba font hajjal, féloldalt ábrázolja Quint Mariskát (10. kép).

¹⁰ A tábornok a Lipót-rend, több háborús érdemérem és a török Medszidzse-rend tulajdonosa volt.

¹¹ Gyászjelentése szerint: k. u. k. Rittmeister im Uhlanen-Regimente Graf Grünne Nr. 1.



10. kép



Az ezt követően született felvételeken már komolyabb, érettebb nőt láthatunk. Salgó Sándor fényképész¹² 1903 körüli fényképein finom, elegáns polgári viseletben, nyakában fényképpel ékesített nyakékkal látható. (11–12. kép)



11. kép



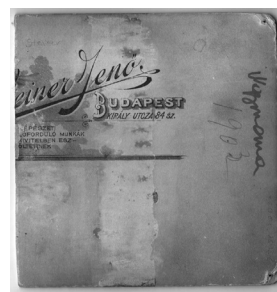
12. kép



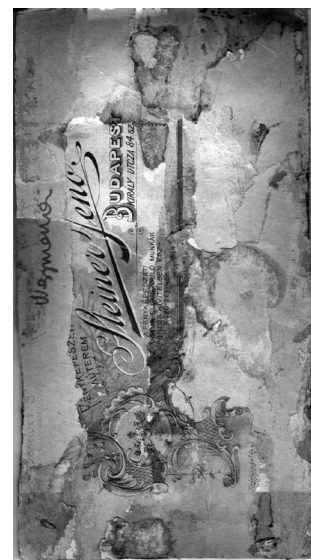
¹² Salgó Sándor műterme Budapesten a VIII. kerületben az Üllői út 34. szám alatt volt, az Iparművészeti Múzeummal szemben. 1900 és 1912 között működött itt.



13. kép



14. kép



Steiner Jenő Király utca 84. szám alatti műtermében is készített felvételt Quint Mária 1903-ban és 1906-ban. (13–14. kép)

Ezek a képek is látható az a medál, amely különlegesen teszi a fényképeket. A medálon egy nőalakot fedezhetünk fel, amely feltehetően édesanyjának vagy közeli nőrokonának fotográfált arcképe lehetett. A felvétel ebből a szempontból rendkívül érdekes, hiszen egy korabeli fényképfelvételen láthatunk egy másik, akkoriban szokásosnak mondható fényképi ábrázolást, a medálképet. A fényképek történeti forrásként való bemutatásakor az apró részletekre is figyelni kell.¹³ Sajnos ma már nem kideríthető, hogy kit ábrázol a medálon lévő fotó.

A Quint Mariskáról készült legkésőbbi felvételek 1915 körüliek (15–16. kép).

Az Uher Ödön Koronaherceg utcai műtermében készült két darab, celloidin matt felvételen fiával, az 1909. március 28-án, Budapesten született Kempelen Géza Bélával együtt látható. A kisiskolás fiú matrózblúzban áll édesanyja jobbján. Az utód, Kempelen Géza később megnősült, Bálint Olgát vette

¹³ A medálképre Stemplerné Balog Ilona nyugalmazott főmuzeológus, fotótörténész hívta fel a figyelmet. A fényképek történeti forrásként való további vizsgálatához ld. *Stemplerné Balog Ilona: Történelem és fotográfia.* Bp., 2009. című könyvét.



15. kép

feleségül, akitől három gyermeke született. Ők Kempelen Béla (1956 előtt született) unokái: Kempelen Thea, Kempelen Olga és Kempelen Zsuzsa. Feltehetően az egyik unoka kézírása látható a kép hátoldalán: „Apa és nagymama”. A nagypapa, Kempelen Béla 78 éves korában, 1952. augusztus 27-én hunyt el. Felesége is szép kort megélt, ő 1956. február 13-án távozott a földi világból. Sajnos idősebb kori fényképek róluk nem kerültek elő.

Nyilvánvalóan sok kép volt egykor a családi albumokban, amelyek az idők során elkallódtak. Talán az egykor volt népes család leszármazottainál még most is fellelhetnénk értékes forrásokat. Lehet, hogy az antikváriumban lévő kupacban más, itt be nem mutatott családtag arcképe is ott hevert. Sajnos ezeket akkor nem tudtam azonosítani és begyűjteni. Ha szerencsénk van, talán jó kezekbe kerültek azok a felvételek is, de inkább azt sejttem, hogy elvesztek vagy szétszóródtak a valamikori album egykori darabjai. (A megmentett képek további sorsáról még nem döntöttem, de az biztos, hogy valamelyik közgyűjteménybe fognak kerülni.) Állítson emléket ez az írás – a bemutatott forrásokkal együtt – Kempelen Bélának és családjának, ösztönözve a további személyére



16. kép

vonatkozó családtörténeti kutatásokat és forrásfeltárást, egyúttal buzdítson, ösztönözzön a fotók mint történeti dokumentumok gyűjtésére, őrzésére, tanulmányozására.



KEMPELEN BÉLA

a budapesti hivatásos tűzoltóság v. főparancsnoka.

17. kép Kempelen Ágoston apja, Kempelen Béla fényképe (Magyar Tűzoltóság Könyve. Összeállította: Magyar Tűzoltó Szövetség. Bp., 1925. 165.)



POLGÁR BALÁZS

Egy 14. századi pecsétnyomó a visegrádi Mátyás Király Múzeum gyűjteményéből*

Visegrádon, a Rév utca 4. sz. telek régészeti kutatása révén a középkori település több 14–15. századi objektuma (több épület, egy kút, illetve számos szemétdörmöként használt agyagkitermelő gödör) került feltárássra 2006–2007 során. A kutatás egy kohó maradványai, illetve a szemétdörmökből napvilágot látó jelentékeny számú ausztriai import öntőtégely alapján egy (pontosan még nem lokalizálható) bronzöntő-, illetve ötvösműhely létét is valószínűsíti a vizsgált területen.¹ A szemétdörmökben talált gazdag és jelentős leletanyag sorából különösen egy ép állapotban megmaradt bronz pecsétnyomó (*typarium*) érdemel figyelmet.² Régészeti feltárás révén ez idáig ugyanis igen kevés pecsétlő látott napvilágot hazánkban, példaként az 1985 őszen, a budai várfal keleti szakaszánál talált 13-14. századra keltezett bronz pecsétnyomó említhető meg.³

Az általunk vizsgált pecsétnyomó mandorla alakú, hosszúsága 53 mm, szélessége 31 mm, vastagsága 5,5–12 mm, hátoldalán egy 36 mm hosszú, 6 mm széles borda van a felfüggesztést szolgáló furattal. A pecsét kopott köriratát feltételezhetően a körirat kezdetét jelölő kereszt-motívum és a SIGILLUM szó vezette be, ezt követte a pecsét tulajdonosának nem olvasható neve és a már jobban kivehető tisztség

genitivus szóalakban: COM(ITI)S PALATINI.⁴ A pecsétképet egy a heraldikai jobb oldal felé forduló, növekvő unikornis és egy hatágú csillag alkotja. A mandorla alakú pecsétnyomó egyházi tulajdonost sejtet.⁵ Ugyanakkor a monorú főpapi pecsétkekre nem volt jellemző a kizárólagosan heraldikai motívummal ellátott pecsétkép.⁶ A főpapi pecsétlők pecsétképe a 14. században lényeges változáson ment át, ettől kezdve bonyolult, gótikus fülkerendszerbe helyezett szentalakok töltötték ki a képmező jelentős részét.⁷ Ezzel párhuzamosan a képmező alján megjelenített főpap alakja mellett feltűnt a pecséttulajdonos címere is, a szimmetria szabályának megfelelően általában a főpap mindkét oldalán.⁸

A papi tulajdonost sejtető, mandorla alakú pecsétnyomó és a világi méltóságra utaló körirat ellentmond egymásnak. Természetesen nem feltételezhető, hogy a nádori méltóságot – még ha átmenetileg is – főpap töltötte volna be. A pecsét viszonylagos épsége alapján az sem valószínű, hogy egy használaton kívül helyezett, esetlegesen egy rontott darabról lenne

* Tanulmányommal a hatvan esztendő Draskóczy István professzort (Eötvös Loránd Tudományegyetem) szeretném köszöntenem. – Ezúton szeretnék köszönetet mondani Kováts Istvánnak (régész, MNM Mátyás Király Múzeum), amiért hozzájárult a pecsétnyomó közléséhez.

¹ Kováts István–Gróf Péter: Visegrád, Rév utca 4. In: Régészeti Kutatások Magyarországon 2006. (Szerk. Kisfaludi Júlia.) Bp. 2007. 306–307., 321–322. – A lelőhely régészeti kutatásához és tárgyi leletanyagához ld. Sarkadi Gergely: 13–14. századi településrészlet Visegrád – Rév utca 4. lelőhelyen. Szakdolgozat. Szeged 2010.

² MNM Mátyás Király Múzeum, Visegrád (a továbbiakban: MKM), ltsz.: 2009.4.62. A pecsétnyomó közölt fotóját lásd: Visegrád 1335. (Szerk.: Rác György.) H. n. 2009. 161.

³ A szóban forgó darab a volt karmelita kolostor északkeleti falánál feltárt torony aljában, egy emésztögödörből került elő 13–14. századra keltezhető leletek társaságában. A lapos, korong alakú pecsétnyomó előlapján a +SIGILLUM] · MAG[IST]RI DEMETR[I] · FILI[I] IVLE körirat és a Rátót nemre utaló hárslevél látható, hátlapján borda a felfüggesztést szolgáló furattal. A pecsétlő a körirat és a pecsétkép alapján az 1329 előtt elhunyt Rátót nb. Gyula fia Demeter mesteré lehetett – Magyar Károly: Középkori pecsétnyomó a budai vár területéről. *Budapest Régiségei*, 29 (1992) 229–234.

⁴ A leírás mintája: Bodor Imre: Pecsét, pecsételés a középkorban. In: A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmátsolat gyűjteménye alapján. (Szerk. Bodor Imre.) Bp. 1984. (a továbbiakban: KMFP) 10.

⁵ Nyugat-Európában a francia és a német főpapok a 11. századtól használtak pecsétet oklevelek megerősítése céljából. Hazánkban főpapi pecsétkekel hitelesített oklevelek a 12. századtól adatolhatóak; apátok, prépostok, főesperesek, illetve az alsó papság tagjai és egyházi egyesületek pecsétjeire a 13. századtól ismer a magyarországi pecséttan példákat – Kumorovitz Lajos Bernát: A magyar pecséthasználat története a középkorban. Bp. 1993. 2. 13., 58–59.

⁶ Kizárólagosan heraldikai motívumokat ábrázoló pecsétkép a 14–15. századi papi pecsétke között csak a kisebb méretű, kerek formájú bíborosi pecsétnyomókon látható – Fügedi Erik: Középkori pontifikális pecsétke Magyarországon. In: KMFP 20.

⁷ A 13. században általában álló vagy ülő helyzetben ábrázolt püspök alak a főpapi pecsétlők pecsétképének fő motívuma. Fügedi Erik: i. m. 16.

⁸ Ezen szabály alóli kivételként Büki István kalocsai érsek (1345–1348) pecsétje említhető meg, ebben az esetben ugyanis a képmező alján megfigyelhető, térdelő püspök alak egyik oldalánál látható csupán a pecséttulajdonos címere – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 3959. (a pecsét mérete: 72×45 mm); KMFP 42. sz.



A visegrádi pecsétnyomó előlapja és hátoldala
(Nyilas Eszter fotói)

szó.⁹ A körirat kopottsága is arra utal, hogy a pecsétnyomót huzamosabb ideig használták.¹⁰

A *typariumot* vélhetően Visegrád 14. századi rezidencia-városi mivoltának időszaka alatt használták.¹¹ A 14. századi datálást támaszthatja alá a pecsétnyomó mellett talált kísérőleletek vizsgálata is: a szemétdödör betöltését alkotó kerámia-töredékek többsége a 14. századra jellemző gyorsabban forgó kézikorongon formált fehér kerámiaáruhoz tartozik. A szemétdödör kerámialeleteinek sorából teljes mértékben hiányzik továbbá a 14. században megjelenő, de a 15. században szélesebb körben is elterjedő pohár-kerámiatípus.¹² A 14. századi keltezését valószínűsíti még a körirat maiusculás betűtípusa.¹³

⁹ *Érszegi Géza*: Bevezetés. In: *Sigillum regum–reges sigillorum. Királyportrék a Magyar Országos Levéltár pecsétygyűjteményéből.* (Szerk. *Érszegi Géza.*) Bp., 2001. 18.

¹⁰ *Bodor Imre*: i. m. 9.

¹¹ *Mészáros Orsolya*: A késő középkori Visegrád története és helyrajza. Visegrád, 2009. 12.

¹² *Holl Imre*: Középkori cserépedények a budai várpalotából. *Budapest Régiségei*, 20 (1963) 345.

¹³ A legkorábbi ismert minusculás köriratú főpapi pecsét Czudar Imre egri püspök (1377–1386) pecsétjén látható: DL 98298. (a pecsét mérete: 80×48 mm); *Takács Imre*: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Bp., 1992. 18.

Érdeemes foglalkoznunk még a pecsétlő készítésének kérdéskörével: feltételezhetően a *typariumok* készítése a nélkülözhetetlen magas technikai tudás szükségessége végett a királyi pénzverő műhelyek ötvöseikhez köthető.¹⁴ Az Anjoukorban Visegrádon működött királyi pénzverde,¹⁵ a visegrádi királyi palota „déli épületcsoportjába” tartozó pincével és egy faszervezetű emelettel rendelkező kőépület szolgálhatott az okleveles forrásokban 1356-ban említett királyi kamaraházként.¹⁶ Továbbá a Rév utcai ásatások alapján egy pénzveréshez közvetten vagy közvetlenül kapcsolódó, ám egyelőre topográfiailag pontosan nem lokalizálható ötvösműhely a városközpont területén is állt. A Rév utcai műhelynek a pénzveréshez kötődő funkciójára egyértelmű bizonyíték egy szemétdödörből származó (a verető készítésének egyik munkafázisához köthető, a félkész verető kipróbálására visszavezethető) ólom fázisveret,¹⁷ melyet Tóth Csaba (Magyar Nemzeti Múzeum) Károly Róbert kései garasának próbájaként azonosított.¹⁸

A pecsét szfragisztikai ellentmondásai mellett fontos felhívunk a figyelmet a pecsétkép unikornis-ábrázolására. Az antik irodalomban az unikornist elsőként *Kritiasz Indicájának* XXV. könyve említi: fehér testű, kék szemű

¹⁴ Egy-egy pecsétnyomó kapcsán a külföldi készítés lehetősége is felmerül. Gazotti Ágoston zágrábi püspök (1303–1322) pecsétlőjét Takács Imre stíluskritikai alapon Róma városi munkának tartja. (A *Gazotti-typarium* pecsétképe Bocassini Miklós bíboros, Rómába készített pecsétnyomóján látható pecsétképenek leegyszerűsített kompozíciós megoldása. Az egyszerűbb kompozíciós megoldás ugyanakkor külföldi mintaképek alapján dolgozó, kisebb művészi kvalitású hazai mester munkájára is utalhat.) *Takács Imre*: Megjegyzések a XIV. századi magyar főpapi pecsétek művészettörténeti kérdéséhez. In: *KMFP* 22.; *Bodor Imre*: i. m. 9.

¹⁵ 1330–1410 között három pénzverőről van írásos adatunk a településen: *Mészáros Orsolya*: i. m. 39.

¹⁶ *Buzás Gergely*: A visegrádi királyi palota déli épülettömbjének feltárása. *Műemlékvédelmi Szemle*, 2 (1992) 1. sz. 32–43.

¹⁷ MKM, ltsz.: 2009.4.4978.

¹⁸ Tóth Csabának szíves szóbeli közlése, amelyet ezúton köszönök.

állatként, amelynek szarva gyógyító erővel bír).¹⁹ Az egyszarvúról a középkorban kialakult képet nagy mértékben befolyásolta a késő antikvitás idején összeállított ún. *Physiologus-bestiarium*.²⁰ Az Ószövetségben (Szám 24, 8; Zsolt 22, 22; Zsolt 29, 5–6; Iz 34, 7; Dán 8, 5–7) még nagy erejű, vad lényként megjelenő csodás lény alakja később Krisztus születésének és keresztalálának egyik szimbólumává vált.²¹ A nyugati heraldika is ritkán ábrázolja, inkább csak a 14. századtól.²² Gyulai Éva 1996-ban megjelent tanulmányában részletesen vizsgálta az unikornis hazai heraldikai megjelenését.²³ Az egyszarvú eddigi ismereteink szerint legkorábban a Perneszc család Habsburg Alberttől 1430-ban nyert címerében bukkant fel idehaza, majd a 15–16. században a Petneházyak, a

Szapolyaiak,²⁴ a Földesyek, a Büdies és Oláh Miklós címerén is feltűnik.²⁵ Fontos megjegyeznünk, hogy az unikornis heraldikai megjelenítése jelentősen megváltozott a középkor folyamán. Kezdetben kecskeszakállú, rövidsörényű, rövidfarkú patás állatként jelenítették meg, amelynek szarva vastag, rövid és bütykös. Később már az állat testéhez viszonyítva aránytalanul hosszú, egyenes, fűrészhez hasonló szarvval és hosszú sörénnyel ábrázolták a címereken.²⁶ Az általunk vizsgált pecsétnyomón látható unikornis szarva rövid, vastag, enyhén ívelt, nem fűrész. A pata, a sörény és szakáll nem látható jól a pecsétnyomó kopottsága miatt. A 14. századra keltezhető typarium unikornisos címerképe mindenestre igen korai egyszarvú-ábrázolásos heraldikai emlékün.



¹⁹ A középkor latinsága egymással párhuzamosan használta az egyszarvúra az id. Plinius Naturalis Historiájában (VIII, 31.) szereplő *monoceros* és a Vulgatában több helyen is szereplő *unicornus* szóalakat: Lise Gotfredsen: *The Unicorn*. New York–London–Paris 1999. 19–20

²⁰ Monica Chiellini Nari: Unicorn. In: *Encyclopedia of the Middle Ages*. (Ed. André Vanchez.) Cambridge 2000. 1482.

²¹ Lise Gotfredsen: i. m. 26–30., Hans Biedermann: Szimbólumlexikon. Bp., 1989. 91.

²² Michel Pastoureaux: *Traité d'héraldique*. Paris 1993.² (Grands manuels Picard) 156.

²³ Gyulai Éva: Négyesi Szepessy János (†1746) és Zsigmond (†1768) halotti zászlói a Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteményében. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 35–36 (1996) 212–214.

²⁴ Ld. újabban: Neumann Tibor: A Szapolyai család legrégebbi címere. *Turul*, 84 (2011) 123–124.

²⁵ Unikornist ábrázoló sírkőtöredék ismert a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményéből is (ltsz.: BTM 55, legnagyobb szélessége 50 cm). A sírkőtöredéken egy a heraldikai jobb oldal felé forduló növekvő vagy ágaskodó unikornis részlete látható egy azonosíthatatlan címer elemeként. A feliratból a töredék peremén csupán egy szóelválasztó jel és néhány betű látható – Magyarországi művészet 1300–1470 körül. (Szerk. Marosi Ernő.) II. Bp., 1987. 380., 691.

²⁶ Malczovich László: Adatok a címertani egyszarvú történetéhez. *Turul*, 6 (1888) 171–172.



KÖNYVISMERTETÉS

Horváth Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. História – MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 12. Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2.) 181 p. (ISBN 978-963-9627-390.)

Az itinerárium a középkori történelem kutatásának kiemelkedő jelentőségű segédlet-típusa. Horváth Richárd így ír erről ismertetett művének előszavában: „ha politikatörténetről, politikai biográfiáról, esetlegesen hadtörténet–eseménytörténet kapcsolatáról beszélünk, ki kell mondanunk, hogy itineráriumok nélkül ezek aligha művelhető résztudományok” (7–8.). A magyar történettudományban a Ráth Károly és Sebestyén Béla nevével fémjelzett korszakot követően mégis hosszú időre háttérbe szorult az itineráriumok kiadása, s csak Engel Pál munkásságával kezdődött meg újbóli felvirágzása. Ehhez a kutatási irányvonalhoz csatlakozik Horváth Richárd kötete, mely a Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam című sorozat második darabjaként jelent meg. Előzményei közül megemlíthetjük a sorozatból elsőként napvilágot látó Zsigmond-itineráriumot (Engel Pál–C. Tóth Norbert: Királyok és királynék itineráriumi [1382–1438]. – Itineraria regum et reginarum [1382–1438] Bp., 2005.), illetve a szerző korábbi közleményét (Horváth Richárd: A hadakozó király: Hunyadi Mátyás itineráriuma. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus. [Szerk.: Farbak Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András.] Bp., 2008. 51–63.).

A kötet elején Horváth ismerteti az itineráriumkészítés külföldi és magyarországi kutatástörténetét (11–20.). Megtudhatjuk, hogy az újabb hazai politikatörténeti és életrajzi munkák révén több főúri itinerárium napvilágot látott, míg a királyok tartózkodási helyeinek összeállítása hiányosnak számít. A korábbi Mátyás-itineráriumokról tudósító alfejezetből (19–20.) még inkább kitűnik jelen kötet hiánypótló jelentősége, hisz a 19. századi, 20. század eleji kevésbé kidolgozott listákat követően csupán külföldi szerzők (Karl Nehring, Jörg Hoensch) kutatásairól beszélhetünk. A második fejezet (21–61.) új adatokkal szolgál többek között a Mátyás-kori kancellária történetéhez és az uralkodói pecséthasználathoz. Itinerárium készítése során megkerülhetetlen a királyi

pecsétek vizsgálata. Horváth az eddigi szakirodalom eredményeit figyelembe véve igyekszik tisztázni Mátyás pecségeinek számát, funkcióját és előfordulási idejét, valamint, hogy mely pecsétek mozoghattak együtt az uralkodóval. A szerző arra következtet, hogy a bírói pecsét elvált Mátyás személyétől, így az itinerárium szempontjából kevésbé lényeges (26–29.). Ellenben a titkos- és gyűrűspecsétek gyakran elkísérték utazásain. Igaz, megfigyelhetőek változások: 1469-ig a titkospecsét szorosan kötődött a királyhoz, de később már kisebb pecsétek helyettesítették. Sőt az 1472/1473-ban feltűnő kisebb pecsét mögött már „iroda” is sejthető. Ezt a harmadik kisebb pecsétet válthatta fel az egyre fontosabbá váló gyűrűspecsét, mely az 1470-es évek közepétől a legszorosabban köthető Mátyás személyéhez, így utal tartózkodási helyére. A gyűrűspecsétek számát illetően Horváth korrigálja a korábbi szakirodalom adatait, s öt helyett csak négygel számol (30–38.). A szerző pecsét-tani megfigyeléseit táblázatban is összegzi (39–41.). Horváth eredményei kormányzattörténeti szempontból is lényegesek. Kutatása megerősíti és bizonyítja azt a korábbi feltételezést, miszerint a személynök vezette kancelláriai „iroda” folyamatosan működött panaszfelvevő helyként, és Mátyás nevében hivatalból adott ki okleveleket. Emellett igazolja Kubinyi Andrásnak a kancelláriával versengő irodák létezésére vonatkozó felvetését (Kubinyi András: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. [Szerk. Rázsó Gyula – V. Molnár László.] Bp. 1990. 53–147. 89.) (26–32.). A szerző emellett áttekinti a királyi aláírás, a *datum et actum*, valamint a kancelláriai jegyzetek kérdéskörét is. A kötet ismerteti az itinerárium készítésre leginkább alkalmas forrásokat: ezek a *manu propria* típusú és a gyűrűspecsétés oklevelek, a követjelentések, misszilisek, a pozsonyi városkönyv; de több elbeszélő forrás (főként Bonfini műve) szintén szolgál hasznosítható adatokkal (52–59.).

A bevezető fejezeteket előbb Mátyás, majd második felesége, Beatrix itineráriuma követi. A királyné tartózkodási helyeinek feltüntetése örövendes, hisz, ahogy a szerző írja, a királyi itinerárium kiegészítésére is szolgálhat (46.). Hiányérzetet kelthet viszont az első hitves, Podjebrád Katalin mellőzése, de sajnós Mátyás első nejének itineráriuma – a nevében kiadott oklevelek és utazásait említő elbeszélő források híján – összeállíthatatlan (8. [3. jegyz.]). Az adatsor jól követhető;

segíti a kutatót, hogy a szerző a bizonytalanabb adatait külön jelöléssel látta el. A dátumok és tartózkodási helyek közléséhez gazdag lábjegyzetek tartoznak, amelyekben a forráshely megjelölésén kívül forrásidézetekkel, kommentárokkal, elmentendő adatok magyarázatával találkozunk. Továbbá szerepelnek a kancelláriai jegyzetekre, a pecsételésre, az elbeszélő forrásokban vagy a szakirodalomban szereplő eltérésekre vonatkozó megjegyzések, s más kiegészítő információk. Az is hasznos, hogy a Beatrixra vonatkozó adatok ugyanabban a mutatóban, de egyéni jelöléssel szerepelnek.

Horváth Richárd munkája nélkülözhetetlen segítségül szolgál a Mátyás-kori történelem kutatóinak, s a szélesebb olvasóközönség is haszonnal forgathatja.

Kádas István

Bepillantás a késő-középkori uradalmak mindennapjaiba

Nógrády Árpád: *Kanizsai László számadáskönyve*. História – MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2011. (Historia Könyvtár – Okmánytárak 8.) 191.p. (ISBN 978-963-9627-40-6.)

Az, hogy a Nádasdy-levéltár összeírásokban különösen bővelkedik, nem kis részben a Kanizsaiak gondosságának köszönhető, fennmaradása pedig Nádasdy-birtokok egyik központjában, Sárváron maradásának. Számadás-típusú források a középkor végéről elsősorban főpapi uradalmakról maradtak fenn, például Estei Hippolit egri püspöké, amely régóta ad munkát és forrásanyagot a történészeknek. Világi birtokosok uradalmairól a viszonylag legépebben fennmaradt, terjedelmes dokumentum Kanizsai László 1523-ban készült számadáskönyve. A „viszonylag legépebben” azt jelenti, hogy több darabra szétesett (négy található a Magyar Országos Levéltárban), de borítója és jó néhány lapja már nincs meg. A Kanizsaiak három nyugat-magyarországi várának, Sárvár, Kapuvár és Léka, valamint egy mezővárosának, Csepregnek az elszámolásait tartalmazza az 1520 és 1522 közötti időszakból.

A bevezetőben kellő eligazítást kapunk a forrás állapotáról, keletkezéséről, az elszámolások akkoriban szokásos módjáról. A számadást utólag állította össze az udvarbíró a gondosan összegyűjtött nyugták alapján, különösképpen ügyelve arra, hogy a bevételek és a kiadások lehetőleg dénárba megegyezzenek. Hogy ezt elérje, olykor az időrendet is figyelmen kívül hagyta, vagy kisebb „korrekciós” tételeket iktatott közbe. Érdekes módon, a számadáskönyv kiadásokat tartalmazó lapjai aránytalanul nagyobb pusztulást szenvedtek az idők során, mint a bevételiek, noha a jegyzék készítőjének szándéka kitapinthatóan arra irányult, hogy a bevételekkel és a kiadásokkal pontosan el tudjon számolni. A szöveget kísérő laplji

jegyzetek a keltezés és a számolás jó néhány hibájára, továbbá sok-sok belejavításra hívják fel az olvasó figyelmét.

A forrás publikálása teljes szöveggel, korszerű elvek alapján történik, az átírási szabályokat a bevezető részletesen elmagyarázza, indokolva a közreadó döntéseit az eredeti olykor következtelen helyesírásának vagy nyilvánvaló kisebb tévedéseinek javítása esetén. A szövegben való tájékozódást segíti a tételek sorszámával való ellátása és a név- és tárgy-mutató. Külön jegyzék készült a szövegben előforduló magyar szavakról is. Nemcsak a tulajdonnevek, hanem a magyar közszavak írásmódjában is ragaszkodik a betű szerinti hűséghez, sőt a bevett latin kifejezéseknél is, ennek jelentősége talán nem olyan nagy.

A forrás hasznosítását már jóval a publikálás előtt megkezdte történetkutatás (Szabó I., Szűcs J., Érszegi G. vizsgálataira a bevezető hívja fel a figyelmet), de meggyőződésem, hogy sok lehetőséget tartogat még számunkra, elsősorban a gazdaság- és az életmódtörténet területén is. Csak néhány kiragadott példa: a lábbeli használat terén igen nagy a terminológiai bizonytalanság. A Magyar néprajz szerint a pán-tos sarut éppen nem közrangú tulajdonos viselte, s a sarunak szinte „bokacipővé” fejlődött bizánci változatát említi, a „saru cipellős” nevezet még 1601-ben is használatos kifejezés. A számadásokból jó néhány *sotularium*-ot viselő személlyel találkozunk. (Hogy Kanizsai László és gyermekei valóban nem saruban jártak, azt a megadott hivatkozás alapján nem tudtam eldönteni, ugyanis az előttem fekvő példány 79. oldalának képe „nyomdában maradt”.) Forrásunk 14 adatot hoz a cipőhasználatra, amivel mindenképpen hozzájárul ahhoz, hogy tisztábban lássunk ebben a kérdésben. Ugyancsak érdekes gondolatokat vet föl az *absyntheatum* (ürmös) előfordulása. Eme kifejezés használatát a Magyarországi középkori latinság szótárából (annak is az Aetas 1994. évi füzetében megjelent kiegészítéséből) ismertük. A precíz hivatkozásnak köszönhetően könnyű kideríteni, hogy a szótár adata ugyancsak a Nádasdy-levéltárból származik, a mindössze egy oldalnyi töredék minden bizonnyal az ónodi vár 1520. évi számadásaihoz tartozott. Ónod a Perényiek birtoka volt, Perényi Imre nádor felesége pedig Kanizsai Dorottya, aki élete utolsó részét Sárváron töltötte. Elképzelhető, hogy korábban férjének más várbirtokain is kivette részét a konyhai teendőkből. Lehet, hogy a Kanizsai lányok (Orsolya híres volt gyógynövénykertészetéről) élen jártak a német eredetű szóval *Wermuth*-nak nevezett ürömösbor készítésében...? Ez a két – hangsúlyozottan találmásra kiragadott – példa csupán felvillant valamit azokból a lehetőségekből, amelyek a forrás kiadása nyomán megnyílnak a kutatás előtt. A Vas Megye Közgyűlése által is támogatott, de a vasi és Sopron megyei helytörténet érdeklődési körén messze túlnyúló jelentőségű forráskiadvány méltán kapott helyet az MTA Történettudományi Intézet sorozatában. A kötetet három színes térkép-vázlat teszi használhatóbbá.

Kóta Péter



SUMMARY OF ISSUES, TURUL 2010–2012

2010/1.: GYÖRGY RÁCZ: *Renewal of Turul journal, after 18 years* – An introduction to the program of the new editors. The previous staffers were led by editor-in-chief Éva Nyulászi-Straub, from the restart of Turul until 2009. To this end the publishers (the Hungarian Association of History, the National Archives of Hungary and the Hungarian Society of Heraldry and Genealogy) decided to reform the periodical totally. They decided to return to the general principles given by the Turul's founder, Béla Radvánszky in 1883: complying the auxiliary sciences of history with high scientific standards instead of publishing all sorts of genealogical articles. TAMÁS KÖRMENDI: *The kindred of Osl's coat of arms and its variations in the middle ages* – The survey covers the sources how the clan families used the coat of arms, describes the genus' blazon including the questions of tinctures. Transcriptions of two patents and a register of seals is also added. IVÁN BERTÉNYI wrote a commemorative article about Szabolcs Vajay (1921–2010) who took the lead in restarting the Turul in 1992.

2010/2.: TIBOR NEUMANN: *Signatures and seals of the early Jagello kings* – According to Chancellery routine between 1490 and 1496, the signature of the king acquitted the seal's user of liability defined in the deed. CSABA KATONA: *Gentility of Vladimír Clementis, Czechoslovakian Minister for Foreign Affairs* – The ancestry of the "Czechoslovakian Rajk" (Vladimír Clementis, 1902–1952) can be traced back to the noble Clementis family whose Hungarian nobility was granted by king Ferdinand III, pursuant to a randomly appeared source. GYÖRGY LACZLAVIK: *The growth of archival records at the Department of Family Records and Collections, National Archives of Hungary, in 2009* – Report on accessioned new fonds, archival materials for existing fonds, acquired by gift, deposit or purchase.

2010/3.: TAMÁS PÁLOSEFALVI: *The Szencsei and Pekri families in the 15th century and in the first third of the 16th century* – A genealogical reconstruction of the mentioned Slavonic families, members of the wealthiest castle-holder elite. BOGLÁRKA WEISZ: *Counts of Chamber in the era of the Árpád dynasty* – An exhaustive repository of the Hungarian Counts of Chamber (Comes Camerae), prior to 1301. FERENC SOÓS: *Falsely identified family coat of arms on medieval Hungarian coins* – As a person responsible for coinage, the count of Chamber (Comes Camerae, Thesaurarius Regius) used its family coat of arms as a stamped signature on medieval coins, apparently.

2010/4.: KORNÉL SZOVÁK: *The extended charter of János Gersei Pethő* – The author represents the humanistic chancery style of this well-known 'litterae armorum', the illustration of the royal family framing the shield. He analyzes the patent's possible connections to the Hungarian historiography, historical annals. ZSIGMOND JAKÓ: *Jakó family of Hodos in the middle ages* – A reconstruction essay on the author's possible ancestry. DOROTTYA SZABÓ: *The old „Táti”* – Represents a newly bought document with a portrait of Jozef Bem and two commemorative poems about him. RICHÁRD HORVÁTH: *Was ban Benedek Himfi a bigamist? (Supplements to the genealogical history of the Döbrentei Himfi family)* – A verification that Dorottya Essegvári, the only wife of the warlord lived from the middle 1380's in the Convent of St. Catherine, Veszprém.

2011/1.: The whole issue is dedicated to the newly bought letter written by István Brodarics. CSABA T. REISZ: *The letter of Brodarics. About the new acquisition of the National Archives of Hungary in 2010* – The author concludes how the letter returned to a Hungarian archival collection and attracts attention to further valuable sources, 'lurking' in collector's compilations. GÉZA PÁLFFY: *A peculiar switch of party after Battle of Mohács* – A summary of the political-historical circumstances of Brodarics' changing sites. PÉTER KASZA: *Letter written by the Bishop of Syrmia, István Brodarics to King Ferdinand I. about leaving his services for King János Szapolyai* – Transcription of the remarkable letter written in 1527, placed into the row of all other remaining letters of Brodarics. TERÉZ OBORNI analyzes Slavonian-born Brodarics' diplomatic activities on behalf of King János (I.) Szapolyai. GYÖRGY LACZLAVIK: *Coat of arms of István Brodarics* – Review on Brodarics' letter of coat of arms (granted in 1517). The original letter was shown at the National Archives of Hungary in 1897 and was copied. Since then the original charter went missing.

2011/2.: KRISZTINA TÓTH: *The clan Szécs and its cousinship* – Sets together the clan members in a genealogical way. ANDRÁS MOLNÁR: *Seals of Zala County between 1550 and 1848* – Introduces the usage of seals in the county, from the beginning to its development. GERGELY MÓZESSY: *Ways of interpretation of a pontifical coat of arms. Bishop Ottokár Prohászka's coat of arms* – A survey on authentic Episcopal coat of arms, with diverse approaches. GÁBOR MERÉNYI-METZGER: *Children of Count Móric Benyovszky* – Clarifies family relations of the well-known traveller, using parish registers in the first place.

2011/3.: TAMÁS KÖRMENDI: *Evolution of the patriarchal-crossed coat of arms of Hungarian kings* – Demonstrates with analysis (examination of coins, primarily) that the double-crossed pattern appears on escutcheon only in the days of King Béla IV. So the divided shield is the prior part of the Hungarian kings' coat of arms, evidently. IMRE TAKÁCS: *Coat of arms on the seals of the kings of Árpád dynasty* – The author supports the same theory as Tamás Körmeny, after parsing the patriarchal-crossed insignia. CSABA T. REISZ: *Digital contents serving the historical research* – János Lipszky's long-lost and latent approach plates were found and they were identified after the digitization. However: publishing the digital images can be very useful, even without adding metadata to the contents. NORBERT C. TÓTH: *Palatine changeover in 1458. Date of the first Parliament of King Matthias* – Mihály Gúti Ország won his approval from parliamentary election and royal commission for his dignity. JUDIT IRINYI – GÁBOR IRINYI: *János Irinyi's place of birth is clarified* – According to the parish registers Irinyi, inventor of matches was born on 18th May 1817 in Albis, Bihar County.

2011/4.: TAMÁS KÖRMENDI: *Coat of arms and variations by the clan Ába in the Middle Ages* – A register of seals, including an essay on the usage of seals and coat of arms adorned with eagle and divided shield, in the tenure of the genus' members. TIBOR NEUMANN: *The earliest coat of arms of the Szapolyai family* – The original pattern included only the half wheel and the arm holding sword. The other components emerged later: the wolf was used by Imre Szapolyai for the first time, and the unicorn occurred even later. RITA MAGDOLNA BERNÁD: *Appearance of St. Elizabeth on the seals of the Conventual Franciscan friary at Nagyenyed* – A presentation of the images of St. Elizabeth. GÉZA SZENTMÁRTONI SZABÓ: *A contemporary portrait and coat of arms of János Kanizsai, Archbishop of Esztergom in Basel* – An article about glass windows portraits in reference to Hungarian history, found in a former Carthusian church in Basel. BENCE PÉTERFI: *A 20th century adversity of a medieval charter* – Report on an adventurous tale of a charter granted by King Sigismund (Zsigmond) in 1431. BALÁZS POLGÁR: *Grape-shaped fragment of gravestone from Visegrád* – One of the earliest (14th century) relics of Hungarian urban civic heraldry.

2012/1.: ELEONÓRA KOVÁCS: *Parish registers and genealogical research* – Conclusions of the conference on parish registers and family search. This issue publishes the written versions of mostly all presentations. SZABOLCS ANZELM SZUROMI: *Church registers as a specific type of archival materials. Overview according to standard operating canonical procedures of the Catholic Church* – A description of relevant acts with a conclusion that a historical research of catholic parish registers may be made only with the permission of the diocesan bishop. Further articles: ISTVÁN SZABADI: *Research in parish registers of the Reformed Church in Hungary*, BOTOND KERTÉSZ: *Research in parish registers of the Evangelical-Lutheran Church in Hungary*, ERZSÉBET APRÓ: *Possible ways of parish registers' research in Vojvodina*, RITA MAGDOLNA BERNÁD: *Parish registers in the Archives of the Archdiocese of Alba Iulia (Gyulafehérvár)*, JÓZSEF BOTLIK: *Research possibilities of parish registers in Transcarpatia (Kárpátalja)*, MARGIT BEKE: *Register routines in the Hungarian Soviet Republic (1919)*, ANDOR LAKATOS: *Conclusions of digitizing the parish registers in Kalocsa Archbishopric*

Archives, CSABA T. REISZ: *Mrs Evar Mandl's reminiscences on the Mormons' microfilming in Hungary (A source publication)*.

2012/2.: ATTILA GYÖRKÖS: *A Hungarian warlord at the battle of Pavia? Details to the history of the Frangepán family and Kristóf Frangepán's connection to king Francis I of France* – A representation and analysis of a newly discovered French letter, written in 1524. ISTVÁN CSÍZI: *Centuries of changes in the coat of arms of the Gersei Pethő family* – Heraldic consequences of the Gersei Pethős' five extended patents. CSILLA GÓCSÁNÉ MÓRÓ: *World of the Blaskovich family. A way from uprising to founding a national collection* – A family history overview based on the sources of the Blaskovich Museum, Tápiószéle. MARGIT BEKE: *Coat of arms and seal of Péter Erdő, Archbishop of Esztergom–Budapest* – As the designer of the Cardinal's coat of arms the author analyzes its symbols. DOROTTYA MARTON-SZABÓ: *An abstract on the growth of archival records at Department of Family Records and Collections, National Archives of Hungary, in 2010–2011* – Summary about the most relevant and interesting newly gained archival materials, acquired by gift, deposit, or purchase.

2012/3: DÁNIEL BALLABÁS: *Did "historical aristocracy" exist in the dualistic era?* – The ancestors of the peerage raised prior to 1848 did not wear a high dignity, in most cases. ATTILA TÓZSARIGÓ: *Analysis about the usage of coat of arms amongst German-speaking civil communities (in Nuremberg, Vienna and Pozsony) in 16th Century, considering new sources* – The examination deals with two different source types: widely popular books of genealogy ('Geschlechterbuch') and civil testaments. ANTON AVAR: *Heraldic problems encountered in database processing of the National Archives' collection of letters patent* – The author points out several inconsequences in the Hungarian heraldic literature and terminology, as follows: types of shields, rules and problems with tincture, definition of certain ordinaries like pointe, pile, lambel. Also: questions about tent and carpet. IVÁN BERTÉNYI: *The national tricolour and the flag of Hungary with coat of arms, appearing in a patent given by Queen Maria Theresa in establishing Szeverin County (1778)* – A new source on using the Hungarian national tricolour prior to the 19th century. KRISZTINA KULCSÁR: *Granting coat of arms for reannexed territories of Banat* – A presentation and analysis of the new coat of arms of Banat counties: Temes, Torontál and Krassó. TIBOR NEUMANN: *Handwritten letters of King János (Szapolyai)* – Describes two letters of King János, written in 1516 and 1517.

2012/4.: KRISTÓF KEGLEVICH: *Seals of the Cistercians in medieval Hungary* – Specifications and custom in the usage of seals by the abbot, the convent, the grand chapter, and certain officials working in the central government of the order, specified by the general chapter. (The Cistercians were functioning as a place of authentication, on an occasional basis.) The relics have significance to art history as well. The appendix is a list of all seals of the Hungarian Cistercians (impressions and four remaining typariums) and a list of charters from the Abbey of Szepes. RÓBERT TÖRÖK: *Photo portraits of Béla Kempelen and his family* – Commemoration of the genealogist died 60 years ago. BALÁZS POLGÁR: *A 14th century typarium from the collection of King Matthias Museum, Visegrád* – Presents a bronze typarium with a unicorn depiction, who's – probably – foreigner owner remains unknown.

E számunk szerzői

KÁDAS ISTVÁN egyetemi hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)

KEGLEVICH KRISTÓF középiskolai tanár (Budapesti Fazekas Mihály Általános Iskola és Gimnázium)

KÓTA PÉTER egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba)

MARTON-SZABÓ DOROTTYA levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

POLGÁR BALÁZS régész-szakmuzeológus (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Bp.)

TÖRÖK RÓBERT muzeológus (Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Bp.)

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Turul előfizetési díja 2013-ben nem változott.

Belföldi előfizetőink részére az előfizetési díj 2000 Ft, amelyhez eddigi előfizetőink részére mellékelten csekket küldünk. Az új előfizetők a Szerkesztőség címén rendelhetik meg a folyóiratot.

Külföldi előfizetőink részére sem változik az előfizetési díj: Európában **30 EUR**, a tengeren túlra **35 USA \$**.

Az előfizetés bankszámlaszáma: (Postabank és Takarékpénztár Rt.)

„HU82 1199 1102 0210 3006-0007 0010 –Swift kód: GIBAHUHB”

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anoním szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozáskor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámmra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.”. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszámok rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszámokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézirathoz csatolva be- küldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikus PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címereslevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslai nem.